



This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

### Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

### About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

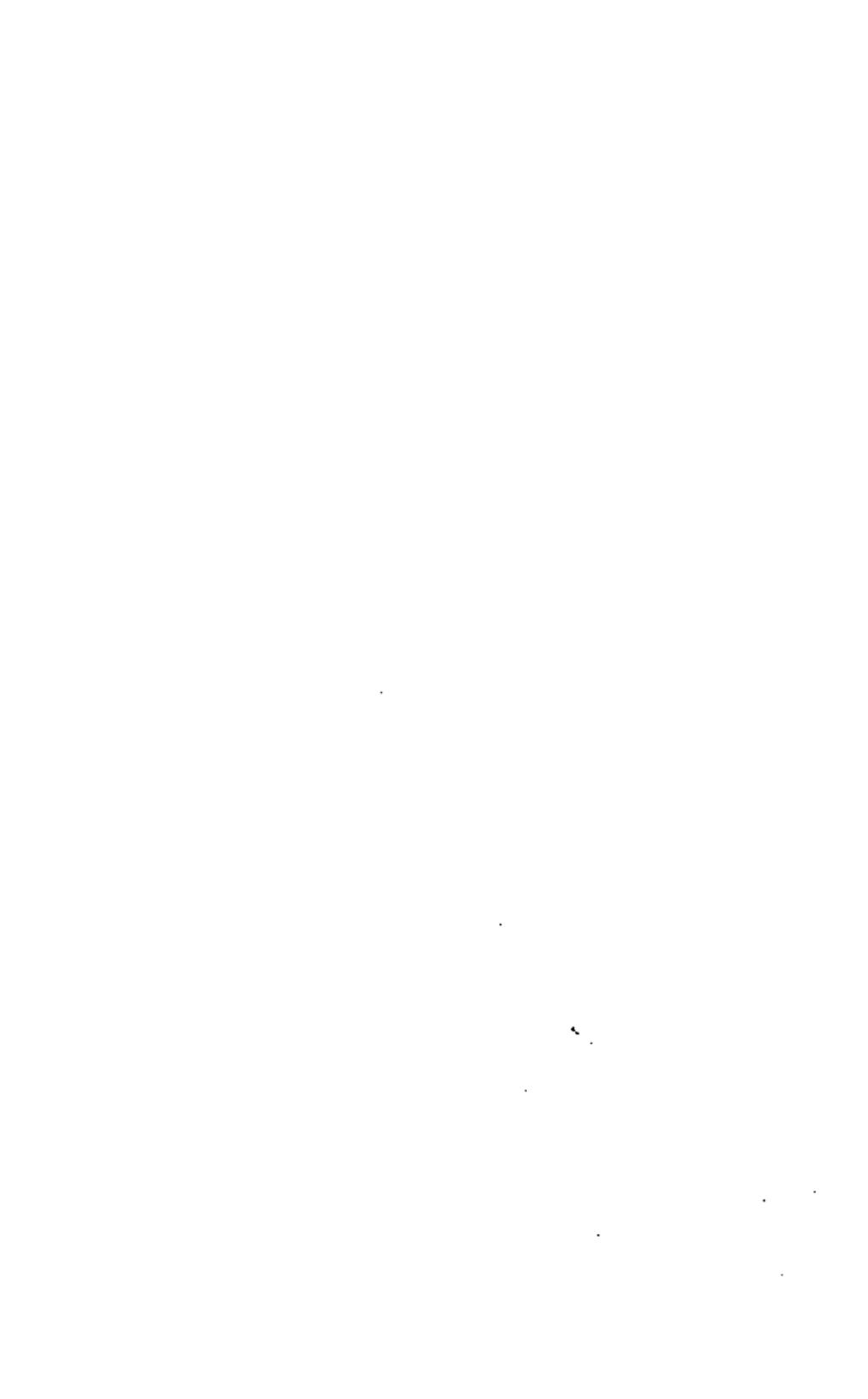
NYPL RESEARCH LIBRARIES



3 3433 06823359 6

J

—









**M. Suciu.**

BIBLIOTECA INTERNACIONALĂ

No. 11.

HERMANN TÜRK

70

# OMUL GENIAL

TRADUCERE

de

WILLY GHUL.



BUCURESCI

EDITURA LIBRăRIEI SOCECU & Comp.

21, Calea Victoriei, 21

1898

**987599A**

BUCURESCI  
STABILIMENTUL GRAFIC I. V. SOCECU  
59, Strada Berzei, 59

**945**

## PREFATĂ.

Prelegerile următoare trebuie scrisă numai ca simple schițe, iar' nicăi de cum ca tablouri terminate. Aveam înainte de toate 'n vedere, să dezvolt pe cat cu putință mai clar și cu pilde izolate, anumite principii fundamentale și importante, îndrăgite de mine de mai bine de două decenii. Desvoltarea mai departe a acestor principii rămâne rezervată unei serii de lucrări care pe cat 'mă va sta 'n puterile mele vor urma unele după altele.

Deși aceste prelegeri sunt, după cum am spus numai schițe, totuși nu trebuie considerate ca nisice lucrări superficiale, căci ideile ce alcătuiesc a lor temelie, sunt isvorite din lăuntrice experiențe, dintr'o muncă și luptă de ani de dile. Le-am examinat necontenit, până să ajung la convingerea, că primitiva intuiție e 'n stare să suporte și o obiectivă critică.

1939

JAN

Sunt bună-oară două decenii, de când mi se desvălu mișcările mele, care pe atunci eram de două-șase decenii de căsnici, printr'un cuvînt a lui *Cristos*, și 'n legătură cu proprii experiențe lăuntrice, caracterul lui

Hamlet. Astă-dî încă, mă bucură faptul că, părerile mele, despre cea mai profundă tragedie a lui Shakespeare, păreri, susținute acum șease sau opt ani, în diferite scrieri și prelegeri, câștigă din ce în ce mai mult teren, și că aceste păreri, cu mai mult sau mai puține modificări, au fost primite ca juste și au fost întrebuintate în cele mai noi lucrări asupra acestuia obiect, în „William Shakespeare“ al lui *Georg Brandes*, și în „Hamlet al lui Shakespeare“ de *Kuno Fischer*, la primul cu, la al doilea fără mențiunea numelui meu, după ce aceste ale mele păreri, au fost admise în cea mai mare parte de *Theodor Lipps* în „Filosoficele caete lunare“.

Repetarea acelorași idei, făcută pe alocurea, să se pună pe seama năzuinței mele, dă exprima în următoarele prelegeri, anumite principii pe cat cu putință mai clar. Această repetare mai are de scop, să alcătuiască pe cat se poate fie-ce prelegere ca un singur tot. O profundă tratare a importantelor cestiuni n-am avut în vedere să o fac în acest restrâns spațiu, ea rămâne rezervată după cum am spus-o unei publicațiuni ulterioare.

H. T.

**HERMANN TÜRCK**

---

**OMUL GENIAL**

---



## I.

### Simțimentul artistic și activitatea artistică a omului genial.

Schopenhauer a dis: „Genialitatea nu este nimic alt ceva, decât cea mai perfectă obiectivitate, adică direcțiunea obiectivă a spiritului în opoziție cu cea subiectivă, cu cea referitoare la propria 'ță persoană.' Goethe declară: „Primul și cel de pe urmă lucru ce se cere de la geniu, este iubirea de adevăr.“ Ambii, Schopenhauer ca și Goethe trebuesc să fie competenți în această cehetiune, căci amândoi său fost oameni geniali. În ce raport stă acum părerea unuia cu a celuilalt? Firea geniului stă ea 'n obiectivitate său în iubire de adevăr? Hotărîrea nu e grea: ești unul, admit ambele răspunsuri; obiectivitate și iubire de adevăr, nu sunt decât două numiri diferite pentru unul și același mod d'a fi. Pentru a putea judeca obiectiv asupra unei cehetiuni, trebuie să mă ridic până la un anumit grad d'asupra cehetiunel; trebuie să am în vedere mai mult descoperirea adevărătei stări de lucruri, simpla stabilire a adevărului, decât faptul ca, starea de lucruri ce ar rezulta, să aibă o anumită formă ce să corespundă

unei dorințe personale. De'ndată ce nu mai sunt d'asupra cestiunei, numai sunt obiectiv și atunci nu 'mă mai pasă de adevăr. Dacă prin urmare dintr'un inceput nutresc dorința personală ca lucrul să fie așa sau alt-fel, numai sunt nepărtinitori intru cercetarea cestiunei, sunt necinstit, fie conscient, fie inconscient. Cinstă, iubire de adevăr și obiectivitate, sunt prin urmare noțiuni ce se acoper. Or și cine are vr'un interes personal în cestiunea dată, este bănuit de la 'nceput că o va interpreta în favorul seū. Cu cat acest interes personal va fi mai mare, cu atat mai mare va fi și pornirea de a concepe obiectul respectiv în chip unilateral, subiectiv. Acolo unde intră 'n joc interesul personal, subiectivitatea și egoismul, acolo iubirea de adevăr se duce dracului. Dacă prin urmare egoismul, subiectivitatea și minciuna sunt surorii, opusul egoismului, (altruismul), interesul pur, obiectivitatea, sunt în cea mai strânsă legătură cu adevărul. Dacă egoismul orbește pe om, îl face incapabil d'a recunoaște adevărul, dacă omul egoist este prin urmare omul mărginit, apoi d'impotriva iubirea face pe om pătrundător, ghicitor, intuitiv. Omul iubitor este acela, căruia de la sine adevărul îl ese înainte; omul iubitor este acela care vede nepărtinitori, drept, obiectiv, este 'n același timp omul genial, căci împreună cu Schopenhauer declar: Genialitatea nu este nimic alt ceva decât cea mai înaltă obiectivitate, și împreună cu Goethe: iubirea de adevăr, e primul lucru ce'l putem cere de la geniu. De vreme ce obiectivitatea și

iubirea de adevăr se rezămă pe acea direcție a spiritului pe care o numim iubire, 'n opoziție cu egoism, pot susține: că iubire este într'un om, atâtă genialitate, căt egoism, atâtă mărginire.

Permiteți-mi de a vă lămuri acest adevăr mai întaiu pe tărîmul estetic. Prima condiție a activității unui artist, este sentimentul său artistic. Artistul nu poate produce dacă n'a primit în sine mai dinainte cele mai variate impresiuni. Goethe care ar putea fi competențe și 'n aceasta cestiu, declară: „Se dice adesea ori spre lauda artistului, că el are totul din sine însuși. De năș trebui să aud mereu lucrul acesta ! Daproape vădute, producțiunile unui astfel de geniu universal, sunt de cele mai multe ori reminiscente; cine are experiență, poate dovedi faptul acesta în detaliu.“

Felul activității, e hotărît așa dar în mod nemijlocit de felul impresiilor ce le primește artistul. Pentru a putea picta genial, trebuie dinainte de toate să vezi genial ; pentru a putea compune 'n mod genial, trebuie mai întaiu să audă genial. Mijloacele auxiliare, talent în execuție, exercițiul artistic, autoeducație, sunt fără 'ndoială momente foarte importante în desăvîrșirea unei opere, nu vin însă 'n considerație, decât în al doilea rînd. Cunoasceți mult citata expresiune a lui Lessing, că Raphael, chiar dacă din nenorocire, s'ar fi născut fără mâini, ar fi fost totuși cel mai mare geniu în pictură. De ce ? Fiind că și fără mâini, 'i-ar fi rămas geniala lui vedere, dumnejdeiescii lui ochi, în cari strălucea lumea 'n ideală frumusețe. Mai-

nele-î slujeau numai, pentru a reda ceia ce vedea; căci ceia ce vedea îl umplea de acea răpire, care face pe om creatrice, îl face să rețină diferitele impresiuni, mai întâi pentru sine, apoi pentru ceilalți. Deosebirea dintre omul genial și omul mărginit, stă prin urmare 'n chipul deosebit al sensațiunilor, al primirei impresiilor simțuale. Dacă bună-oară un taur și un Raphael vor privi un peisagiū, peisagiul rămâne acelaș, dar ceia ce se schimbă, este impresia ce o primesc amândoi. Taurul probabil va vedea 'n peisagiū, numai un amestec de pete culorate, cam în acelaș fel cum înfățișează lucrul, unii din pictori naturaliști din diua de adă. Un Raphael însă, va vedea cele mai delicate nuanțe de culori, cele mai fine nuanțe de umbră și lumină, el va urmări conturul persoanelor și diferitele liniū; toate aceste culori, lumină și liniū, vor deștepta simțimamente armonice 'n susfletul său; pentru un Raphael, întregul peisagiū vorbesce o limbă pe care taurul n'o pricope, pentru că vede numai pata cea verde, ce-i însemnează nutreț. Pentru a'și putea face cineva o ideie despre genialitatea artistică, trebuie înainte de toate să ia 'n considerație, modul cum omul înzestrat esteticesc, lasă să lucreze asupra-i impresiile simțuale, spre deosebire de omul mărginit din punct de vedere estetic; e nevoie prin urmare de o critică a simțurilor, cum o numesc Goethe. El dice 'n privința această: „Kant ne-a făcut atenții, că ar exista o critică a rațiunei, că acest mare bun pe care 'l posedă omul, ar avea pricina să se păzească

pe sine însuși. Eșu însă să voi să pun în acelaș sens cestiunea nevoieſ unei critici a simțurilor, dacă e vorba ca arta 'n genere, și cea germană 'n special, să se reculeagă și să propășească cu pași imburători."

In ce legătură stă acum chipul genial al senațiunei și al impresiunelui, cu obiectivitatea pe care Schopenhauer o pune ca semn distinctiv al geniului? In ce legătură stă mai departe acel chip genial al senației și al impresiei, cu iubirea de adevăr, pe care Goethe o cere de la geniu, precum și cu iubirea, 'n opoziție cu egoismul, pe care am dedus-o ca o firească caracteristică a geniului? Pentru a răspunde la aceste întrebări, permiteți 'mă d'a intra mai amănuntit în procesul sufleteșc al senațiilor sau al primirei impresiilor simțuale. Mai întaiu observarea, că'n psichologie s'a convenit a se deosebi după 'nteleles cuvintele senație și sentiment, în așa chip încât, prin senație să se 'nteleagă simpla primire a impresiilor simțuale, iar prin sentiment, acea stare sufletească de placere sau durere, agrement sau disagrement, care e 'n legătură cu ori-ce primire de impresii simțuale, ca și cu ori-care altă activitate psihică. Bună-oară de văți întalni pe stradă pe o damă, că o rochie purpurie, o manta verde și o pălărie galbenă, atunci psichologul, va numi senație, simpla percepțione a culorilor roșiū, verde și galben; neplăcerea însă ce e 'n legătură cu această percepționă, cu această combinare de culori, este un sentiment.

Dați 'mă voe acum să vă descriu un simplu

proces psichic, ce se petrece bună oară într'o fiară, la privirea prădei sale, pentru a vă putea desluși incătușarea diferitelor activități sufletesci, a senației, a priceperii, a hotărîrii sau a voinței. Închipuiți-vă de pildă, că un tigru rătăcitor și lacom de pradă zăresce într'un desis o sveltă gazelă. Ce fel de sentiment îi va 'n legătură cu această sensație visuală a tigrului? Cufundă-se va el oare 'n aspectul delicatelor membre și a grăgioaselor mișcări ale frumosuluși animal? Se va nasce deodată cu sensația visuală a tigrului și o voluptate estetică? De sigur că nu; și de ce? Pentru că fiara, împinsă de foame, nu poate simți nicăi un interes pentru simpla priveliște numai a animalului. D'împotriva, împinsă de cea mai mare dorință d'asăi umplea stomacul, nu se poate opri mult timp la simpla privire. Senzația visuală nu e pentru fiară altceva, decât semnalul care pună 'n mișcare mai întâi primitiva să judecata și 'n urmă voința sa. Cu iuțeala fulgerului se nasce 'n creerul fiarei, d'odată cu impresia visuală, noțiunea întunecată a unui obiect ce făgăduiesce săturare. Ea nu vede gazela 'n drăgălașă și speciaitate, ci un exemplar din acel soi de animale, care îi servă de hrană. Indată ce fiară a pus în legătură sensația visuală, cu această simplă și generală reprezentare, a și sfârșit cu sensația ca simplă sensație, și numai stăruiesce asupra-i. De n'ar fi fost în deajuns de puternică și de clară sensația visuală sau cea auditivă și olfactică ce-i vin în ajutor, atunci tigrul ar ezita d'ocamdată,

și-ar intrerupe fuga și s-ar uita mai cu deamă-  
runtul, ca să vadă ce se mișcă 'n desis, de e o  
pradă sau o fiară ca și el. În acest cas de îndoială,  
într'adevăr s'ar opri tigrul la simpla sensație  
visuală, sau la oră ce altă sensație simțuală, însă  
atât timp numai, cat 'i-ar trebui, pentru ca primi-  
tivul său rationament, să se hotărască, dacă  
trebuie să numere acest animal printre aceleia  
carăi îi servesc de pradă, sau printre aceleia cări  
i s'ar putea opune, sau ar putea să-l devină peri-  
culoase. Dacă se unesce, fie imediat, fie după o  
ezitare și examinare, representarea generală a  
unei prădi, cu impresia visuală, atunci prin această  
representare, se dă direcția tendinței de săturare  
a animalului.

Representarea generală a unui obiect de pradă  
în legătură cu impresia visuală, este indicatorul  
pentru instinctul animalului, d'asă potoli foamea.  
Representarea, ideia și noțiunea, sunt oare-cum  
macagiul care 'ndrepteaază trenul și instinctul  
ce cere satisfacere, 'n adevărata-ł cale. A recunoscut  
tigrul, că are o pradă înaintea sa, se nasce și  
hotărirea d'a se arunca asupră-ł și d'a o sfâșia.  
Astfel sensație, recunoascere și hotărire, se conto-  
pesc într'una. Sensația devine recunoascere, aceasta  
devine decisiune, care la rândul ei duce la fapt.

Principalul în tot acest proces lăuntric, rămâne  
pentru fiară, dorința d'a se sătura, și această  
dorință ia 'n serviciul ei, activitatea sensației, a  
cugetărei și a acțiunelui. Sensația visuală, orin-  
duirea ei 'n noțiunea generală a unui obiect ca

procură săturare, mișcarea către acest obiect, sunt momente subordonate, mijloace pentru scop, nu scopul însuși. Nicăi pentru simpla privire a gazelei, nicăi pentru simpla operațiune de idei, pentru recunoascerea gazelei ca obiect de pradă, nicăi pentru mișările făcute ca s'o ajungă, pentru nimic din toate acestea n'are flara interes; numai și numai pentru săturare. Sensație, judecată și acțiune, sunt momente subordonate voinței, și anume unei voințe egoiste. Stă tigrul acum cu gazela într'un raport subiectiv, sau obiectiv? Fără îndoială, că subiectiv. După expresiunea lui Schopenhauer, subiectivă este direcțiunea spiritului referitoare la propria'ții persoană, adică la voința'ții egoistă. Subiectiv și egoistic, e deci unul și acelaș lucru.

Intocmai ca și flara se poartă și omul, întru cat e subiectiv și urmăresce interes egoiste. Nicăi el nu se va opri la simpla priveliște, la simpla gândire și înțelegere, nicăi la acțiunea curată, acțiune ce să poartă scopul în sine, ci sensațiile simțuale, înțelegere și acțiune, îi sunt mijloace pentru scop, mijloace d'asăi indeplini voința-îi egoistă, mijloace de a'săi satisface egoismul.

Pentru a te cufunda în simpla privire a unui obiect, pentru a rămâne cu tot interesul la o impresie simțuală, la o anumită sensație, trebuie ca sufletul tău să fie slobod d'orî-ce interes personal, subiectiv și egoist. Întru cat acesta intră 'n joc, intru atât omul ca și animalul, nu caută în orî-ce impresie simțuală, decât însemnatatea ei pentru binele său personal, pentru a'săi orindui

după dênsa, atitudinea sa practică. Găsitu-s'a această însemnatate, atunci persistarea 'n acea sensație, nu 'și mai are rostul. Închipuiți-vă bună-oară un lemnar, al căruia unic interes e, d'ă căștiga căt maș mulți bană. Omul voește să cumpere o pădure pentru tâiere, și o examinează. Ce se întamplă 'n el cu ocasiunea aceasta? El se va uita cu atenție la numărul pomilor, 'și va nota felurile de lemn, 'și va face socoteala 'n gând, căt poate căștiga, va privi tot ce e în legătură cu negoțul său, și când va fi isprăvit cu aceasta, va pleca. Vădut-a el pădurea? Nu; presupunând că are numai un interes practic egoist, n'a văzut decât căștigul său.

7

La privirea pădurei, s'a oprit atât timp, căt era de nevoie pentru a fixa folosul său eventual. Licuricii fugari, fisiitul încet și visător al frunzelor, isvorul murmurător, cântecul paserilor, delicata șopîrlă, care fugă printre frunzele căzute, toate acestea îl lovestesc audul și văzul, însă sără inapoi fără de efect, nu găsesc intrare 'n sufletul său. Interesul omului e 'ndreptat asupra unuia punct cu totul altul, ochiul și urechia sa, nu vede și n'aude decât ceia ce e 'n legătură cu acest interes; tot ce e străin de acest interes și voește să intre în sufletul său, e oprit chiar la prag, căci toate sensațiile simțuale, le alegem, le cernem, le orînduim, fie conscient, fie inconscient. În fiecare moment, când suntem deștepti, lucrează o imensă multime de impresii asupra simțurilor noastre. Hainele, ghetele, acoperământul capului

freacă și apasă pielea noastră; pămîntul pe care l călcăm, scaunul pe care ședem, masa de care ne răzămăm, deșteaptă sensațiile de apăsare; curentul de aer, ce ne lovesce fața pune 'n mișcare d'odată și sensația de tact, ca și pe aceia de temperatură; înaintea ochilor noștri se mișcă deosebitele obiecte la urechia noastră ajung diferite sunete, și cu toate acestea, multe, ba putem spune chiar, cea mai mare parte din aceste escitări simțuale, nu le observăm, de vreme ce atenția noastră e 'ndreptată asupra unei sensațiile anumite, ce e 'n legătură cu interesul respectiv ce l'avem atunci.

Printre multele escitări simțuale, cari ajung la noi simultan, se face deci tot-d'auna o alegere preferind pe unele și aducându-le 'n lumina clară a conștiinței noastre, pe altele dându-le la o parte împedicându-le, astfel în cît nu pot veni în conștiință, decât puțin sau de loc. Această alegere între multele și simultanele escitațiuni simțuale, stă sub directă influență a voinței consciente sau inconșciente a omului, a tendințelor, aplicațiunilor, intereselor, a întregului său caracter. Așa de pildă omul egoist care referă totul la propria-l persoană, ori de câte ori i se pun în mișcare simțurile, nu se va gândi decât la sine însuși, nu va vedea și nu va audi, decât ceia ce e 'n legătură cu interesele sale egoiste, va fi prin urmare restrâns, mărginit prin firescul său egoism, în întrebunțarea simțurilor sale. E orb și surd pentru ori și ce trece peste interesul propriu sale persoane.

Aș voi să măpleteșc aici, pentru mai bună înțelegere a acestor procese sufletești, o scurtă desvoltare psichologică, despre însemnatatea sentimentului. Sensație diceam mai sus, se numește simpla primire a impresiilor simțuale; sentiment însă, plăcerea sau neplăcerea, agrementul sau desagrementul ce e 'n legătură cu sensația. De sigur că plăcerea și durerea, agrementul și desagrementul nu însoțesc numai sensația, ci sunt de asemenea 'n strânsă legătură cu idei, cu mișcările voilitioane, sunt unite 'n genere cu întreaga activitate sufletească. O idee absurdă și nebună, deșteaptă neplăcere, una spirituală și înțeleaptă ne face plăcere. O pasiune ce mă stăpânește poate 'n anumite condițiuni să mă facă să sufer cea mai mare durere; o hotărîre bună, cinstită, mă poate face să 'ncerc cea mai mare bucurie. Sentimentul plăcerii și al durerei, al agrementului și al desagrementului, în cele mai osebite ale sale nuanțe, este prin urmare vecinul însoțitor al întregiei activități sufletești, deci al tuturor sensațiilor, idei și tendințe. Orice activitate însă, are o țintă, și orice activitate are de bază tendința de a ajunge la această țintă. Orice apropiere de ea, e unită cu plăcere, orice 'ndepărtare, cu durere. Se află sufletul în vîr'o activitate oare-care, spre pildă în a sensației, a primirei impresiilor simțuale, în a înțelegerei, a recunoașterei, a orînduirei impresiilor simțuale sub reprezentările generale, sau în aceia a voinței, a deciderei, se află sufletul dic, în una din aceste activități, apoi în legătură cu orice

apropiere de ținta propusă, va fi o placere, ori ce  
îndepărtere de la această țintă, va fi unită cu du-  
rere. De obicei se dice, că omul voește ceia ce î  
face placere. În realitate omul simte o placere,  
când dobândescă ceia ce voește, lucrul asupra că-  
ruia, conscient sau inconscient, sunt indreptate  
năzuntele-i firescă. Tigrul de aceia nu simte  
placere la simpla privire numai a găzeleri, fiind-  
că nu voește această privire, ci voiește carnea  
găzeleri. De-ar vedea gazela, fără a se putea apro-  
pia de densa, de sigur că această priveliște îl-ar  
umplea nu de placere ci de turbare. Tot astfel  
vederea unei păduri frumoase, pe care un concu-  
rent îl-a cumpărat-o dinaintea ochilor nu îl-ar trans-  
porta pe lemnar într-o dispoziție de placere  
estetică, ci fără îndoială de ură, de necaz. De  
vom vedea prin urmare, că un om găsește plă-  
cere în simpla privire a unui obiect, putem admite  
atunci, că el, pe cât timp va dura această  
placere, voește numai priveliștea aceasta, și ni-  
mic altceva. Putem admite prin urmare, că o-  
biectul dat, nu l' interesează din punct de vedere  
material, subiectiv sau egoist, ci d'impotrivă, din  
punct de vedere ideal, obiectiv, altruist; putem  
admită mai departe că el este un om genial,  
genial cel puțin în momentele unei astfel de pri-  
virile obiective. Omul genial se deosebește de cel  
ordinar și mediocru numai prin faptul că posedă  
această stare de cufundare desinteresată în simpla  
sensație, în mod continuu și intensiv, pe când omul  
mediocru numai trecător și în urma unui anumit im-

puls se uită pe sine și nevoile-i pământesci, pentru a fi absorbit cu totul în privire, audire sau fantasia, pentru a putea gusta suprema fericire a unei divinități, a geniu lui, a spiritului curat, ce nu are nevoie să se caute pe sine cu frică în propriul seū eū, pentru că se regăsește 'n întregul univers. Schopenhauer dice cu privire la aceasta: „De și geniul constă 'n putința d'a fi subiect curat al recunoascerei, adică de a se absorbi cu totul desinteresat în privirea unui obiect, trebuie totuși ca această putință să residă într'un grad mai mult sau mai puțin intens, în toți oamenii, căci alt-mintrelea ei ar fi tot atât de puțin în stare să guste operele de artă, că și să le producă, și tot astfel n'ar avea absolut nicăi o susceptibilitate pentru frumos și sublim; ceva mai mult, aceste cuvinte nicăi n'ar avea înțeles pentru densi. Trebuie prin urmare să presupunem ca existând în toți oamenii, afară numai dacă nu sunt și unii care să nu fie capabili de nicăi o placere estetică, acea posibilitate d'a recunoasce 'n obiecte, ideile lor, d'a se putea desbrăca pentru moment de personalitatea lor. Geniul nu-i întrece, decat prin mai mare intensitate și durată a acelei recunoasceri, care-i permite a'și păstra reflectiunea necesară, pentru a putea repeta cele văzute, într'o operă arbitrară și care repetare este însăși opera de artă.“

Aceasta absorbire desinteresată în admirarea obiectului, este identică cu iubirea pentru acel obiect. E suficientă simpla privire a acestuia obiect,

pentru a'mi deștepta plăcerea, atunci însemnează aceasta, că voesc să am obiectul aşa cum e el, nu'l vrea ũ nimicit, schimbat, incorporat cu mine, ci 'l voesc ne atins în existența sa, mă bucur de simpla'l existență, cu alte cuvinte, îl iubesc. „Iubirea,” dice Spinoza, „este plăcerea unită cu ideia unei cause externe.” „Amor est laetitia concomitante idea causae externae.” Iubirea se numește voința referitoare la existența altuia; egosim e voința ce are ca țintă numai propria-ne persoană. Nu iubesc un obiect, fiindcă e frumos, ci fiindcă îl iubesc, 'mă pare frumos. Dacă îl iubesc, voesc ca el să existe, și înainte de toate voi observa 'n infățișarea-î externă, acele lucruri care contribuesc și pe cară se reazemă a lui posibilitate de existență, cu alte cuvinte, armonia, conlucrarea armonică a părților sale.

Pe această armonie a părților, și pe acordul lor într'un tot plin de viață, se reazemă întreaga frumusețe; său mai bine zis, frumusețea nu e nimic alt-ceva, decât tocmai acea armonie, acea unitate 'n multiplicitate, acea ordine 'n varietate. Schiller vorbesce într'un loc din disertațiunile sale estetice, despre acele dispoziții, în cară, chiar nisipul de sub picioarele noastre, ne apare frumos. Mă întorc acum la punctul de la care am plecat, când susțineam că chipul cum se vede și s'aude, chipul cum se primesc impresiile, constituă genialitatea artistică. Obiectivitatea și iubirea, este ceia ce face pe omul genial să se cufunde într'un obiect, să se dea cu totul impresiunei ce acest

obiect exercită asupră-*l*. Cu cat mai mult însă ne dedăm în chipul acesta obiectelor însiși, cu atat mai mult ne spun ele, cu atat mai mult ne desvăluiesc ele firea lor lăuntrică, cu atat mai mult ne apropiem de adevăr. De aci cuvintele lui Goethe: „Primul și ultimul lucru, ce se cere de la geniu, este iubirea de adevăr.“ Dar ce este adevărul? Adevărul este unitatea universală a spiritului. Adevăr, este faptul că toți oamenii, toate animalele, toate plantele, că întreaga lume vădută, nu e decât infățișarea unei singure ființe, pe care o numim Dumnezeu.

Oamenii, animalele, plantele și obiectele 'n aparentă neînsuflețite, nu sunt decât trăvestirea, mascarea divinităței. De vreme ce Dumnezeu e cuprins în toate, despărțirea și deosebirea dintre ființe și lucruri e numai aparentă. În realitate totul nu e de cat o personalitate sau o unitate spirituală, cum vom voi s'o numim. După aparențele externe, ființele și lucrurile 's deosebite între ele; unitatea lor însă, este adevărul. Cu cat mai mult va pătrunde omul prin această aparentă externă înlăuntru, în firea lucrurilor, cu atat mai mult va recunoaște unitatea lor, mai întâi reciprocă și apoi unitatea lor cu propriul seū eū. Se va recunoaște pe sine însuși, sufletul său se va oglindi în ele, dumnezeirea se va concepe în propria sa lume. Frumusețea este expresiunea vădută a acestui raport dintre observator și lucru observat, dintre subiect și obiect. Frumusețea

este unitatea divină în simțire. Geniul artistic vede și aude cu ochi și urechile unuī Dumnezeu.

Indianul zice: „Tu esti eu”, adică eul meū, trăesce încă odată 'n tine; eul meū e cu mult mai mare de cat îl sciū eu însuși; eul meū nu se mărginesc numai la propria mea persoană, ci cuprinde tot ceia ce există. Dacă mor, dispare numai această singură formă a eului meū, pe când nenumărate alte forme rămân și se nasc din nou. Moartea nu mă distrugе, căci eu trăesc în Dumnezeu și Dumnezeu trăesc 'n toți. Iubirea este expresiunea acestui raport; ea unesc ceia ce'n apărță și despărțit; ea aduce la 'ndeplinire frumoasa misiune, ca omul să iasă din finita, mărginită și isolata sa personalitate, mărindu' și eul său și primind în a sa voință, existența celor-lalți. Ce alt-ceva înseamnă a iubi, de cat a se înavuți, a cresce, a se mări prin ceia ce iubesc cine-va. Pentru ce port grija celuī pe care-l iubesc, pentru ce caut să-l procur ce e mai bun, ba la nevoie 'mă sacrific chiar și viața pentru el? De ce fac toate acestea? Fiind că eul meū, a devenit o parte din eul lui; fiind că trăesc în el, ca și el în mine dacă mă iubesc. Pot însă să'mă măresc, să fac să crească necontenit eul meū, prin faptul că intind iubirea mea asupra unor cercuri din ce în ce mai întinse, până ce să primesc în a mea voință, existența lumel intregă. De aceia dice Schiller: „Iubirea dar, cel mai frumos fenomen în creațiunea 'nsuflarei, magnetul a tot-poternic în lumea spiritelor, izvorul pietăței și al

celei mai sublime virtuți — iubirea — nu este de căt reflexul acestei unice forțe primordiale, o atracție a escelentului, bazată pe o momentană schimbare de personalitate, o schimbare a ființelor.<sup>2</sup>

Dacă urăsc, 'mă ia și ceva mie însumi, dacă iubesc, deviū mai avut cu ceia ce iubesc.... Sunt momente 'n viață, când suntem dispuși a strângi la pept ori-ce floare, ori-ce constelațiune 'ndepărtată, ori-ce verme, ori-ce presupus spirit superior — o 'mbrățișare a întregelui natură, întocmai ca a iubitei noastre..... Omul care a ajuns până acolo, incă să culeagă toată frumusețea, toată mărièrea, toată perfectiunea 'n mic și 'n mare a naturei, și care a isbutit să găsească marea unitate a acestei diversități, omul acela, s'apropiat de dumneudeire. Intreaga creațiune e absorbită în personalitatea lui./ Dacă fie-care om ar iubi pe totii oamenii, atunci de sigur, fie-care ar poseda lumea.“ Aceasta este expresiunea divinului simțământ al geniului lui Schiller.

Omul egoist și subiectiv se fură pe sine însuși; de aci măarginirea sa pe tărâmul artistic, ca și pe ori-care altul. Prin faptul că se iubește numai pe sine însuși, prin faptul că voește numai propria-i existență, se sărăcesc, nu cunoasce nesfîrșita bogăție care 'l înconjoară, nu cunoasce divina, ideală frumusețe, care-i străluce pretutindeni înainte;

Obiectivitate și iubire, iată secretul ori-cărei genialități, prin urmare și al intuițiilor artistice. Artistul iubește obiectul pe care 'l privesc, îi voește existența; prin urmare nu 'l privesc

unilateral, nu are 'n vedere anumite părți caracteristice ce-ar putea să aibă un interes practic pentru dênsul, ci 'l examinează sub toate raporturile, în toate direcțiunile căr̄i sunt caracteristice pentru existența însuși a obiectului. Nu vede în pădure ca lemnarul, o simplă noțiune, o sumă de banī, nu, el iubește obiectul, iubește pădurea însăși. Simte plăcere privind-o, e absorbit de această contemplare. Vede, aude tot.

Se uită, ascultă, e 'ncântat de acest peisajū de natură moartă care vorbește atât de elocinte inimei sale. Va căuta o expresiune a sentimentelor sale, și astfel se va nasce după talentul deosebit și exercițiul artistic al celuī respectiv, o poesie, un cântec, un tabloū, o statuiă. De nu 'i e cu putință să 'mbrace într'o formă artistică ceia ce el simte, atunci va încerca să se exprime prin idei abstracte, ori printr'o faptă nobilă. Ceia ce redă artistul, nu e prin urmare o simplă și superficială imitare a obiectului, ci o creație liberă, născută sub impresia obiectului văđut. (Artistul cu nică un chip nu poate înlocui încântătoarea realitate, cu o simplă imitare, căci aceasta nică odată n'ar ajunge originalul. Din acestă pricina, artistul crează o nouă realitate, un nou original sub impresia celuī d'intaiū; această creație înrîurește asupră-ne, după cum natura a înriurit asupra artistuluī.)

Este o cerință caraghioasă și neconvenabilă ce se face artistului, când i se impune să se țină cu totul de modelul său, să nu facă nimic alt decât

să copieze natura, să nu idealiseze și să nu compună cu nică un chip, ci să scoată și să redea o anumită bucată din realitate, fără a scădea, fără a adăuga nimic. Aceasta n'ar fi artă, ci un joc copilăresc. Intr'adevăr n'ar fi de nică un folos, și și-ar greși cu totul ținta, de vreme ce o simplă, moartă și neînsuflețită imitare, nică odată nu poate ajunge originalul ei. Omul iubitor însă, și vede obiectul iubit deja idealisat, deja perfecționat. Prin faptul că se cufundă necontent în frumusețea diferitelor părți, prin faptul acesta, totul se fusionează într'o unică armonie, devine o unitate, un întreg concentrat, o poesie, o bucată musicală sau un tablou. Simpla și prosaică redare a unei bucăți rupte din realitate, nică nu e cu puțință artistului genial. Pentru aceasta nu e nevoie de un om genial, ci de unul mărginit și prosaic. De vreme ce acesta și privesc obiectul fără dragoste, nică nu va aprofunda părțile-l lăuntrice; va avea 'n vedere numai momentele curat externe. Obiectul nu-i se 'nsuflătește, nu-i vorbește, căci și rămâne străin. Ceia ce ești nu iubesc, este și mi rămâne un ce, altul decât mine, un ce curat extern, străin și ne'nțeles. Artistul genial se regăsește pe sine însuși în obiectul iubit; omul prosaic, mărginit, se sgăește la modelul său, crezând că 'l redă, dacă însemnează câteva însușiri externe ce și sar în ochi. Astfel es la lumină ale romane, drame și sculpturi realiste, care și fac impresia unei nemărginite prosaicități, și a unei totale lipse de orice sentiment artistic. Cu

toate ale lor năsuință dă fi naturală, acestă artist devin d'împotrivă nenaturală, căci o simplă imitare a naturei nu poate fi însușit natura și e deci nenaturală. Omul genial însă, care pricepe natura 'n ale ei scopuri, crează el însușit sub influența ei, o bucată de natură. Omul genial vecinic e firesc, original, tocmai prin faptul că nu imitează numai, ci sub influența și impresia modelelor sale crează ceva din lăuntrul său propriu, din natura sa. Astfel trebuesc înțelese, cuvintele lui Goethe: «Tocmai ceia ce oamenilor incultă li se pare că e natură într-o operă de artă, tocmai aceasta nu e natura (natură externă) ci e omul (natură internă).»

Fără îndoială, artistul genial își idealizează obiectul său. Dar prin aceasta oare devine el neadeverat și nenatural? Nu va corespunde el oare și mai mult încă obiectului său, prin faptul că urmând intențiunilor naturei, îl perfecționează, îl completează, îl idealizează, îl face mai frumos sau mai characteristic decât apare privirei prosaice 'n realitate? Am arătat adineaorea, că din marea multime de sensații ce neconțin lucrează asuprăne, atenția noastră, influențată de vr'un interes personal, face o astfel de alegere încât, anumite sensații sunt aduse 'n lumina clară a conștiinței noastre, pe când altele 's împinse înapoi, sunt întunecate. Mai departe am văzut, cum interesul egoist face pe om să vadă 'n obiecte numai anumite părți caracteristice externe, de 'nsemnatate practică, pecând omul desinteresat privesc lucruri

rile pentru ele înșile, le concepe în chip multi-lateral și 'n momentele lor firescă. Obiectele nu sunt făcute numai pentru privitorul superficial, d'impotrivă ele sunt ceva prin ele înșile, aŭ o viață lăuntrică, pe care o desvăluie numai omului care le aprofundează, care le aduce înainte propriul luî suflet. Dacă artistul prin urmare va reprezenta numai parte curat exterioară, numai impresia cu totul superficială făcută asupră 'i, nu va 'nfățișa cu aceasta, lucrurile, obiectele insăși, ci numai superficiala sa impresie subiectivă. Omul mărginit referă fără 'ndoială totul la propria-ř persoană; obiectul în sine îi rămâne străin, numai impresia externă și subiectivă este prinsă. De va vedea bună-oară artistul modern, care 'n mod greșit se numesce naturalist, de va vedea acesta, dic, la o superficială privire a vr'unuî peisagiū, numai Pete culorate, le va zugrăvi ca atare, și 'să va închipui că cine scie ce ispravă mare a făcut cu această a luî tendință naturalistă. De va audî întemplier pe oameni ținând o conversație banală, îi va introduce cu această conversație 'n drama sa, și va numi aceasta, adevăr al vieței. Cum că obiectele nu constau numai din Pete culorate, ci aŭ o formă de sine stătătoare, cum că oamenii nu vorbesc numai fleacuri banale ci și cugetă propriu și se și exprimă 'n mod corect și nimerit, toate acestea nu voiesc să le scie, căci ele nu 'l privesc. Nu oamenii și obiectele însăși îl interesează, ci numai superficiala și exterioara impresie, ce 'i o fac aceste obiecte, acești oameni. Ceva mai mult,

chiar urăsce pe oameni și obiecte, căci el cu predilecție caută într-însele părțile urăte, trăsurile meschine, imperfecțiunea, lipsa de formă, greșeala. Despre arta naturalistă din ținută de astăzi, astfel cum ea se înfățișează în căteva reale aberații se poate șă spune fără nconjur: astfel zugrăvesc, astfel scrie, ură. Artistul genial, care nu rămâne staționar numai la simpla externă impresie subiectivă, care din impotriva, aprofundează cu sufletul său acele obiecte, care pătrunde în lăuntrul lor și caută să conceapă nu forma lor externă întemplantătoare, ci din impotriva firea și existența lor, un astfel de artist, șă spun, nu va punet temeiul pe imperfecțiune, lipsă și greșală a obiectului, ci din impotriva pe perfecțiune, desăvîrșirea a formei, pe însușirile caracteristice. Firea și existența lucrurilor constă în perfecțiune, nu în defectuositate; căci pe cea mai mare desăvîrșire posibilă se rezămă existența, iar pe lipsă, distrugerea lor. Orice defectuositate se nasce din turburări externe, orice desăvîrșire pleacă din însăși firea internă a lucrului,

Pentru un cristal bună-oară, care se nasce într-o masă ce se răcescă, esențialul este forma; forma aceasta va arăta o desăvîrșită prefectiune, o acurateță exact matematică. Cu toate acestea, rar se va întâmpla ca un cristal să ajungă la această perfecțiune a formei, căci va fi împediat în a să dezvoltare de alte cristale cără vor lua consistență în ființă să, sau de alte nefavorabile momente externe. Dar și într-un cristal nedesvoltat, într-un

fragment, în torso încă va recunoasce cercetătorul naturei forma desăvîrșită, ce e firească cristalului respectiv.

Astfel artistul genial nu vede 'n lucruri forma ce o așe intemplieră, ci pe aceia, care le e firească, pe aceia pe care ar trebui să o aibă. El vede idealul către care tind obiectele, vede ideia, și p'aceasta o reprezentă. Ochiul iubirei, vede desăvîrsirea. Iubirea și perfecțiunea sunt la un loc, ca și ură și lipsa. Cu sublime cuvinte exprimă Schiller lucrul acesta, în scrisorile-i filosofice; el dice: „Să recunoascem perfecțiunea, căci atunci ea va deveni proprietatea noastră. Să ne familiarisăm cu inalta și ideală unitate și ne vom uni între noi cu o frâtească iubire. Să semănăm frumusețe și bucurie, și vom culege frumusețe și bucurie. Să cugetăm luminat, și vom iubi cu foc. Fiți desăvîrșiți, după cum tatăl vostru din ceruri, desăvîrșit este, dice intemeietorul credinței noastre. Slaba omenire îngăbeni la această poruncă: de aceia el se exprimă mai deslușit: iubiți-vă unii pe alții“. Iubirea aduce perfecțiune. A iubi, a dori existența altuia, înseamnă tot-d'odată a voi ceia ce trebuiecesc acestei existențe, a voi condițiunile ei. Oră ce lipsă însă îngreunează existența, oră ce perfecțiune o usurează. A voi ca un lucru să existe, înseamnă prin urmare a voi, ca în acel lucru să nu fie nică o lipsă, ca el să corespundă scopului, ideiei sale, a voi ca el să fie prin urmare, pe cat cu putință mai desăvîrșit. În ceia ce iubesc așa *dar*, voi pune preț în tot-d'auna pe

ceia ce e perfect, pe ceia ce corespunde scopului, ideilei lucrului în sine. In ceia ce urăsc, vedea-voi prin urmare ceia ce exclude său îngreunează existența, deci tot ceia ce e lipsă, defect, imperfecțiune, urât, nefolositor și nerational. Ce va vedea deci un Raphael, cu dumneiasca-i iubire, într'un peisaj? Va vedea tot ce e armonic, concordanță, unitate și ideal. Indepărtatele liniș ale munteilor, massele de nori, ce se 'ngrămădesc, stâncile din primul plan, șerpuitorul riști, întunecoasa pădure; toate acestea 'n ale lor lumină culorii și liniș pot fi văzute 'n miș de chipuri osebite. Dacă o mie de artiști vor privi același obiect, fie care 'l va vedea 'n felul său. (Nicăi un obiect nu 'nfățișează o singură și statornică impresie, d'împotriva fie-ce impresie ce ne-o face un lucru, se compune din nenumărate alte impresii isolate, ce nu pot fi concepute simultan cu deplină conștiință. In tot-d'auna se va face o alegere între aceste osebite impresiuni, și această alegere stă 'n legătură cu întreaga personalitate a privitorului.) Fie-cine vede, ceia ce e congenial cu densul.

In ce constă însă perfecțiunea unui obiect? Perfectiunea după cum am văzut, este prezența condițiunelor de existență. Dar că sunt aceste condițiuni? Pe ce se rezămă existența unui obiect? Ea se rezămă pe acordul armonic al părților obiectului respectiv. Sciut este, că toate obiectele sunt compuse, constau din părți isolate, cărui numai prin conlucrarea lor pot da nascere unui tot vietuitor. Indată ce o parte se desface, începe distrugerea

totuluș, de nu se crează o compensare a aceleia lipsă. Cu cat diferențele părții armonisează mai desăvîrșit intre densele, cu atât mai capabil de existență este 'ntregul, cu atât mai multă realitate are el. Avea cuvânt prin urmare Spinoza, când dicea 'n etica sa: „Prin realitate și perfectiune înțeleg unul și acelaș lucru. „Dixi me per realitatem et perfectionem idem Intelligere.“

Să vedem bună-oară un corp omenesc, viu, cum se 'nfățișează el privirea noastră. Vom vedea capul și trunchiul, diferențiați într'un tot armonic; observăm anumite membre la trunchiū, acestea la rândul lor alcătuite din altele; la acestea din urmă, ca și la trunchiū și la cap diferenții mușchii și diferenții ligamente; toate aceste părți unite într'un tot armonic. Cu cat mai desăvîrșite sunt aceste părți, cu atât corespund mai bine scopului lor, cu atât mișcările lor se adaptează mai bine între ele, cu atât mai multă putere și grație ese la iveală în viua activitate externă, în mișcările întregului. Observatorul simțitor, esteticesc vorbind, care aprofundează cu dragoste această minunăție, va privi cu placere ori ce desăvîrșire, și cu durere ori ce lipsă a obiectului. Fie ce lipsă, fie ce membru disformat, fie ce mișcare colțurată sau stângace turbură ideia întregului, scade perfectiunea obiectului, și îngreunează existența, este un pas către distrugerea totalului. Iubirea însă voiesce viață, iar nu moartea. A iubi înseamnă a voi existența altuia, a voi ceia ce trebuie acestei existențe: conlucrarea armonică a tuturor părților întregului,

'perfecțiunea. Ca și la cristal, tot astfel și la corpul omenesc, ceia ce turbură desvoltarea armonică a întregului, nu sunt decât întemplieră pedici externe. De năr fi venit aceste turburătoare influență din afară, cristalul ca și corpul omenesc, s'ar fi desvoltat în chip normal. În obiect însuși, residă năzuința către existență, voința d'a trăi, și cu aceasta și tendința d'a dobândi mijloacele acestor existență, în urma celei mai desăvîrșite înjghebări a părților sale. Adevărul lăuntric pe care'l concepe adêncă și 'n firea obiectelor pătrundătoarea privire a omului genial, adevărul lăuntric, dic, atât în cristal, cât și 'n corpul omenesc, nu e prin urmare ceia ce e diformat, nearmonic, defecuoș, ci d'impotrivă ceia ce e orînduit, în vederea unuī scop, ceia ce e perfect, armonic, ceia ce prin urmare, produce o placere estetică. Frumosul este orînduită și plina de viață unitate, după cum se 'ntipăresce ea în simțimîntul nostru. După cum atunci, când judecăm caracterul și faptele unuī om, avem în vedere și gândurile luă, adică nu numai ce el a făcut, dar și ceia ce a voit și a năzuit să facă, tot astfel și artistul va corespunde pe deplin obiectului său atunci, când va vedea și va 'nfățișa nu numai ceia ce s'a realizat sub nefavorabilitatea 'mprejurărilor, dar când va pătrunde mai adênc în adevărata fire a obiectului, când va vedea și va reprezinta ceia ce alcătuesce firea lăuntrică a obiectului dat, ceia ce Schopenhauer, Spinoza, Goethe, Plato și alții poeti și cugetători geniali, numesc ideia obiectului, idealul său. Idealul prin

urmare, nu e ceva nefiresc, ceva înjghebat în chip artificial, ci d'împotrivă, este natura însăși, în a ei fire lăuntrică./ Dacă toate obiectele ar avea numai o parte externă, de ar fi nisice goale t invâlisură, nisice simple păstăi fără simbure, atunci ar avea dreptate extremă naturaliștii, cără voesc să redea numai aparența întemplatăoare, superficială și exterioară. De vreme ce natura însă, are și un simbure, un cuprins, ce-i constituie tocmai firea, pentru a dice astfel, adevărata natură a naturei, de aceia cuvântul naturalism e un fel de batjocură și hulă pentru o direcțiune ce nesocotește tocmai firea internă a naturei, tendința către existență, voința ei d'a trăi, năzuința ei d'a se desăvîrși. Tot așa de nepotrivită e numirea de realism, pentru acest fel de artă. După Spinoza, realitate și perfecțiune, e unul și acelaș lucru într'un obiect; cu atât mai multă posibilitate de existență, adevăr de viață și realitate are un obiect, cu cat mai desăvîrșit e alcătuit din părțile sale. Falșul realism vede însă cu predilecție în obiecte, tocmai ceia ce scoboară realitatea și putința lor de viață, vede tot ce e lipsă, defectuos, ordinar, nenobil și urât. De multe ori veți fi făcut experiență 'n viață, că lipsa de iubire observă toate greșelile, le scoate cat mai mult la lumină, pe cand iubirea d'împotrivă, caută să scoată la iveală tot ce e bun, vede și laudă, tot ce e frumos. Mulți dintre blazații artiști moderni se apucă cu nepăsare, ba chiar cu disgust și dispreț de lucru; de aci bucuria lor, când găsesc ceva

colțurat, urăt, prosaic, ordinar, grosolan. Cu plăcere adun ești toate greșelile naturei, întocmai ca un om rău, care rîde de goliciunea unui cersetor, în loc să l ajute, ca să se 'mbrace.

Acelaș principiu domnesc pe toate tărîmurile frumosulu. Fie că observăm un obiect sau soarta și caracterile oamenilor, fie că ne cufundăm în minunata alcătuire a corpului omenesc, sau în cântarea pasărilor, în fisiitul pădurei, în eufonia vocei omenesci, în toate aceste 'mprejurări, ceia ce hotăresce impresia ce-o fac lucrurile asuprăne, e inima, e voința noastră. Cine n'a făcut observația la sine însuși, că atunci când i se 'ntemplă un neașteptat noroc, când d'odată i se 'mplinesc o ferbinte, de mult nutrită dorință, cum atunci întreaga lume îi străluce 'n culori mai vii, cum 'i-apare totul frumos, bun, esclinte, cum el însuși e dispus mai împăciuitor și mai îngăduitor, față de greșelile și defectele altora? Cina n'a observat pe de altă parte, cum o nenorocire 'l amăresce, cum vede atunci totul într'o lumină intunecată, cum totul i se pare urăt și ordinar? Si de ce aceasta? Pentru că omul e vecinic dispus să socotească norocul, ca o binefacere, iar nenorocul, ca o nedreptate ce i se face. Binefacerea însă deșteaptă iubire, nedreptatea deșteaptă ură. Fericitul vede totul frumos pentru că vede cu ochii iubirei, nefericitul vede totul urit, căci ura î-a turburat privirea. +

Permitet' mi aşa dar să 'ncheiu, rugându-vă să aveți în vedere, că nu numai în relațiunile prac-

tice, iubirea este aceia care face viața mai întâi și suportabilă pentru a o alcătui apoi neconitenit și bine până la deplina conștiință a unei fericiiri supreme, dar tot iubirea este aceia care să desvăluie, și sub simpla aparență exterioară a lucrurilor, a ei fire mai adâncă, încât chiar sub invălișul cel mai simplu străluce înainte în dumneiească frumusețe, privirea insuflătoare.

Geniul este iubirea.

---

## II.

### Năzuințele filosofice ale omului genial.

„Genialitatea nu este nimic alt-ceva, decât cea mai desăvîrșită obiectivitate,” dice Schopenhauer; obiectivitate însă numește el: „direcțiunea obiectivă a spiritului, opusă celei subiective, celei referitoare la propria’ți persoană”, adică la voința’ți egoistă. Subiectivitate și egoism, e unul și același lucru, ca și obiectivitate și iubire. Genialitatea artistică stă prin urmare ’n obiectivitatea primirei impresiilor simțurilor și ale fantasiei, stă ’n iubirea artistului pentru obiectul său. A iubi, înseamnă a voi existența altuia. A voi existența altuia, înseamnă însă a voi și ceia ce e necesar acestei existențe, ceia ce alcătuiescă și ei temelie. Existența unui obiect se reazămă pe desăvîrșirea lui, și această e identică cu conlucrarea armonică și unitară a părților acestuia obiect. A iubi un obiect, înseamnă a voi ca el să fie capabil de existență, să fie desăvîrșit, armonic, corespunzător unui scop și unitar alcătuit din părțile. Armonica organisație, și corespondența unei unei scopuri oriinduire a părților unei obiecte, ne apar însă ’n externa și simțuala impresie totală, ca frumusețe, gingăsie și grație.

La priveliscea unuī obiect, vom vedea 'n special, ceia ce voim să vedem. Vom îndrepta 'n totd'a una atenția noastră, asupra acelor părți ale obiectului, cari ne par interesante, pe când părțile cari nu ne interesează, le voim neglijă, nu le vom privi de fel, sau cel mult superficial. Când iubesc un obiect, văd cu interes, tot ce'l face capabil de existență, desăvîrșit, frumos la vedere: de urăsc un obiect, observ cu un deosebit interes, tot ce'l face incapabil de existență, imperfect, urit la infâțișare. Iubirea vede tot cе e frumos într'un lucru, ura, tot ce e urit. Firea lucrurilor însă, nu stă 'n imperfecțiunea, ci în desăvîrșirea lor; în firea tuturor lucrurilor residă tendința d'a exista, d'a fi de față, d'a trăi. Oricarei existențăi, ori cărei vieți însă, să trebue desăvîrșire, adică o conlucrare armonică, unitară, a părților din cari fice obiecte alcătuit. Prin faptul însă că firea, natura proprie a tuturor lucrurilor, stă 'n a lor tendință d'a exista, și prin urmare d'a fi desăvîrșite, prin faptul acesta artistul, cu cat va avea mai mult interes pentru desăvîrșirea expresiuniei externe, prin urmare pentru frumusețea, gingășia și grația obiectului său, cu atât mai mult căuta-va el, să conceapă și să 'nfâțișeze firea, natura proprie a acestui obiect. Artistul care 'și idealisează modelul, aşa după cum trebuie, nu devine prin această nenatural, ci d'împotrivă natural. Din contra, cu cat artistul va fi aplecat mai mult să considere și să scoată la iveală, tocmai părțile nedesăvîrșite, urite, diforme și defecuoase ale modelului său, cu atât mai mult

ignora-va el, firea, natura adevărată a obiectului dat și cu atât mai mult va fi el, neadevărat, nenatural, în această să tendință. Genialitatea artistică e una cu obiectivitatea în primirea impresiilor simțurilor și ale fantasiei. (Geniul artistic concepe firea, natura lucrurilor, aşa după cum ea se 'n-tpăresce 'n simțurile, în fantasia noastră. De aci cuvintele lui Goethe: „Primul și cel de pe urmă lucru ce se cere de la un geniu, este iubirea de adevăr.“ Adevărul în ori-ce obiect, e tocmai ceia ce alcătuesce firea, natura obiectului.

Ce este anume genialitatea filosofică? Pe ce se reazăm filosoficele năzuinți ale omului genial? De vom considera 'n genere genialitatea, ca fiind una cu obiectivitatea, desinteresarea și iubirea, atunci genialitatea filosofică nu va fi alt-ceva decât aceeași obiectivitate, desinteresare și iubire, aplicate 'n special asupra judecăței. Ce este gândirea, și prin ce se deosebesce o judecată egoistă de una desinteresată, o judecată mărginită, de una genială? Am arătat că existența unui lucru are nevoie d'o oare-care desăvîrșire; cu cât diferitele părți din cară e alcătuit un obiect, sunt orînduite mai unitar, mai corespunzător unui anume scop, și cu cât ele conlucrează într'un chip mai armonic, cu atât mai capabil de viață, de existență, este întregul, cu atât mai multă realitate are el.) Vă reamintesc cuvintele lui Spinoza, că realitate, existență și desăvîrșire, sunt una. Desăvîrșirea, viața și realitatea unui obiect în primul rînd, le pot vedea, audî, pipăi, pot primi prin urmare o im-

presie simțuală despre a lor existență. Această realitate său desăvîrsire ce impresionează simțurile noastre, o numim frumusețe. În al doilea rînd, 'mî pot face despre realitatea său perfectiunea unuî obiect, numai o reprezentare generală, o ideie, o noțiune, fără ca obiectul respectiv să influențeze direct asupra simțurilor său fantasiei mele. Această reprezentare generală, această ideie, această noțiune, e tot aşa de ordonată 'n ea însăși, ca și impresia simțuală; ceia ce însimnează că reprezentarea generală, ideia său noțiunea e alcătuită dintr'un număr de reprezentări, idei său noțiuni generale, după cum totala impresie simțuală a unuî obiect e compusă dintr'o sumă de alte impresii simțuale isolate. Spre pildă, impresia totală ce o face asupra simțului meu visual, un corp omenesc viețuitor, e alcătuită din multele impresii, ce fac asupra respectivului simt, diferențele părții ale corpului. Succesiv privirea mea va cădea asupra capului, trunchiului și diferențelor membre; la cap da voi o deosebită atenție părului, fruntei, ochilor, nasului, obrajilor, gurii, urechilor, bărbiei; la ochi, poate mă va surprinde viua colorațione a irisului, sau lungile și negrele gene, și aşa mai departe, în scurt o mare mulțime de isolate impresii simțuale se unesc în totala impresie ce ne-o face corpul, și cu cât diferențele sale părții armonisează mai mult între densele, cu atât mai plin de viață, cu atât mai frumos este și ne apare întregul. Tot astfel ideia corpului omenesc e alcătuită din multe alte idei, corespun-

zătoare fie-care unei anumite părți a corpului. Pentru a dobândi o generală reprezentare a unui corp omenesc, trebuie să dobândesc mai întâi o mare mulțime de reprezentări generale, a părților aceluiași și a conlucrării lor. Pentru noțiunea corpului omenesc, 'mă trebuesc bună-oară, noțiunile trunchiului, a membrelor și a capului. Pentru noțiunea fiecăreia din aceste părți, 'mă trebuesc multele noțiuni ale părților acestor părți. Spre pildă, pentru noțiunea brațului, 'mă trebuesc noțiunile omoplatului, a brațului, antebrațului și a mânăi. Pentru noțiunea acesteia din urmă, 'mă trebuesc noțiunile carpului, metacarpului și a degetelor. Pentru noțiunea degetelor 'mă trebuesc noțiunea falangelor. Pentru noțiunea ultimei falangi 'mă trebuesc noțiunile unghiei, a peleii, a tendonului final, a perniței cu grăsimi, a țesutului conjunctiv, a osului, a vaselor sanguine, a nervilor, etc.

Pentru noțiunea sistemului nervos a unei părți din metacarp, 'mă trebuesc noțiunile nervilor sensitivi, motori și simpatici, prin urmare a nervilor simțuală, de mișcare și regulatori ai sistemului vascular. Pentru noțiunea unui nerv sensibil 'mă trebuesc noțiunea organului pipăitului aflător de desuptul suprafeței peleii, precum și noțiunea nervului conductor. Pentru noțiunea unui nerv conductor, noțiunea maselor nervoase sau a cilindrului axial, precum și a învălișului nervilor. Pentru noțiunea adevăratei substanțe nervoase, noțiunile multelor molecule albuminoide ce constituiesc acea substanță; pentru noțiunea fiecărei

molecule albuminoide, noțiunile atomelor complicate grupate și deosebite, ce alcătuiesc moleculă. Vedem prin urmare că noțiunea corpului omenesc nu e ceva simplu, ci d'impotrivă arată o mare diversitate și complicație, corespunzătoare cu totul existenței sale reale, presupunând firesce că toate aceste noțiuni sunt bine alcătuite. Aceasta însă, adică justă formătione a noțiunelor, intră 'n domeniul sciinței. Pentru cultivarea unei sciință trebuie un spirit obiectiv, desinteresat și liber, adică un spirit desfăcut de orice interes egoist, un spirit care să depună tot interesul întru cercetarea obiectului dat. Căci un interes subiectiv, egoist și unilateral, ne 'nfățisează obiectul dat sub acea noțiune, care are o valoare nemijlocită practică pentru persoana respectivă. Măcelarul care taie o vită, are el vr'un interes pentru fină organisație anatomică a animalului? De sigur că nu. Nu are 'n vedere, decât ceia ce-i privesce meseria, câtă carne, grăsime și oase va câștiga din tăerea vitei, și c'e câștig bănesc va realiza din vîndare. Are el în chipul acesta o adevărată și desăvîrșită noțiune despre corpul animalului? Nu! Are o noțiune cu totul unilaterală, nedesăvîrșită, care nu e greșită 'n ea însăși, despre care însă nu putem susține, că s'ar confunda cu fireasca noțiune a corpului animalului. Nu corpul în sine e atât de interesant pentru măcelar, încât el să fie dispus să'l cerzeze până în cea mai adâncă a lui construcție anatomică; de interes pentru măcelar e numai fo-

losul, pe care 'l va trage din carne și grăsimea corpului; de aceia el își va concentra mintea asupra animalului atât timp numai, căt acesta va avea o însemnatate pentru dênsul. Firea animalului nu stă însă 'n faptul, să aducă măcelarului un câștig și să serve oamenilor de hrană; animalul are o existență aparte, e aci pentru el însuși, volesce să existe, să trăiască, nu să fie omorit pentru a fi mâncat de alții. Această luptă pentru existență, această voință d'a trăi, e'ntipărită în întreaga alcătuire a corpului său, până 'n cele mai fine detalii; în sistemul osos, care dă corpului sprijin și tărie, în ligamente și 'n muschii, cari unesc sistemul osos într'un tot, în sistemul nervos, ce primesc impresiile din lumea din afară, le orînduiesc și pune 'n mișcare sistemul muscular, în organele vegetative, în sistemul vaselor sanguine, și aşa mai departe. A'și face prin urmare cineva o lămurită și pe căt cu puțință mai desăvîrșită noțiune despre corpul unui animal, este tot una cu a'și face, o clară și perfectă noțiune, despre puțință de existență, despre puțință de viață a animalului. Omul se dedă însă cu tot sufletul la acele lucruri, cari aș interese pentru el. De nu va avea interes pentru existența animalului, atunci îi va fi cu totul indiferent, de va cunoasce ori ba, condițiile acestei animalități, prin urmare fină clădire a corpului animal, conlucrarea părților sale, activitatea diferitelor organe, etc.

Lucrurile din lumea din afară, influențează mai întâi asupra simțurilor noastre, și 'n urmă pun

în mișcare și putința noastră d'a raționa. Căutăm să pricepem lucrurile din luinea din afară, ne formăm anumite idei despre ele, și ne simțim să ne luminăm asupra lor. Cu cât mai egoist va fi prin urmare un om, cu atât mai mult se va gândi el, în toate lucrurile, numai la sine, prin urmare la folosul ce acelă lucru pot aduce persoanei sale. Ceia ce nu e în legătură cu persoana egoistului, nu are interes pentru densul; el nu va reflecta mult asupra acelui lucru, va rămâne prost și mărginit. Cu cât d'impotrivă, un om va fi mai desinteresat, cu atâtă mai mult va fi el aplacat, și se ocupă cu lucrurile pentru ele însile; nu numai acolo unde intră 'n joc folosul său propriu, ci pretutindeni unde va găsi timp și prilej, se va simți să aprofundeze lucrurile, să le priceapă al lor conex. O astfel de tendință, numim noi tendință filosofică. Cu cât un om va fi mai desinteresat, mai obiectiv, mai genial, cu atât mai puternic va fi desvoltat în el, această tendință filosofică.

Dacă, cum și cât de mult se realizează această tendință, aceasta este o chestiune numai de timp și de 'mprejurări. Omul genial și desinteresat, care se interesează pentru lucrurile 'n ele, pentru care totul e interesant, fără să intre 'n joc folosul său, un astfel de om, va fi gata în orice moment a se instrui. Va apuca înțelepciunea oare-cum în sbor, va înveța fără greutate 'n scurt timp mai mult, decât omul egoist, mărginit, și

interesat subiectiv, poate învăța în sudoarea fetelor sale și în urma unor lungi studii.

Primul se instruesce, căci lucrul acesta, îl va face placere, cel d'al doilea fiind că trebuie, fiind că afacerile sale, meseria, studiul său, o reclama. Firea lucurilor nu e însă la suprafață, ci mai degrabă în adincimea, în lăuntrul lor. Pentru a putea înțelege lucrurile, trebuie să le aprofundezi. Această aprofundare însă, are nevoie de o astfel de energie stăruitoare a spiritului, cum numai cel mai viu interes pentru obiectul dat, poate să producă. De aceia un om mărginit, și formează imediat o părere, o judecată despre ceva. Îl lipsesc dragostea pentru a putea lua 'n serios obiectul său. El privesc acest obiect numai într'atât, întru cat interesul său personal și subiectiv reclamă aceasta. Ce trece peste aceasta, e de prisos. Caută prin urmare, să termine căt cu putință mai curând cu acest obiect.

Schopenhauer dice 'n privința aceasta: „Omul comun, această marfă de fabrică a naturei, de cări ea produce miș și miș pe fiecare căi, este, cum am mai spus, incapabil de o contemplare cu totul desinteresată, de o *adeverată* contemplație: el poate să și îndrepteze atenția asupra unor lucruri numai într'atât, întru cat ele sunt într'o legătură, fie și mijlocită, cu voința sa egoistă. De vreme ce 'n această privință, unde în tot d'auna se cere cunoascerea relațiunilor, noțiunea abstractă a lucrului e suficientă și de multe ori chiar mai folosită, de aceia omul comun nu

se opresce multă vreme la simpla contemplare, nu 'șă atîntesce privirea mult timp asupra unuș obiect, ci caută 'n toate cîte i se 'nfățisează, numai noțiunea, sub care se rubrică acele lucruri, după cum leneșul caută scaunul, și 'n urmă nu 'l mai interesează acel lucru. De aceia, el termină de grabă cu toate, cu obiectele de artă, cu frumoasele obiecte ale naturei, cu priveliscea pretutindeni însemnată a vieței în toate ale ei scene. El însă nu se opresce: drumul seă 'n viață, tot ce-ar putea deveni când-va calea sa, notișe topografice 'n înțelesul cel mai intim, iată ce caută el; cu contemplarea vieței în sine nu 'șă perde el vremea. Omul genial însă, a căruia putere cognitivă, prin a ei precumpărare se sustrage pentru cădova timp voinței egoiste, omul genial se opresce la contemplarea vieței în sine, tînde să conceapă ideia fie-cărui lucru. "

Firea lucrurilor nu e la a lor suprafață. Cine privesc un obiect numai în treacăt și superficial, n'are nică o presimțire măcar despre firea aceluia lucru. Nu recunoasce decât impresia întemplatătoare, ce acel lucru face asupra persoanei sale. Dacă lucrurile 'n lume n'ar fi decât simple invâlișuri, ar avea dreptate omul mărginit, care se ocupă numai de partea lor externă; ele sunt însă ceva prin ele însile aŭ o proprie existență, o proprie viață. Pentru a le putea pricepe, trebuie ca cu gândul să te strămuți în ele. Firea lucrurilor în genere stă în a lor tendință d'a exista, în voința d'a trăi. Spinoza exprimă aceasta cu următoarele

cuvinte: „Tendință după care fie-ce lucru năzuesce să rămană 'n eul său, nu este alt-ceva, decat lăuntrica și adevărata fire a însuși lucrului.“

„Conatus, quo unaquaeque res in suo esse perseverare conatur, nihil est praeter ipsius rei actualem essentiam.“ Această tendință generală d'a exista, această voineță d'a trăi, se arată 'n deosebitele lucruri, sub diferite forme. Un lucru volesce să existe într'un chip, altul într'altul. Ceia ce însă este d'opotrivă la toate, e tendința aceasta de existență; ceia ce e deosebit, sunt formele existenței. Un pesce are aceiași năzuință de existență ca și o pasare, un om, o plantă sau un cristal; (fie-care însă caută să realizeze această tendință, sub o altă formă.) Această deosebire 'n formele existenței se bazează pe o deosebire 'n alcătuirea părților obiectelor. Toate lucrurile din lume sunt compuse din părți; felul acestei compunerii hotărsece firea deosebită a lucrului. Cu cat această alcătuire va fi mai complicată, cu atât mai superioară e și viața obiectului respectiv. Părțile din cari se compune un obiect, staț în relațiunii hotărîte între ele. Când îmi fac prin urmare o justă imagine despre părțile obiectului și relațiunile lor reciproce, atunci dic, că am conceput ideia obiectului dat. Această idee însă nu e numai în capul meu, ea formează tot-d'odată firea particulară a însuși obiectului. Spinoza exprimă aceasta cu următorul aforism: „Ordinea și conexul ideilor sunt una cu ordinea și conexul lucrurilor.“ „Ordo et connexio idealium idem est, ac ordo et connexio rerum;“

căci orī-ce lucru nu tinde în genere numai la existență, ci și la o deosebită formă de existență.) Cu alte cuvinte, orī-ce tendință are un scop către care năzuesce, orī-ce mișcare are o direcție în care se mișcă, orī-ce voință are o reprezentare despre ceia ce voiesce. Astfel în orī-ce lucru, tendința d'a exista, voința d'a trăi, are de temelie un plan, pe care se săl realizeze în existență sa; acest plan e ideia. A cerceta un obiect științificesc și filosoficesc înseamnă a concepe acest plan, după care obiectul e alcătuit din părțile sale, a concepe ideia sau a o analiza, a o descompune în ideile sale partiale, o copia prin urmare 'n gând, planul conform căruia fie-ce lucru trăesce și lucrează, fie el o moleculă compusă din atomi, fie un popor alcătuit din indivizi. De vreme ce însă nicăi un lucru nu se poate desvolta și susține 'n a sa existență, neturburat de suprătoare influențe, de aceia nicăi unul nu va corespunde pe d'a întregul, planului, ideiei, la a căreia realizare tinde 'n a sa existență. Nicăi un lucru nu va corespunde 'n realitatea sa externă cu desăvîrsire ideiei ce formează temelia propriei sale firii, căci fiece lucru e productul tendinței sale lăuntrice de formăriune, și a întemplierilor imprejurării externe, ce pot sluji acelei tendinții dar o și pot influența 'n chip suprător. Cine se îndeletnicește prin urmare 'n chip cu totul superficial cu obiectele, fără a le aprofunda firea, acela nu va sci să deosebească ceia ce e nedesăvîrtit într-însele, ceia ce nu corespunde prin urmare ideei,

planului, formeī existenței lor, de ceia ce e desăvîrșit, de ceia ce armonisează deci, cu adevărata lor fire. Fișcul indiciu al geniului este tocmai acăstă aprofundare a naturei proprii obiectelor, este „spiritul ce viază în adâncimea organismelor.“ În altruistul său interes pentru viață, pentru existența tuturor lucruriilor, și va îndrepta omul genial cu preferință a sa atenție asupra ceia ce constituie condiția de căpătenie a unei existențe, asupra ideei, a planului deci a aceleī existențe; în chipul acesta va sci să facă deosebirea între ce e desăvîrșit și nedesăvîrșit, între ce e normal și ce e pervers. „Căci,“ cum se exprimă Schopenhauer, „obiectele reale 's de cele mai multe ori, numai nisice defectuoase exemplare ale ideei ce residă 'n ele; din această pricina geniul are nevoie de fantasie, pentru a vedea 'n lucruri, nu ceia ce natura a făcut în realitate, ci ceia ce ea s'a încercat să facă, dar n'a isbutit din pricina luptei dintre deosebitele ei forme.“

Cat interes curat, cătă dragoste va fi într'un om, cu atâtă mai mare va fi năzuința în el, d'a face parte dreaptă lucruriilor în a lui cugetare. Tendința filosofică a genialului și ne-egoistului om, va tinde să-și formeze o imagine pe căt cu putință mai clară și mai lămurită a lumii, în care să-ți fie hotărîtă, propria sa poziție, ca parte a unui nesfîrșit de mare 'ntreg Făcând cunoștință cu ideile și firea lucruriilor, i se reveleză din ce 'n ce mai mult propria sa fire. Va ajunge să cunoască, conexul a tot ce există, divina unitate care se

desvăluie atât în propriul său corp și spirit, cât și 'n viața plantei, și 'n mișcarea constelațiunilor. În poesia sa „Individualul și universul“ Goethe a redat acest sentiment al genialului cugetător:

„Spre a se regăsi 'n univers, în infinit, cu placere dispărcea-va individul. Acolo urâțul trece. În locul ardetoarelor dorințe, în locul poftelor nebune, în locul ostenitoarelor cerință, în locul neîngăduitoarei datorii, părăsirea de sine, este o placere.

„Suflet al lumei, vin' de ne pătrunde! Atunci nobila misiune a puterilor noastre, va fi d'a ne lupta cu însuși spiritul universului. Bunele genii care ne iubesc, ne vor duce în, ca nisice invetătorii măreții, la acela, care crează și a creat tot.

„Să, pentru a transforma ceia ce a creat, ca nu cumva aceasta să ajungă 'n nemîșcare, lucrează o vecinică și viuă acțiune. Ceia ce n'a fost, vrea să fie acum, soră curații, pământuri colorate, și 'n nici un cas odihna nu e 'ngăduită.

„Să se mișce, să lucreze creând, să se formeze mai întâi, și pe urmă să se schimbe; dacă ne pare că se odihnește un moment, aceasta e numai în aparență. Vecinicia sc mișcă fără 'ncetare în tot și în toate: căci totul trebuie să recază 'n nimic, de voiesce să persiste 'n a sa existență.“

Tendința filosofică a omului genial, se va lupta din toate puterile, ca să conceapă întreaga unitate spirituală a existenței, marele adevăr, către care tind toate spiritele profunde. Scîntele naturale ne au dovedit, că 'n univers domnește o minunată ordine, o vecinică conformitate a aparițiunilor cu anumite legi, o extraordinară constantă 'n desele schimbări. Fie-ce an aduce o nouă confirmare a acestor fapte. Ultimul mare progres a

fost făcut de profesorul Heinrich Hertz, care a dovedit prin experiență că electricitatea e supusă acelorași legi, ca și lumina. Electricitatea, magnetismul ca și lumina se basează pe o mișcare ondulatoare a părților acelei fine și imponderabile substanțe, a eterului, ce umple întregul spațiul al universului. Electricitate, magnetism, lumină pe de altă parte, nu sunt de căt forme diferite ale aceleiași puteri, care ridică 'n momentul acesta brațul meu, și pe care o percep ca energie conșcientă, ca voință. În „Urania“ din Berlin veți găsi o mică mașină dinamică, pe care o puteți pune 'n mișcare cu mâna, și care servă la transformarea puterii brațului dumneavoastră, 'n putere electrică; această putere electrică e condusă mai departe prin spirala unei lămpi incandescente, în care e din nou transformată 'n putere luminoasă, în lumină. De veți învărti cu putere manivela micelă mașină dinamice, atunci lampa incandescentă va străluci 'n cea mai vie lumină. Lumina, care de la cea mai îndepărtată stea fixă, de la cea mai îndepărtată pată nebuloasă din spațiul universului, ajunge la ochiul d-voastră când priviți cu admirație 'nstelatul cer, nu este alt-ceva, decât energia, ce se manifestă 'n propria d-voastră fire.

De aci cuvintele lui Goethe :

„De n'ar fi ochiul nostru ca și un soare, el n'ar putea privi soarele. De n'ar fi în noi însi-ne puterea divinităței, cum ne ar putea desfăta ceia ce e dumnejdeiesc?“

Lumina unuia pete nebuloase, a unei lumini ce se nasce 'n nemărginitul spațiul, vă dovedesc că

sunteți o parte din acea putere care străbate întregul univers. Și după cum d-voastră, căutați să vă hotărîți viața după un anumit plan, căutați să nu o lăsați pe seama bunului plac, pe seama întemplierii, tot astfel și acea lume nascândă, care apare ochiului d-voastră ca o mică pată luminoasă pe cer, acele nemărginite și incandescente masse gazoase, tind și ele să se formeze, să se modela într'un anume chip. Massele gazoase se condensează, îmbracă formă unei ghiulele; se formează soiuri, planete, cari cu o minunată regularitate se învîrtesc în jurul lor. Prima formă însă nu e decât începutul unei serii de diverse formațiuni ale materiei și ale energiei. Tendința de formațiune se arată mai departe în formarea cristalelor, a planetelor și a animalelor. [Totul trăește, se mișcă și tinde la o continuă gradațiune a existenței sale, la o modelare din ce în ce mai fină a formelor și forțelor sale.] În poema sa „Sufletul lumei“ ne dă Goethe o prea poetică descriere a acestei transformări din univers și a dispozițiunile omului genial, care se identifică cu acest univers:

„Răspândiți-vă de la acest sfânt ospăt în toate direcțiunile! Aruncați-vă cu entuziasm prin mijlocul zonelor vecine, în univers, și l umpleți!“

„Deja voi visați în nevăzute îndepărtați fericitul vis al deilor, și străluciți, ca nisice noi stele, prin mijlocul celor lati, a fraților vostrilor, în spațiul presărat de lumină!“

„În urmă alergați, puternici comete, în spațiul neconștient mai mare; labirintul sorilor și al planetelor, vă întretelea al vostru drum.“

„Vă faceți stăpâni d'odată pe pământuri neformate

și desfășurați a voastră tineră putere creatrice, pentru că  
ele să se' nsufletească, să se 'nsufletească din ce în ce mai  
mult:

„Și 'nconjurând universul produceți 'n spațiul mișcat,  
diferitele flori, impunetă pietre, în toate ale ei abisuri, a  
sa formă statornică!“

„Atunci, cu o divină 'ndrăsneală, totul se ia la 'ntrecere;  
apa sterilă voiesce să producă; ori-ce atom trăesce.“

„Astfel, printr'o întrecere prietenoasă, voi risipiți noaptea  
fumurilor umide! Pe urmă întinsele câmpii ale para-  
disului strălucesc, în multi-coloră splendoare.“

„Indată se deșteaptă, pentru a admira dulcea lumină,  
o mulțime cu mii de forme, și sunteți cuprinși de mirare  
pe fericitele câmpii, voi primă pereche de iubiți.“

„In cîrând o ardoare nemărginită se potolesce 'n schinbul  
delicios al privirilor, și primiți cu recunoșință cea  
mai frumoasă viață, ce emană de la flință supremă, și pe  
care 'n urmă 'l-o inapoiati.“

Goethe însuși, scrie despre această poesie lui Zelter: „Aceaștă poesie și trage originea dintr'un  
timp, când un adolescent și bogat curagiū, se  
identifica încă cu universul, când credea că va putea  
să umple, ba ceva mai mult, să redea 'ntregul  
univers în părțile sale.“

Aceaștă identificare, această proprie regăsire 'n  
univers, în puterile naturei, în tot ce trăiesce, în  
tot ce se mișcă și există, e cu deosebire carac-  
teristică în cugetarea filosofică a omului genial.  
Schopenhauer a exprimat în chipul următor, ge-  
niala sa părere, despre egalitatea firească a tutu-  
ror lucrurilor:

„De vom examina cu privirea cercetătoare lu-  
mea organică, de vom vedea puternica și ne'n-

frinata năvală, cu care apele se grăbesc spre adâncimi, de vom observa persistență, cu care magnetul necontenit se întoarce către nord, dorul, cu care ferul sboară către acel magnet, impetuositatea cu care polii electricităței tind să se reuni și care tocmai ca și dorințele oamenilor, e mărită încă și mai mult prin deosebitele pedici; când vedem tot-dată născându-se cristalul, cu atata regularitate a formei, care fără îndoială nu e decât o bine hotărâtă tendință către diferite direcțuni, apucată și ținută 'n loc de congelare, când vom observa alegerea cu care corpurile liberate și sustrase congelării prin a lor stare lichidă, se caută și fug unele de altele, se unesc și se despart, când în sfîrșit vom simți nemijlocit, cum o greutate pe a căreia tendință spremassa pămîntească o zădărnicesc corpul nostru, cum această greutate necontenit apasă și ne 'nghesue corpul, urmărind propria-i năzunită, de vom observa toate acestea, nu ne va trebui o prea mare efortare de fantasia pentru a recunoaște propria noastră fire, chiar' de la o astă de mare 'îndepărtere."

Cuvintele lui Cristos: „Cel ce voește să 'și mantuiască viața, acela o va perde; cel care însă 'și-o perde pentru mine, o va câștiga,” se adevăresc și pe terenul filosofic. Cel ce se părăsește pe sine însuși, cel ce se cufundă desinteresat în filosofica contemplație a vieței, acela 'și va regăsi viața într'o nesfîrșit de curată formă, în minunata abundență și diversitate, 'și va regăsi

viața 'n întreaga natură ce 'l înconjoară, ca și în nesfîrșitul și unitarul spirit care trăește 'n această natură ca un Dumnezeu. Cel care însă va concentra punctul central al existenței în sfîrșita și unică sa persoană, cel care se va privi pe sine 'n egoismul său ca centrul lumii, ca obiectul cel mai prețios al întregei naturi, acela se va lipsi pe sine însuși de cunoașterea minunatei bogății ce 'l înconjoară; acela, mărginit la a sa sfîrșită, trecătoare și tuturor întemplierilor și loviturilor soartei expusă persoană, va fi străin în întreaga natură, ceva mai mult, va fi dușmanul ei. În fricoasa grija pentru fragila sa existență, în ne-sfîrșita lipsă și frică pentru o viață ce-i este singurul lucru de pret, nu va fi 'n stare să recunoască profunda conexiunea a întregei vieți, prin urmare și a proprietății sale vieți, cu viața naturei și a lui Dumnezeu. Desinteresarea, propria sa abandonare, iubirea nu e numai origina ori cărei frumuseți, ci și a ori cărei înțelepciuni, a ori cărui adevăr. „Dumnezeu și natură“, dice Spinoza, „sunt una“, „deus sive natura,“ și mai departe, „Cu cat mai mult vom înțelege lucrurile isolate, cu atât mai mult vom cunoaște pe Dumnezeu.“ „Quo magis res singulares intelligimus, eo magis Deum intelligimus.“ Cum e de înțeles aceasta? Natura este substanța tuturor lucrurilor, totalitatea tuturor ființelor isolate; Dumnezeu însă este un spirit unitar. Cum poate nesfîrșita pluralitatea a lucrurilor, să fie una cu acest desăvîrșit, nesfîrșit și unitar spirit? Putem înțelege aceasta numai

sub presupunerea, că Dumnedeoū s'a dat pe sine însuši în nesfîrșita-ă dragoste, că el s'a pogorſit din infinita plenitudine a existenței sale, pentru a'ă ſlu locuința intr'o ființă extrem de mică, intr'un atom, intr'o celulă, un cristal, o plantă, intr'un om, ca și un rege ce se străvestește 'ntr'un cerſetor. Cine 'ă ſocotește actuala sa ființă ca unică, cine, în egoiſta sa isolare, conſideră viața finitei sale persoane, ca fiind singură de valoare, acela seamănă unui rege străvestit în cerſetor, care 'n adevăr se ſocotește cerſetor, și care 'ă păzește cu frică ſdrențele ce ar trebui să-l ſerve numai de mascaradă, ca unică sa proprietate. „Adevărul vă va face liberă,“ dice Cristos; liberă de ori-ce teamă și de ori-ce lipsă a pământescelui existență. Adevărul însă e recunoascerea faptului că, persoana isolată, eul isolat, nu trăește despartit de celelalte existență, ci conviețuiesce 'n ele; că toate nu sunt decât forme diferențite, nuanțe deosebite a aceleia unice existență primordiale, pe care o numim Dumnedeoū.»

Dumnedeoū este un spirit, și un spirit are idei; nesfîrșita bogătie de idei a lui Dumnedeoū este însă identică cu nesfîrșita avuție de idei, ce se manifestă 'n obiectul naturei. Am vădut că fie-ce ființă din lume, are de temelie o ideie, un plan, potrivit căruia ea se alcătuesc, se dezvoltă și la a căruia realisare necontenit tinde 'n a sa existență, fără a o putea ajunge când-va pe d'a 'ntregul. Aceste idei, aceste forme ale existenței, aceste planuri și desemnuri ce formează

temelia minunatei construcțiunii a organismelor  
da și direcția energiei, instinctelor și voinței în  
care ființă, aceste idei ce formează baza oile  
telor din natură, sunt tot d' odată idei ale cărora  
tătoruluș spirit dumnejdeiesc. Pe seama omului  
zestrat dumnejdeiesc, pe seama omului genial  
mâne acum, să recunoască aceste idei în lucru  
și prin aceasta, să recugete gândurile lui Dumnezeu.  
Astfel trebuie înțelese cuvintele lui Spinola:  
„Cu cât vom cunoasce mai mult lucrurile îsoare,  
cu atât mai mult vom cunoasce pe Dumnezeu.”

O sublimă și nimerită expresiune a dat Schopenhauer  
acestei relații dintre omul genial și universul.  
El dice în ale sale scrisori filosofice: „Toată  
săvîrșirea din univers, este întrupată în Dumnezeu  
și natură sunt două mărimi care se  
desăvîrșesc asemenea. Intreaga sumă a acțiunilor  
armonice ce coexistă în substanța divină  
e respondită în natură, ce e imaginea acestei  
stanțe, în nenumărate grade, masse și trebuințe.  
Natura e un deus împărțit la infinit. După cum  
în sticla prismatică, o bandă de lumină  
se desface în șapte raze mai întunecate, tot  
fel divinul e, să'a rupt în nenumărat de mări  
substanțe sensibile. După cum șapte raze  
întunecate se refac într-o bandă de lumină și  
îndată ce trec printr-o lentilă, tot astfel  
unirea tuturor acestor substanțe, ar ești o ființă  
divină. Forma existentă a clădirii naturei e și  
optică, toată activitatea spiritelor nu e decât  
nesfîrșit joc de culorii a aceleia simple raze de

neîdeiescă. De-ar fi voit atot puternicul când-va să spargă această prismă, atunci s-ar prăvăli ză-gazul dintre el și lume, toate spiritele s-ar cu-funda în infinit, toate acordurile s-ar uni într'o unică armonie, toate isvoarele s-ar sfîrși într'un singur ocean. Atractia elementelor dădu nascere formeî trupescă a naturei. Atractia spiritelor, di-visată și continuată la infinit, ar trebui 'n cele din urmă, sau să ducă la nimicirea acelei despărțiri, sau ar trebui să nasca un Dumneleu. O astfel de atracție, este iubirea.“

Orice sciință se 'ntemeiază pe tendință d'a-  
junge la ultima și marea cunoascere a unităței  
spirituale, a tot ce există; fără iubirea naturei  
nu e tendință către a ei cunoascere. Cine rădică  
egoismul la înălțimea unuī principiu, tăgăduisce  
prin urmare sciința și adevărul.

O prețioasă mărturisire în acest sens a făcut-o doi filosofi, cari au fost în destul de nebuni, încât să cânte osanale grosierului egoism și să dispre-  
țuiască iubirea că semn al unuī caracter orb și slab.  
Ambii se rădică împotriva sciinței și a adevărului, dovedind chiar prin aceasta că iubirea și adevărul sunt unite, ca și iubirea și frumusețea, și că nu poți rădica pe una din ele, fără ca să distrugă pe cealaltă. Tăgăduisce iubirea și vei tăgădui orice cunoștință. Cel doi tăgăduitori filosofici ai oricei abandonări desinteresate a inimii sunt: Max Stirner și Friedrich Nietzsche. Primul declară 'n cartea sa, „Unicul și proprietatea lui“: „Deși există numai un adevăr, căruia omul ar trebui

să-ă închine viața și forțele sale, fiindcă e om, cu toate acestea el e supus unei reguli, unui stăpân, unei legi, el este omul serviciului. Cât timp vei avea credință în adevăr, pe atât timp nu vei crede în tine însuți, vei fi o slugă, un om religios. Adevărul e mort, e o literă, un cuvânt, un material ce'l poți întrebuița. În sine însuși el e fără valoare. Adevărurile sunt fruse, diceră, cuvinte. Aduse 'n legătură unele cu altele, sau orînduite, ele formează logica, știința, filosofia. "Fr. Nietzsche 'șă concentrează 'ntreaga înțelepciune, 'n devisa ordinului oriental de asasini: „Nimic nu e adevărat, totul este permis." „Ei bine," strigă el, „aceasta însemna libertate a spiritului, aceasta era sfârșitarea credinței în adevăr".

„Orice știință nu tinde," după el, „decât să desrădăcineze din om respectul ce'l avea până acum față de sine însuși, ca și cum acest respect n'a fost altceva, de cât un presupțios orgoliu."

Și de aci putem învăța, că desinteresarea, după cum duce la frumusețe, tot astfel ne conduce și la adevăr; că nimeni nu poate predica egoismul, fără se ridica d'opotrivă în contra adevărului și a științei. Firește omului genial și desinteresat îi e coerentă tendința sa filosofică, tendință ce duce la cunoștință, știință și adevăr. Când filosofează omul egoist și mărginit, face aceasta numai pentru a subscrive osindirea la moarte a filosofiei, pentru a declara de nulă, nereală, moartă și vanitoasă, de simplu joc de vorbe, întreaga înțelepciune a lumei. Tendință către adevăr și știință o atacă

și caută s'o facă demnă de dispreț Nietzsche ca pe un „ideal ascetic“, fiind că pentru el om subiectiv și mărginit, bucurioasă și desinteresata abandonare față de o ideie, sau d'o acțiune, nu e alt nimic decât un furt, față de propria'ții personalitate, o inconvenabilă restricțiune sau o „Askesă“. „Aceste două lucruri,“ dice Nietzsche, „sciință și ideal ascetic, se ntemeiază pe aceiași suprataxare a adevărului..... tocmai prin faptul acesta, că că ele să fie unite așa'ncăt, presupunând că sunt atacate, să poată fi atacate și puse la 'ndoială 'n comun. O prețuire a valorii idealului ascetic, trage inevitabil după sine o prețuire a valorii sciinței.... „Arta,“ în înțelesul lui Nietzsche, „în care e sfintită tocmai minciuna, în care voința de mistificare are de partea sa o curată conștiință, e din principiu mult mai opusă față cu idealul ascetic, decât sciință.“ La o parte dăt tendință către adevăr și sciință, și să trăiască minciuna și 'nșelăciunea! Partea veselă în acest fel de privire stă 'n imprejurarea că omul mărginit nică nu bagă de seamă, că ceia ce el numește „Askesă“, nu e decât bucurioasa abandonare a sufletului nostru 'n tendința-î către adevăr, tocmai cea mai înaltă concentrare a personalității noastre, cea mai intensivă voință și confirmare particulară a eului nostru profund. Acea filosofie a mărginiților a eșit foarte mult la modă, d'odată cu aşa numită artă naturalistă a celor mărginiți. Pe cat de mult regretăm faptul acesta, pe atat de instructivă e însă această apariție; ea arată

dăsușit, cât de strâns legată e'n om părer sa despre lume cu sentimentalitatea, cu simpatia și antipatia, cu iubirea și ura sa.

Termin cu sublima poesie a lui Schiller:

„Grupuri moarte suntem când urâm, deoarece, când cu drine'mbrățișăm, însetățim după dulcea 'ncătușare. În sprijin miile de trepte ale nenumăratelor spirite necretoare, viază dumneideiesc această dorință.“

„Brăț la brăț, mai sus și tot mai sus, de la barl până la elinul profet, ce-l alăturî cu ultimul seraf merge-vom uniți, până ce'n marea vecinicei străluc cufunda-se vor măsură și timp“.

„Lipsit de orice bucurie fu marele creator al lumii și simți lipsă și de aceia crea spiritele, fericite oglind ale fericirii sale. Deși suprema flință nu și găsi seamă totuși din paharul întregel împărățil de flințe, spumează vecinicia.“

---

### III.

#### Modul practic d'a fi al omului genial.

Genialitatea se poate desvolta 'n trei direcțiuni corespunzătoare întreitei poziționi a omului față de lumea ce'l înconjură. Mai întai, omul lasă ca lumea din afară, să influențeze asupra simțurilor și fantasiei sale: omul simte. În al doilea rînd, el prelucrează înăuntrul său, impresiunile ce le-a primit din lumea externă, schimbându-le 'n noțiuni și idei, orînduindu-le astfel în ideia despre lume pe care o poartă în sine 'n creerul său: omul cugetă. În al treilea rînd în fine, pe baza impresiilor și a ideilor câștigate din ele, omul ia hotărîri și le 'ndeplinește, dând naștere la diferite schimbări în lumea din afară: omul lucrează. Sentiment, noțiune și acțiune, necontenit se contopesc, după cum atitudinea omului isolat, față de lumea ce'l înconjură, necontenit se schimbă. Dacă omul se află față de impresiile lumei externe într-o poziție pur sentimentală, pur primitoare, de doresce prin urmare numai sentimentul, numai impresia făcută asupra simțurilor și fantasiei sale, dacă această impresie numai îi face plăcere, atunci se naște ceia ce numim sentiment estetic, prin urmare

o plăcere născută din simpla vedere său audire. Simțurile noastre de cele mai multe ori nu sunt decât cercetașii intereselor noastre, și slujesc unei muncii și unor trebuințe serioase. De elipsită activitatea simțurilor de acest scop serios, atunci această activitate devine nefolositoare, devine un simplu joc. Dacă privim numai pentru a privi, atunci ceia ce vedem devine pentru noi un simplu spectacol. Nu putem însă să spunem că activitatea simțurilor, lipsită de un scop practic, numai are scop, nu, o astfel de activitate devine *scopul ei propriu*, există pentru ea însăși. Pe această bucurie ce simțim față de curatul sentiment, față de simpla primire a impresiilor din afară, se basează frumosul și arta; genialitatea artistică e puțină gradată, dă se menține cineva desinteresat, obiectiv, față de aceste impresii, de a se da lor din tot sufletul. Se va afla omul într-o poziție de cugetare, de recunoascere său de înțelegere, cauta-va el să aprofundeze din ce în ce mai mult în **capul** seu, să reducă la unitate, și să modeleze într'un tot, această imagine a lumei alcătuită din cele mai deosebite idei, cauta-va el să-și lămurească neconitenit izolatele idei său noțiuni, să le unească între dinsele și să le aducă în concordanță, până la dobândirea unei unitări păreri despre lume, interesa-se va prin urmare omul de simpla recunoascere și înțelegere, și va face această plăcere, atunci se va nască, ceia ce numim o cugetare filosofică. Dacă simțurile noastre vor fi mai mult cercetașii intereselor noastre practice, atunci cugetările noastre de cele mai multe

ori nu vor fi decât strategii, care pregătesc atacul asupra lumei externe, său dobândirea vr'unui avantaj practic. Dacă un om simte placere la simpla recunoascere, la simpla înțelegere, atunci cugetării sale îl lipsescă 'n aparență scopul serios, ea pare lipsită de ori-ce scop, pare o jucărie. Un om practic, mărginit, va fi deci de grabă dispus să ia tot atât de puțin 'n serios pe un filosof ca și pe un artist. Genialitatea filosofică se ntemeiază însă tocmai pe acest exclusiv interes pentru cugătare, pentru recunoascere însăși. Cine nu va profunda cu tot suflătul seu, o ideie, acela nu o va concepe.

Există acum și o activitate, ce se are de scop pe sine însăși, după cum există o simțire curată și desinteresată și o cugetare curată și obiectivă? Desigur că da; este activitatea ce nu e dictată de un interes egoistic, subiectiv și unilateral, ci care urmează unei idei concepute de un spirit desinteresat și obiectiv. De voi face ceva 'n vederea unui scop egoistic, atunci puțin său de loc 'mă va păsa de modul în care acest lucru se face, numai să'mă dobândesc folosul. De nu mă interesează lucrarea mea prin ea însăși, voi căuta cu ori-ce chip să mă scap de ea cât cu puțină mai degrabă, și nu mă voi ocupa de ea decât într'atât, intru cât ea e necesară poate existenței mele. O astfel de muncă silită, e unită cu o mare neplăcere, și se face de obicei, pe cât cu puțină mai prost. Pe măsură însă, ce acțiunea devine scop în sine, adică pe măsură ce mă interesez pentru activitatea mea,

pentru opera mea în chip ne-egoist, pe aceiași măsură, ori ce progres, ori ce 'ndreptare și desăvîrșire a operei mele, este unită cu o placere. O lucrare, ce în și prin sine aduce placere, va fi făcută pe cât cu putință mai desăvîrșit. Dacă genialitatea e sinonimă cu obiectivitatea sau desinteresare, atunci atitudinea practică a omului genial va tinde să facă din toată inima, cu o deplină abandonare, tot ce e de făcut, fie aceasta ori ce. Omul mărginit se uimesce, de ceia ce omul genial este 'n stare să facă în apărăjucându-se, și nu observă, că 'ntr'adevăr e vorba de un fel de joc și anume într'atât, întru că omul genial găsesce placere în activitate, în lucrul în sine, așa că adevăratul, seriosul și practicul scop final, e trecut mai mult în al doilea plan. O acțiune însă, care slujesc numai placerei, un lucru ce se face pentru el însuși, este un joc. Or căt de ciudat ar părea, totuși trebuie să dicem: cu cât cineva e cu mai multă tragere de inimă la un lucru, cu cât mai obiectiv, desinteresat și genial este el în acțiunea sa, cu atât mai mult, aceasta câștigă caracterul unuī joc, al unei activități libere, ce 'să poartă scopul, ideia în ea însăși. Cu cât însă cineva va privi cu mai multă grija, ceia ce voește să dobândească prin lucrul, prin opera lui, adică folosul bănesc ce această lucrare aduce sau alt-ceva, cu atât are în vedere opera însăși, atât mai multă neplacere e unită cu această lucrare și cu atât mai nedesăvîrșit va fi făcută ea. Chiar și detinutul silit să muncească, trebuie să aibă un interes ne-egoistic pentru ceia ce e silit să

facă, trebuie să pună 'n legătură cu munca sa vr'un înțeles rațional, pentru care să se intereseze în chip obiectiv, ne-egoist; - dacă lucrul n'ar fi astfel, siluirea s'ar preface într'un chin atât de nesuferit, încât fără 'ndoială el ar preferi moartea unei astfel de vieță.

Dostojewsky face 'n privința aceasta următoarea fină observație psihologică în vestitele sale „Memoriil dintr'o casă mortuară“: „M'am gândit odată, că, dacă ați voi să înăbușă și să distrugă cu desăvîrșire pe un om, dacă ați voi să-i dați o așa de grozavă pedeapsă, încât chiar cel mai ingrozitor asasin, să se cutremure și să se dea 'n lătură din față el, n'ar trebui decât să dați activitatea sale, caracterul unei desăvîrșite și absolute lipse de scop și însemnatate. Chiar dacă munca silnică d'acum e neinteresantă și plăcitoare pentru deținut, nu este neratională prin ea însăși, ca muncă; deținutul face cărămidă, sapă pământul, zidesce și ciădăsece; în toată această muncă, e o rațiune, e un scop.“

Deținutul se interesează căte odată pentru lucrul seu, voiesce să lucreze cu mai multă diligenie, mai iute și mai bine. Dar' dacă bună-oară 'l-a porunci să toarne apă dintr'un ciubăr într'altul, și din acesta îndărăt în cel d'intaiu și așa mai departe, sau să piseze nisip, sau să care pământ de la un loc la altul și iar' înapoi, cred că deținutul după căteva zile numai s'ar spânzura, sau ar face miș de crime, numai ca să moară și să scape din această 'njosire, rusine și chin.“

Puteți vedea d'aci, că și cele mai înalt fapte practice ale oamenilor geniali, se întemeiază numai pe o gradăjune a aceleia putință ce se afișă într-o măsura deosebită în fiecare om, anume putința, d'a se menține cineva 'n chip obiectiv desinteresat, față de propria sa activitate, și așa mod, încât să găsească o placere în lucru în opera însăși, independent de avantajul personal de căștigul sau folosul ce ar rezulta pentru propria sa persoană. Pe măsura ce această putință crește, pe aceiașă măsură crește și placerea pentru activitate însăși, crește energia cu care te apucă de lucru, crește stăruința 'n executare, crește perspectivea unei isbândii fericite. Cu cât mai mare este interesul pentru opera însăși, cu atât mai mare și interesul pentru desăvîrșirea acelei opere. Cât mai mare e interesul pentru lucrul în sine cu atât mai mare e și interesul pentru buna lui executare. Aci se nasce iarăși întrebarea, pe care se întemeiază în genere, buna calitate a unei lucrări, desăvîrșirea unei opere? La această întrebare putem răspunde: ori-ce lucru, ori-ce acțiune are de temelie un scop mai mult sau mai puțin rațional, o ideie. Cu cât lucrarea, acțiunea va corespunde mai mult acestui scop rațional, și cu cât acest scop va fi mai rațional, cu cât mai desăvîrșită va fi ideia operei, cu atât mai supărată va fi calitatea și desăvîrșirea ei. Cu care un om va fi mai genial, mai obiectiv și mai desinteresat, cu atât mai mult va fi așteptată să se cufunde 'n lucrare, să-i dea un caracter

din ce 'n ce mai desăvîrșit, prin faptul că o va lega de un scop, din ce 'n ce mai rațional, de o ideie din ce în ce mai desăvîrșită. Pe ce se bazează mai marea sau mai mica desăvîrșire a unei idei, mai marea sau mai mica rațiune a unui scop?

Răspunsul este: mai marea sau mai mica desăvîrșire a unei idei, se 'ntemeiază mai întaiu pe mai marea complicație, pe mai fină ei alcătuire, pe mai bogatul ei cuprins, și al doilea, pe mai întinsa și mai generala ei însemnare. Spre pildă, când un copil, care se joacă, așeaďă o petrică peste alta, pentru a clădi ceva, atunci ideia acestui ceva, ce voește copilul să clădească, constă mai întaiu dintr'o imagine cu totul neclară, ștearsă și ne'ntemeiată a fantasiei sale, în care nu poate fi vorba d'un plan stabilit, de o structură și orinduire hotărîtă; în al doilea rând, această ne-sigură și nehotărîtă ideie a copilului, nu are nică o însemnatate. Nimeni nu are vr'un interes pentru dânsa, chiar și interesul copilului e numai trecător. I se urăscă 'n curênd cu jocul acesta și asvîrlă petrele. Fără 'ndoială însă, că jocul acesta copilăresc, cu toată marea neclaritate și cu toată mica ne'nsemnatate a ideei ce-i alcătuește temelia, conține totuși într'ensul acel caracter de lipsă al unui scop egoist, ce pune faptelor oamenilor geniali stampila sublimă a liberei și duin-neziesce puterii creative. Aceasta 'nrudire a copilărescii naivități și a jocului copilăresc, cu firea și activitatea oamenilor geniali, a fost de multe-ori

relevată de filosofii, poeti și întemeietorii de religiuni.

Schopenhauer vorbesc în volumul al doilea al operei sale de căpetenie despre o anumită asemănare, ce există între geniu și vîrstă copilărească. El dice: „Oră ce copil este cu adevărat întru cătăva un geniu și ori ce geniu întru cătăva un copil. Înrudirea lor se arată mai întâi în naivitatea și sublimă simplitate, care sunt o trăsură caracteristică a adevăratului geniu; se mai desvăluie această înrudire și prin multe alte trăsuri, aşa încât o anumită copilărie este inherentă caracterului unui geniu. În comunicările lui *Riemer* despre Goethe se menționează că Herder și alții au dojenit adesea pe Goethe, [dicându-i că ar fi un mare copil; de bună seamă că au spus lucrul acesta cu dreptate, decât dojana nu era dreaptă. Si despre Mozart s'a spus, că a rămas vecinic copil. Necrologul lui Schlichtegroll glăsuescă astfel: „De timpuriu Mozart deveni un bărbat în arta sa; în toate celelalte relațiunile însă a rămas vecinic un copil.“ Oră și ce geniu e un copil, tocmai prin faptul, că privescă în lume, ca în ceva străin, ca într-un spectacol, prin urmare cu un interes curat obiectiv. Așa fiind, el are tot atât de puțin ca și copilul, acea seriositate aridă, pe care o au oamenii de mijloc, care, capabil numai de un interes subiectiv nu vedea în lucruri decât simple motive pentru acțiunea lor. Cine nu rămâne oare cum, în tot timpul vieței un mare copil, ci devine un bărbat serios, prosaic, cu totul așezaț și cuminte, acela

poate devăni un cetățean foarte folositor și distins al lumii acesteia, dar nu va fi nică odată un geniu. Într-adevăr geniul constă 'n faptul că, acea precumpărare a sistemului sensibil și al activităței cognoscibile, proprie vîrstei copilărescă, se menține 'n omul genial în tot timpul vieții, devine neperitoare. O urmă din aceasta se continuă și la oamenii de mijloc, chiar până 'n vîrstă adolescentă; de aceia, de pildă, se poate găsi încă la mulți studenți o tendință pur spirituală și o excentricitate genială.

Natura însă se 'ntoarce 'n al ei făgaș; el se crizalidează, devin la bărbătie nimic alt-ceva decât nisice burghesă incarnații de cără te speriată de cătă-va ană în urmă. Pe acest proces expus aci, să 'ntemeiază și frumoasa observație a lui Goethe: „Copil nu țin ceia ce promite, tineri foarte rar, și când se țin ei de vorbă, nu se ține lumea față de ei.“ Potrivit celor spuse, există prin urmăre o simplă frumusețe a tinereței (beauté du diable), pe care aproape fiecine o posedă când-va, o simplă intelectualitate a tinereței, o anumită spirituală fire aplecată și potrivită pentru concepție, înțelegere, învățatură, pe care fiecine o are 'n copilărie, unii chiar în adolescentă, dar care 'n urmă se perde, întocmai ca acea frumusețe de mai sus. Numai la foarte puțini, la cei aleși, dăinuesc toată viața atât una, cât și alta, aşa că chiar într-o vîrstă înaintată rămâne o urmă vizibilă; acestia 's oamenii cu adevărat frumoși, cu adevărat geniali.

In mica mea scriere, apărută la 1888 despre „Firea geniuluř“, m’am încercat să lămuresc strânsa legătură dintre firea copilărească și cea genială. Diceam acolo: „Dumnedeu este libertatea absolută; omul format după asemănarea lui Dumnedeu, omul genial, este liber ca și Dumnedeu; el (omul) este făcut ca să domnească. De domnit poate domni însă numai acela, care este liber, nemîșcat, iar nu acela, care e el însuși mișcat, tras încoace și încolo, când atras, când respins. O astfel de dependință, o astfel de ne-libertate însă survine atunci când sufletul nostru dă lucrurilor, noțiunilor și relațiunelor externe, o valoare absolută pentru propria noastră persoană, adică atunci când facem deosebirea între ce e rău și ce e bun, în chip mărginit și egoist. Fără ’ndoială că sufletul va fi atras, de ceia ce socoteșce ca bun necondiționat, ca folositor pentru propria noastră persoană, pe când d’impotrivă, va fi respins de ceia ce ’n acelaș chip socoteșce ca rău, ca nefolositor. Cu modul acesta în loc ca sufletul nostru să stea nemîșcat în centrul lucrurilor, stăpânind totul din juru-ř, d’impotrivă este atras în virtejul încurcat al relațiunelor lumesc și egoistice, se perde pe sine și asemănarea sa cu Dumnedeu, căci această asemănare se ’ntemeiază numai pe lăuntrica neatîrnare și libertate a sufletului, față de oră-ce interes meschin și egoist. Acesta e păcatul ce se nasce odată cu gustarea fructului din pomul cunoșcerii bineluř și al răului, a avantagiuluř și a desavantagiuluř pentru propriile persoane, adică odată cu trecerea din starea

de copilărie la starea omuluſ format, a omuluſ ce stă cu lumea din afară în relațiunī trainice, relațiunī ce slujesc egoismuluſ său. Asemănarea cu divinitatea, obiectivitatea, desinteresarea și libertatea lăuntrică, le veļ căștiga atunci, când te veļ intoarce la ce aſt fost, când te veļ face iarăſl copil adică cu totul desinteresat. La 'ntrebarea discipolilor său, că anume cine e maſ mare 'n impărăția cerurilor, Christos ia un copil, il aſeađă 'n mijlocul lor și dice: Intr'adevăr eū vědic voě, de nu vě větři intoarce și vě větři face ca copiſ, nu větři intra 'n impărăția cerurilor.“ Prin ce alt se deosebesce însă un copil în a ſa fire, de un om format, decât prin faptul că copilul deſi 'n afară e slab și într'o ſituațiune de dependentă, în ſuſletul său însă eſte liber, pentru că încă nu ia 'n ſerios relațiunile cu lumea aceasta, nu ſcie să facă deoſebirea în chip nemijocit, între ce e bun și ce e rău pentru propria-ř persoană, pentru că seamănă lui Dumnezeuſ în această lăuntrică libertate și lipsă de atarnare; de aceia Christos dice despre copiſ: „Ingeriř lor din ceruri věd vecinic fața părintelui meu din cer,“ cu alte cuvine, firea copiluluſ stă 'n directă legătură cu firea lui Dumnezeuſ. Copilul ſe joacă cu lucrurile, nu 'ſi leagă ſuſletul de anumite relațiunī, de aceia el e neatarnat în al său ſuſlet, e liber și aſemenea divinităței; copilul 'ſi eſte scop în ſiue, are o existență individuală; de aci ſuprema fericire și veselie a ſuſletuluſ copiluluſ. Fă-te din nou copil, rupe strinſele legăturii, ce slujesc egoismuluſ, le-

gături și lanțuri cu cari sufletul tău etern, e încătușat de lucrurile mărginile, și 'ți veți regăsi paradișul, pe care 'n desert îl cauți aiurea".

„Geniul este un copil îmbătrânit. În a sa fire este, d'a reține, ceia ce pentru alții, nu e decât un stadiu trecător către o viață ticăloasă, chinuită și sărăcăcioasă, lipsită de orice demnitate și valoare superioară. De ar voi geniul să urmeze pilda celorlalți, ar simți atât de grozav nefericirea acestei stări, încât s'ar reîntoarce, căt cu puțință mai degrabă, la punctul seū de plecare și ar desvolta o activitate, care 'n aparență ar semăna cu aceia a celorlalți oameni, dar față de care, firea geniului seū, ar avea o poziție cu totul alta, prin faptul că activitatea sa, în fond, nu e decât un joc, care nu e 'n legătură cu propria-i persoană, e lipsită de acea seriositate grosolană și caragchioasă, cu care se port ceilalți oameni față de mica și oricarei întemplieri expusa lor existență. De aici liniștitul și marele curațiu al geniului, privirea lui clară și desinteresată, îndrăsneala sa extraordinară, unită cu cel mai mare sânge rece, iresistibila sa impetuositate pe o cale odată călcată. El dărâmă și ridică 'mpărății cu același sânge rece și liniște launtrică, cu care copilul scoate și pune la loc jucările sale; nu 'și confundă al seū suflet, cu obiectul activităței sale ; lucrarea sa, e liberă, e un joc.

Schiller scoate și el în evidență în ale sale scrisori: „Despre educațiunea estetică a omului”, însemnatatea mai adâncă a jocului ; el dice :

„Pentru a o spune odată, omul nu se joacă decât acolo, unde este om, în deplina însemnare a cuvântului; și om în întregime este numai atunci, când se joacă. Acest principiu, care la prima vedere ar părea paradoxal, va căpăta o mai profundă și mai mare însemnatate atunci, când vom ajunge să îl aplicăm la îndoita seriositate a datoriei și a soartei; el va purta, vă asigur, întreaga clădire a artei estetice și a mai grelej arte d'a trăi“.

Dar să ne întoarcem la punctul nostru de plecare. Diceam că desăvîrșirea unei idei, ce alcătuesc temelia unei activități oare-care, atârnă mai întâi de gradul de complicație a acelei idei, de alcătuirea ei lăuntrică, de structura și orînduirea ei, și în al doilea rînd de mai mare sau mai mică intinderea a însemnatăței ei. Dacă un copil va pune petricică peste petricică, pentru a clădi ceva, atunci ideia ce alcătuesc temelia acestei acțiuni, este mai întâi ceva cu totul șters, nelămurit, fără structură și orînduire lăuntrică, și în al doilea rînd, activitatea copilului are 'nsemnatate numai pentru el însuși, și aceasta chiar de scurtă durată. Dar orfăcat de ștearsă și de nelămurită să fie ideia copilului despre ceia ce voește să clădească, totuși această ideie, născută din însuși spiritul copilului, este hotărîtoare pentru activitatea lui, în tot timpul clădirii. Copilul când se joacă, nu ascultă de nimenei, e liber, și anume acțiunea îl procură plăcere prin ea însăși, nu pune 'n legătură cu dînsa nică un scop în afară,

nică un scop egoist. Pe o treaptă mult mai mare de desăvîrșire, să ideia ce formează baza unui sport. Mai întâi aci e vorba d'o țință bine hotărâtă, care să fie ajunsă, prin desvoltarea puterilor corporale, și în al doilea, rînd, sportul reclamă pe cel cese ocupă cu el, în chip continuu și intensiv; dar de o însemnatate mare și cuprinde-toare nu e nică ideia, ce alcătuesc baza sportului. Dacă 'n anul acesta va lua premiul Oxford sau Cambridge în lupta de 'ntrecere navală, aceasta este d'o minimală însemnatate pentru mersul istoriei universale. Plăcerea însă, cu care se exercită un sport, se basează pe faptul, că orice sport se exercită pentru el însuși, că e vorba d'o acțiune ce poartă 'n ea însăși scopul, ideia ei. Mană 'n mană cu faptul acesta merge marea și continuu progresândă desăvîrșire în orice fel de sport. Ceia ce facă cu drag, cu deplin devotament, trebuie să răușească. E interesant să află 'n privința aceasta, că cele mai mari îndreptări în clădirea corăbierilor din timpurile noastre, se datorează sportului de 'ntrecere cu luntrile. Mai sus decât simplul sport, să firescă o activitate practică 'n viață, căci de multe ori, fie direct, fie indirect, e vorba despre prosperitatea sau neprosperitatea unei mari sau mai mici mulțimi de oameni și fiind că 'n urma multelor împrejurări, cari sunt de ținut în seamă, complicația ideei ce alcătuesc baza acțiunelui, ajunge la un grad mai înalt. Cine bună-oară este un bun „sportsman“, un bun călăret, n'a dovedit încă prin aceasta, aptitudinile sale de a cărmui

un popor. Ceia ce pare însă cu totul paradoxal, dar e adevărat, este afirmarea că, oră și ce activitate practică 'n viață poate ajunge la un grad înalt de desăvîrsire, numai atunci când e exercitată ca un joc, ca un sport, anume cu plăcere și dragoste pentru acțiunea însăși, cu tot sufletul, cu un interes nemărginit, fără consideraționi meschine pentru propria persoană, și fără consideraționi pentru lucrurile și persoanele cară stău în afară de planul sau ideia ce trebuie realizată. Să luăm de pildă activitatea practică a unui cărmuitor, care stă 'n mijloc de relaționi diverse cu un mare stat, al cărui punct central îl formează el. Ideia, ce o are de realizat, anume prosperitatea și propășirea statului, este 'n acelaș timp de cea mai mare complicație și de cea mai cuprinđetoare 'nsemnatate, căci pe de-o parte e vorba de cele mai deosebite funcțiuni ale marelui organism al statului, pe de altă parte e vorba despre binele, a poate milioane de oameni. În ce chip cărmuitorul și va ajunge el mai iute ținta sa? Cum va putea să realizeze el mai bine ideia, planul, ce alcătuiesc temelia activităței sale practice? El, fără 'ndoială, prin faptul că se va interesa în cel mai înalt grad, pentru scopul rațional al activității sale, pentru ideia, ce formează baza acestei activități, anume, binele și propășirea statului; prin faptul mai departe că această propășire a statului va alcătui cea mai înaltă normă a acțiunei sale, cea mai înaltă lege.

De să va privi activitatea ca un joc, căruia te dedea cu suflet și cu corp, cu ne'mpărtită aten-

țiune, făr' a voi să scoți vr'un folos meschin pentru propria'ță persoană, fără motive egoistice sau mărginite, atunci și face tot ce ar putea să înainteze chestiunea, să realizeze ideia ei. De vreme ce ideia propășirei statuluș, corespundătoare marei diversități a funcțiunilor organismului statului și a intereselor poporului, dovedesc o mare complicație, unul singur om îl este peste putință s'o stăpanească 'n toate ale ei direcțiuni, până 'n cele mai mici amănunte. Are nevoie de un număr de oameni capabili și înzestrăți în chip extraordinar, cari să 'și iubească și să 'și cunoască 'n fond activitatea lor, și prin urmare să poată produce ceva remarcabil. Acești oameni la rândul lor vor avea alte ajutoare, și aşa mai departe. Cu cât cărmuitorul 'și privesc cu mai multă iubire problema sa, cu cât are 'n vedere realizarea ideei sale cu mai multă obiectivitate și desinteresare, cu atât mai simpatici îi vor fi bărbații cari, ca și el, 'și văd de treabă cu drag și cu placere, cari se cufund din toată inima 'n a lor activitate, cari 'și fac o artă din meseria lor și cari, creatori și plini de idei noi, găsesc necontentit că și mijloace pentru realizarea țintei lor. Un astfel de stăpanitor cu astfel de slujitori poate săvîrși lucruri mari, și mare fi-va el numit de graiul posteritatei. O privelisce cu totul alta ni se 'nfățisează, când pentru un stăpénitor principalul este, nu ideia activităței sale practice, nu scopul ei rațional, ci folosul ce reiese din această activitate pentru propria'ș persoană, când prin urmare

acțiunea sa numai este un joc în largul înțeles al cuvântului, ci o seriositate amară și greoaie. Să punem casul de pildă, că un cărmuitor ar voi să și mulțumeasca vanitatea sa personală, să și arate puterea, să deștepte frică și admiratie, să și lase talentele sale să strălucească pe toate terenurile, ca 'mpăratul roman Nero, care juca pe scenă pentru a fi aplaudat. Un astfel de cărmuitor, interesează el în mod ne-egoistic pentru binele statului, indiferent ce va rezulta pentru propria și persoană?

Fi-va el dispus să se numească ca Frederic cel mare, primul servitor al statului? De sigur că nu; d'împotriva va căuta cu toată seriositatea, foloase pentru propria și persoană și mulțumirea pe căt cu putință a propriei sale vanități. Ca urmare, activitatea sa nu va avea un scop în sine; de o aprofundare a ideei ce alcătuesc baza acestei activități, nu poate fi vorba. Din contra, el va trata totul în chip superficial, va atinge numai cestiunea dată, și va scoate în relief tot ce ar putea da propriei sale persoane o strălucire eficace. Bărbați cari caută să și priceapă datoria lor, cari caută să se dea cu tot sufletul activităței lor, sunt o groază pentru un astfel de stăpânitor. Isbândile lor îi vătămă vanitatea, bogăția lor de idei îl încurcă și'l necăjesce, îi pare o greutate nefolositoare; în neatîrnarea și inițiativa lor, el vede o încălcare a sferei sale de putere. În sfîrșit, simpaticii îi vor fi acei oameni cari, ca și el, și vor vedea de lucru, ca niste

diletanții, și vor fi prin urmare cu totul accesibilă influențelor personale, cărora aşa dar, activitatea prin ea însăși, nu le procură nici o placere, ci o exercită numai întru căt ea le aduce vr'un folos personal, sau întru căt sunt siliști s'o facă.. Astfel de stăpénitori, vor gresi fără 'ndoială adevăratul scop al activităței lor, binele statului, căci cugețul lor e 'ndreptat asupra altor lucruri. Gloria pe care vor s'o vîneze, va fugi de al lor nume. Încăpăținarea lor se va 'ntoarce împotrivă-le.

„Mare,” dice Schopenhauer, („mare nu este decât acela, care 'n acțiunea sa, fie practică, fie teoretică, nu 'șă caută folosul seū, ci urmăresce numai un scop obiectiv; el este mare, chiar și atunci când, în practică, acest scop e ne 'nțeles ca consecință, chiar o crimă. Faptul că nu 'șă caută folosul seū, faptul acesta îl face mare. Mică este din contră, ori ce activitate cu scopuri personale, căci cel ce lucrează, nu se recunoasce și nu se regăsesce, decât în propria și infinit de mică sa persoană. Cel ce este mare, se regăsesce pe sine întotdeauna: nu trăesce ca celalt în microcosm, ci mai degrabă 'n macrocosm. De aceia totul îl interesează, caută să conceapă tot, pentru a'l expune, pentru a'l lămuri, sau pentru a influența în chip practic asupra-ăi. Nimic nu-i este străin, el simte că totul îl privesc. Din cauza acestei intinderi a sferei activităței sale, el este mare. Prin urmare numai adevăratului erou și geniu li se cuvine acel sublim predicator; el dovedește că dăensiil, contrariu firei omenesci, nu 'și-a

căutat interesele personale, n'ați trăit pentru dênsi, ci pentru toți.“ O meschină tendință îndreptată asupra unor scopuri personale, a eşit la modă adă în multe cercuri, și se mândresce cu o caraghioasă neobrăzare de origina ei, eşită dintr'un egoist bun plac. Am amintit pe cei doi filosofi Max Stirner și Friedrich Nietzsche, dintre cari mai cu seamă Nietzsche este 'n gura tuturor. Cu un limbagiu strălucit, cu pasiunea celor cuprinși d' o idee fixă, polemizează ei împotriva ori cărei orînduiră a omului sub o idee, împotriva ori cărei tendințe de a realiza un ideal. Nu bucuria față de activitatea însăși li se pare de preț, ci numai satisfacerea personală ce rezultă din această activitate. Încăpatinarea și bunul lor plac vor să 'ștă 'le satisfacă, indiferent ce va ești de aci, cu risicul chiar d' a se prăpădi ei însiși; ați acea falșă noțiune despre libertate, care 'n realitate nu e decât contrariul ori cărei libertăți; se țin strâns de acea noțiune a libertăței, care e firească ori căruți criminal ce 'ștă ia permisiunea d' a omori pe un om, numai pentru a dobêndi un folos ori căt de mic, sau pentru a se desfăta cu o crudă voluptate, de chinurile victimei sale. Aceasta este libertatea bestialităței. Cu admiratie vorbesce Fr. Nietzsche despre „bestia cea blondă.“ După el, „casta cea nobilă a fost la 'nceput tot-d'auna casta barbarilor.... acestia ați fost oameni întregi, ceia ce însemnează tot atat că și bestii întregi.“ În „Genealogia moralei“ vorbesce Nietzsche despre nefireasca siluire, pe care

trebuiră oamenii să 'ștă o impună, când pentru prima oară formaseră o comunitate, un stat. Nu puteau să se mai sfășie unii pe alții ca bestiile, ci trebuiau să aibă considerație unul față de altul, să se suferă unul pe altul. Se despăgubiră însă 'n afara de hotarele țărei și poporului lor. Aci se arată adeverata lor fire bestială, aci erau adeverați oameni, în sensul lui Nietzsche, aci „se 'ntoarseră“, după cum dice el, „la nevinovăția conștiinței bestiale, ca nisice monștri transportați de bucurie, care poate vor pleca de la o oribilă serie de omoruri, incendii, necinstitii și chinuri, cu aceiași bucurie nebună și cu aceiași linisice sufletească, ca și cum nu s-ar fi făptuit de căt o glumă de student.“

In „Architectul Solness“ Ibsen a redat acest pasaj într-o formă schimbăță; ca și Nietzsche și Stirner, laudă și el „conștiința robustă“, cu alte cuvinte pe omul criminal, bestial, care 'șt vede de drum, fără să țină seamă de nimic, și care sfărămă fără scrupul, când poate, pe oră cine se opune bunului său plac și nemărginitului său egoism. Pricina acestei direcționi a simțurilor se găsesce în cu desăvîrsire falșă concepțione a noțiunei de libertate. Egoistul, criminalul ce nu ține cont de nimic se consideră liber, căci în aparență nu ascultă decât de propria-i voință, de bunul său plac, pe când disprețuesce pe omul desinteresat, ca p'co ființă slabă, căci după părerea sa acesta din urmă atârnă în chip cu totul nefolositor de lucruri, ce sunt în afara de persoana sa. Crimi-

nalul ce n'ascultă decât de bunul său plac și de capriciul său, socotescă de neliber pe cel ce se interesează în chip ne-egoistic pentru ceva, căci egoistul nu poate pricepe un atare interes. Aci e marginea criminalului. Prin faptul că egoistul nu atarnă decât de bunul său plac și de capriciile sale, prin faptul acesta, îl lipsesce ori-ce înțelegere a lucrurilor și a persoanelor. Privesc totul în chip unilateral numai într'atât, intru cat poate să slujească sau nu la un moment dat, bunului său plac, capriciilor sale. Despre o tratare ratională și corespundătoare unui scop a lucrurilor și persoanelor, nu poate fi vorba, căci egoistului îl lipsesce cunoștința necesară a conexuluī adevărat al aparițiunilor, cunoștință trebuincioasă ori-carei activități rationale. Pentru a putea concepe conexul acesta, se cere o desinteresată cufundare 'n natura lucrurilor, în legalitatea ori-cărui fapt indeplinit. Ca consecință egoistul vecinic va veni 'n conflict, cu persoanele și lucrurile din lumea din afară și, în loc să-și poată desvolta în libertate individualitatea sa, 'și perde d'impotriva periculoasa sa libertate, e făcut inofensiv ca și o bestie, exclus din mijlocul societăței, și când e prea liber, adică prea lipsit de ori-ce înțelegere a lumei înconjurătoare, și când are o conștiință prea robustă, e băgat în pușcărie sau într'o casă de nebuni. Omul egoist este fără îndoială o speță inferioară a omenirei și se apropie cu toată firea sa de bestia cea stupidă, care vede un dușman în ori-ce lucru străin. Cu cat d'impotrivă un om va fi mai desin-

teresat, cu atât mai mult va ești la iveală într'ensul, geniul, divinitatea, cu atât mai mult să va recunoasce propriul său eșu în tot ce există, se va ocupa cu atât mai multă dragoste de particularitățile fiecărei persoane și fiecărui lucru, cu atât mai mult atitudinea sa practică, întreaga sa activitate va fi potrivită acestei recunoasceri, acestuia adevăr, cu atât mai bine cuvenită, cu atât mai isbândită va fi activitatea sa, și cu atât mai mult, ori ce alt om va fi gata să-l ajute, să-l asiste, să-l apere, și să-l măreasca puterea. Omul bun, mai curând sau mai târziu, ajunge să stăpanească, el este liber, și bucuros fi recunosc domnia toti ceilalți. Egoistul mai curând sau mai târziu va suferi naufragiu, domnia sa e suportată cu necaz, și indată ce se oferă prilegiul, puterea lui e nimicită, bunul său plac e mărginit; el e neliber în adevăratul înțeles al cuvenitului, liber numai atât timp, cât se poate răzăma pe forța sa brutală. Omul cu adevărat liber, omul bun, genial, bine-cuvenit de Dumnezeu, chemat de natură, iar nu de ntemplare ca să domnească, e disprețuitacum de acel curios fel de filosofie și artă, pe când potrivnicul său, nerușinatul egoist, e lăudat ca eroul omenirei. Toate lucrurile făcute dăndoasele și toate cele false sunt condamnate să piară cu timpul. Nu pot persista, căci ori ce viață, ori ce existență, se basează pe unitate, iar nu pe isolare. Ceia ce se isolează, se desface din legătura întregului, perde prin aceasta raportul cu întregul și nu poate lua parte la viața și existența tuturor.

Criminalul se isolează și e isgonit, omul desinteresat și genial, găsește libertate, activitate și viață, în viața întregului. Egoistul e meschin și concepe totul în chip personal, e mărginit la infinit de mica și finita lui persoană. Desinteresatul însă e mare, căci trăește 'n marele tot. Eul său se largescă, cu cât persoana-l devine punctul central al unor interese neegoistice. De aceia Schopenhauer dice: „Mare este numai acela, care nu și caută folosul în acțiunea sa, ci urmăresce numai un scop obiectiv.“

Falșa și adeverata libertate așa soarta predisă de Cristos: „Cel ce voește să și mantuiască viața, acela o va perde; cel ce însă și perde viața pentru mine, acela 'și-o va mantui.“

---

## APENDICE.

---

### Dumnedeu și lumea

Pentru cititorii cără nu se tem de considerațiuni metafizice și cără ar dori să vadă intemeiate mai profund, părerea autorului despre relațiunea dintre Dumnedeu și lume, precum și însemnatatea geniuluī ce resultă din această relațiune, pentru acești cititori, astern aceste rânduri, prin care am cautat să 'm exprim concepția mea, în mica scriere din 1888 „Despre firea geniuluī“ :

„Plecăm de la reprezentarea unei existențe absolute. Să ne 'nchipuim, că ar exista în adevăr o singură ființă, Dumnedeu. Un lucru poate exista, sau pentru el însuși, adică 'n propria lui conștiință, sau pentru un alt lucru, adică 'n conștiința acestuia. De nu există nicăi în propria-i, nicăi în a altora conștiință, atunci nu există de loc. Dumnedeu trebuie să existe necesar în propria sa conștiință, căci în afara de el, nu există nimic, căruia 'l-ar putea servi ca simplu obiect de conștiință, după cum e o piatră bună oară pentru mine; căci Dumnedeu e singurul ce există,

e absolut. Pe de altă parte însă, nu putem pri-  
cepe o consciință, ce să n'aibă contraste în, și  
prin ea însăși. (O consciință însă, pe care n'o  
putem pricepe, nicăi n'o putem numi consciință,  
căci nu este). N'ăș avea consciință luminei, de  
n'ăș avea-o și pe a întunericului, nicăi pe a căl-  
durei, de n'ăș simți și frigul, și înainte de toate,  
n'ăș putea ajunge la consciința propriului meu eū,  
de n'ar exista lucruri în afară de eul meu, față  
de cari, să fiu pus în contrast, așa 'ncât în a mea  
consciință să pot deosebi ceia ce e, de ceia ce  
nu este eul meu. Așa dar îi trebuesce lui Dumne-  
deu un ast-fel de contrast, de voiesce să aibă con-  
sciință, de voiesce să existe. Se 'nchipuiel, spre  
pildă, în nemărginita libertate, în necondiționa-  
litatea sa, trebuie necesar să se nască 'n el și  
corelativa ideie de ne-libertate, de condiționalitate  
desăvîrșită. Dar atât consciința adevăratei și ab-  
solutei sale libertăți, cât și reprezentarea contra-  
riului, a complectei ne-libertăți, o are tot Dumne-  
deu. Pe de o parte, va fi în a sa reprezentare  
în realitate, ne-mărginit de liberul Dumnezeu, pe  
de altă parte, ființă condiționată și neliberă; căci  
*Dumnezeu însuși are 'n el reprezentarea ne-liber-  
tăței și tot el în a sa reprezentare trebuie să fie  
ne-liber.* S'a lămurit cu modul acesta relațiunea  
dintre Dumnezeu și făptura sa. Isolata, ne-libera  
și condiționata ființă, nu este alt-ceva decat  
Dumnezeu în această a sa reprezentare, ce-i servă  
de corelativ la consciința reală sale libertăți și  
ne-condiționalități. A muri prin urmare, nu în-

seamnă nimic alt, decât că Dumnezeu 'și revine din nou, din această reprezentare hotărâtă ce 'și a făcut-o despre o ființă nedesăvîrșită, și 'n care se personificase întocmai ca și artistul în ale sale figură. Moarțea prin urmare nu e decât deșteptarea lui Dumnezeu dintr'un vis. Dacă necondiționalitatea lui constă în faptul, că el este singurul care 'n realitate există, dacă prin urmare nu există nică un lucru în afara de el care ar putea să 'l condiționeze, să 'l mărginească, atunci, ne-libertatea și condiționalitatea constă 'n faptul că o mulțime de ființe coexistă, ființă, cari, susținându-'și fiecare existența lor, se mărginesc și se condiționează reciproc. *Representarea lui Dumnezeu, despre o existență neliberă, cuprinde prin urmare și reprezentarea multor ființe ce se condiționează reciproc.* Dumnezeu în propria și voluntară-ă umilită și nelibertate, devine un atom, devine o ființă care e mărginită în a ei existență, și redusă la ultima expresie de către ne-mărginita mulțime de ființe de același fel. Materia din care totul se formează, nu e deci nimic alt-ceva decât Dumnezeu împărțit la infinit, în propria-ă reprezentare de contrast. Multiplicitatea prin urmare nu e decât o reprezentare 'n aparență; *adevărul stă numai în unitate, în părăsirea personalităței particular individuale, în contopirea cu alții, într'un tot mai înalt, cu un cuvânt adeverul stă 'n iubire.* Dar dacă și Dumnezeu se coboară de la a sa înălțime, și 'n propria-ă reprezentare devine o ființă mărginită și condiționată, și rămâne

totușii o conștiință mai mare sau mai mică a voluntarei sale umilirii, căci Dumnezeu se poate părăsi pe sine dar nu se poate pierde. Această conștiință a proprietății sale umilirii și va găsi o expresiune potrivită. Într'adevăr observăm la toate ființele, la atomi, ca și la sistemul solar, la individ ca și la popoare, tendința dă ajunge la unitate din multiplicitate. Gravitarea, tendința maselor dă se apropia unele de altele, dă alcătui unități cu puncte comune de gravitație, afinitățile chimice, conform căroror atomi isolati se unesc în grupe deosebite, formarea cristalelor, alcătuirea organismelor din celule, și multe altele de felul acesta, ca și pe de altă parte, instinctul de sociabilitate al oamenilor, iubirea, devotamentul pentru o carieră, pentru stat etc., și găsesc acum adevărata lor rațiune. Pe scurt, toate aparițiunile fizice ca și psihologice, se pot lămuri din acest punct de vedere, se pot reduce la un ultim principiu.

Unirea atomelor într'o moleculă deja, este expresiunea conștiinței despre umilirea voluntară a lui Dumnezeu și a tendinței sale, dă reveni la unitate, prin urmare la sine însuși dintr'o reprezentare chinuitoare. Ființa isolată se vede mărginită la un minimum în a ei existență, de către o mulțime de alte ființe, și pe cât timp vede în aceste ființe alte ființe, adică pe cât timp încă nu recunoasce că această multiplicitate este o iluzie, ci se diferențează în chip dușmanos de ele, volesc să și menție absolută să neatârnare, pe atât timp, a-

ceastă situațiune e chinuitoare, căci e unită cu nelibertate și cu o mărginire a proprietății existenții. Impediată d'o existență străină, ființă nu și poate trăi traiul. Nu și aparține și ei, e înmormântată, trasă încoașă și încolo, de alte ființe și relații străine. De sănătate ce însă străvede această iluziune, se perde și situațiunea chinuitoare, căcă acum numai vede în ceilalți, ființe străine, dușmanoase, ci se vede pe sine însăși. Renunță priuțul să fie mult sau mai puțin cu desăvîrșire la irealisabila libertate și neatirnare externă și căștigă să schimbe, *libertatea și fericirea lăuntrică intelectuală*, căci acum se poate desvolta în libertate nu trăesc numai în ea însăși, ci d'odată în celelalte ființe, și dacă e mărginită și condiționată de acestea din urmă, este tot ea, care se mărginesc și se condiționează pe sine. *Automărginirea însă, și libertate, sunt noțiuni identice.* Ca „Phänomene“, adică ca apariții isolate, ce se desfășoară și se deosebesc unele de altele, suntem ne-liberi după Kant, cu totul ne-liberi; ca „Numena“ însă, adică ca existență cară în ele însile ca și în toate celelalte nu recunosc decât existență supralumească, ce s'a mutat în aceasta reprezentarea unor ființe ce se mărginesc reciproc, suntem liberi, cu totul liberi. Aceasta e deslegarea problemei despre libertatea voinei. Intru căt eu suntem ființă ce se deosibesc în lăuntrul ei, de celelalte ființe coexistente, intru atât sunt neliber, adică în existență mea isolată, *în egoismul meu sunt neliber și nefericit*; intru căt însă mă regăsesc în crea-

ținute coexistente, întru cat văd în măginirea făcută de alții nimic alt-ceva decât o automărginire, de vreme ce eu sunt cel ce trăescen' alte flințe, întru atat sunt liber; *in iubire prin urmare sunt liber și fericit.* De aci, după Cristos, porunca: „Să iubesci pe Dumnezeu, mult decât orice”, este identică cu: „Să iubesci pe aproapele teu, ca pe tine însuți”.

Nicic nu ne poate aprobia de Dumnezeu, decât părăsirea egoismului nostru. Cu cat mai clară va fi conștiința lui Dumnezeu despre sine în mijlocul reprezentării sale, cu atat mai mult va fi el dispus, să părăsească această reprezentare, adică să se renegă'n aparițiune, ca ființă mărginită: Acum înțelegem, cum se putea scula un om ca să dică: „Eu și Dumnezeu suntem una,” și ce nsemnează faptul, că același om spală picioarele discipolilor săi, și se lasă a fi restignit, și de religiunea creștină e numită religiunea iubirii. De e adevărat ce dice Indianul „Tu esci eu”, de este numai aparent, abisul ce desparte eul meu de al teu, atunci necesarmente în iubire este calea, adevărul și viața, căci numai iubirea face punte peste acel abis, numai ea se vede pe sine însăși în o a doua ființă și se perde în ea, se desface de strîmta personalitate proprie și de toate chinurile legate de ea. Dacă nedesăvirsirea se perde, desăvirsirea ese la iveală, după cum ese la iveală tabloul, când dau la o parte perdeaua ce'l acopere. Restignește pe omul din lăuntrul tău și Dumnezeul va ești 'n a sa mărire,

căci Dumnezeu însuși în propria sa reprezentare este și una și alta. Deși vine în fire încă în timpul reprezentării, atunci el părăsesce această reprezentare, înainte de a veni deșteptarea propriu să, adică moartea. Numai ia reprezentarea 'n serios, se desface înlăuntrul seū de lumea reprezentărilor și prin această devine desinteresată, nobila și etica personalitate, care se părăsesce pe sine însăși, prin faptul că slujește comunităței. Acum vom putea răspunde și la 'ntrebarea despre „Firea geniului”. Omul genial nu este decât omul, în al cărui suflet trăiesce mai mult sau mai puțin lămurită conștiință despre propria- și supraluminescă- existență, așa 'ncât toată cugetarea, toată simțirea și toată voința, așa dar' toate manifestările vieței sunt determinate și condiționate de ea. Libertate față de propriul teu ești, rădicarea peste propria-ți persoană, iar ce pune tuturor manifestărilor geniului, o stampilă caracteristică; potrivit cu aceasta se poate caracteriza geniul, în cugetarea, simțirea și activitatea sa, se poate dovedi cât de consequent se deduce întreaga activitate a persoanelor sale din această lăuntrică și liberă a sa poziție, față de această viață și de ale ei relațiuni.

---

#### IV.

### Cum a conceput Shakespeare firea geniului în Hamlet.

Genialitatea, obiectivitatea și desinteresarea se pot desvolta 'n trei direcțiuni, corespunđetoare întreiteř positiunř a omuluř fařă de lumea 'nconjurătoare. In primul rěnd, omul primesce impresiile lumei externe: el simte. In al doilea rěnd, el transformă în lăuntrul seř acese impresiř în noțiunř, pe carř le adaugă părerilor sale despre lume: omul cugetă. In fine, în al treilea rěnd, pe basa impresiilor primite și a noțiunilor formate dintr'ensele, omul ia hotărîř și le 'ndeplinesce: el lucrează. Genialitate, obiectivitate și desinteresare 'n simțire, duc la conceptiunea frumosuluř. Genialitatea 'n cugetare duce la adevăr și genialitatea 'n acțiune duce la faptuirea acțiunilor bune, meritoriiř și mari. Printre acele genii ale omenirei, la carř această desăvîrșire a sentimentului estetic, intelectual și moral s'a desvoltat în gradul cel mai înalt, putem numera fără 'ndoială pe cel mai mare poet dramatic al tuturor ţără

purilor, pe William Shakespeare. Ființa 'n care 'și-a personificat el, propria și adêncă s'a simțire, cugetare și voință, este Hamlet. Geniul lui Shakespeare 'și a rădicat în Hamlet, un neperitor monument. Problema ce 'mă-o propun, este d'a arătă în minunat de fin înfățișată fire a lui Hamlet, trăsurile 'n cari se poate regăsi acordul cu firea geniului, acele trăsură ale lui Hamlet-Shakespeare, în cari es la iveală genialitatea, obiectivitatea sau desinteresarea simțirei, a cugetării și a voinței.

Să privim, potrivit cu mersul cercetărei noastre, mai întâi viața sentimentală a lui Hamlet. În ce chip influențează asupra simțirei sale, înfățișarea externă a persoanelor și a lucrurilor? Cu ce ochi privesc el lumea? Fără 'ndoială, potrivit cu firea sa, cu ochi iubirei. Cu câtă admiratie vorbesce el bună-oară despre nobila figură eroică a părintelui său, ce cuvinte sublime nu îl inspiră entuziasmul, bucuria față de măreața 'nfățișare a bătrânului rege. Ii este peste putință d'a pricepe, cum mamă-sa n'a fost împediată prin deosebirea numai dintre 'nfățișarea externă a celor doi frați, a bătrânului rege, fostulu ei soț și a regelui Claudiu, actualului ei soț, cum n'a fost împediată, dic, de a da un giuvaer prețios pentru o piatră ordinară, de a schimba un șef pentru o maimuță. În camera mamei sale, actul al treilea, scena patra, căută el să dovedească, cu 'nflăcărate cuvinte, caracteristica deosebire, dintre 'nfățișarea externă a celor doi frați. Arătându-i portretele celor doi regi, ii dice:

„Priviți acest portret și pe acesta,<sup>1)</sup>  
Icoana zugrăvită a doi frați.  
Ce farmec strălucea pe fruntea asta;  
Vezî: bucle d'Apoline, cap de Joe,  
Un ochiū ca al lui Marte, ordonând  
S'amenințând; ținuta lui Mercur  
Când jos se lăsă pe 'nălțimi ceresci,  
O, un întreg de forme, peste care  
Toti deil puseră sigiliul lor,  
Spre-a dice lumei: iată un bărbat!  
Acesta v'a fost soț. — Acum priviți:  
Aci e soțul vostru, ca un putred spic,  
Stricând pe sănătosu-i frate.  
Avut-ați ochi? Putut-ați părăsi  
Pășunea ăstui ginggaș munte, spre a  
Vă tăvăli în balta asta? Hai?  
Avut-ați ochi? . . . . . Ce drac,  
V'a rătăcit aşa d'a baba oarba?  
Ochi fără simțuri, simțuri fără văz,  
Auď făr' mâinī nici ochi; un miros singur,  
Ba, doar' o parte slabă dintr'un simț  
Real, nu s'ar fi uluit aşa.

Din această vie descriere putem vedea, cu câtă intensitate Hamlet se cufundă deja 'n externă 'nfătișare a unuī om, cu câtă iubire privesce el tot ce e desăvîrșit, și cu câtă scârbă toate lipsurile acestei infătișări; tocmai d'a 'ndoasele cum fac artișii noștrii naturaliști, cari din adins evită tot ce e desăvîrșit în figură, pentru a căuta ceia ce e urât. Pentru a putea prețui desăvîrșirea 'n forma externă într'un chip atât de intensiv,

<sup>1)</sup> Versurile acestea, cât și cele următoare, 's luate din traducerea D-lui Adolf Stern.

cum o face Hamlet, trebuie să aibă naiva, obiectivă și desinteresată lui privire. În genere femeile 'să mai puțin obiective de cât bărbații. Cercul intereselor lor e mai mărginit, și de aceia frumusețea curată n'are pentru ele aceiași însemnatate, ce o are pentru bărbați. Un interes subiectiv și unilateral le face ușor să găsească placere și 'n ceia ce e urât și schimonosit. Astfel putea Goethe să dică:

„Un năsuț cărn, un obraz lat, toate acestea nu strică la femei. Pe faunul, când dă lăbuță, nicăi chiar cea mai frumoasă nu'l refuză la danț.“

Astfel un Shakespeare putea cu tot dinadinsul să zugrăvească 'n regina Gertruda, pe o femeie care, după ce a posedat pe un Apoline, să se dea unuī faun. Hamlet, omul cu totul obiectiv, care se revoltă deja față de impresia simțuală ce o face Claudiu, dice: „Chiar și rămășița bolnavă dintr'un sentiment adevărat nu ar fi greșit atât de mult.“ Hamlet și perde cu desăvîrșire cumpătul, față de ne'nțeleasa purtare a mamei sale. „Pân' aci aū trebuit s'ajungă lucrurile!“ exclamă el, „mort d'abia de două lună! Nu, nicăi nu sunt două lună! Si ce rege! Să dai un Apoline pentru acest faun!“

Cu intensiva prețuire a formei externe, unescă Hamlet un entuziasm tot atât de mare pentru o nobilă fire launtrică, pentru un suflet curagios, pentru un generos caracter. După cum el se revoltă deja față de exterioara 'nfățisare a lui Claudiu, mai mult încă se revoltă față de

chipul său d'acțiune ticălos șijosnic. Nu poți cunoaște după exterior însă, ceia ce fie-care poartă 'n suflet, și după cum ori cine tinde să se arate din partea lui cea mai bună, tot astfel fie-cine voește să aibe gloria d'a fi un om amabil, meritator și bun. D'aceia și un fratricid ca regele Claudiu, va arăta vecinie o față zimbitoare, va arunca cu promisiunile în jurul lui și va căuta prin linguisire și bună-voință să 'și predispte pe toată lumea. Aparența externă însă 'nșelă. Fără 'ndoială, amabilitatea, linguisarea și bună-voința lui Claudiu, nu pot impresiona decât pe cei angajați în chip subiectiv, pe cei cări sunt primitorii de astfel de lucruri dulcegi, și astfel e imensa majoritate a oamenilor, și 'nainte de toate, femeile. Un Hamlet însă nu se lasă a fi 'nșelat de aparența externă, pe care o are un Claudiu, căci el, Hamlet, e prea puțin angajat în mod subiectiv, pentru a suferi vr'o influență a meșteșugurilor egoistului încoronat. Răspunde regelui dela 'nceput și pân' la sfârșit foarte pe scurt și foarte ironic. În afară însă de conscienta și meșteșugita înselăciune, pe care caută să o facă un Claudiu cu amabilitatea sa, mai există și o inconscientă și naturală 'nșelăciune, care residă 'n farmecul minunat ce înconjoară pe o tineră fată, pe Ofelia. Aci e cu mult mai greu decât la figura vecinie zimbitoare a ticălosulu, d'a nu deduce din gingașa figură externă a fetei, un nobil și generos caracter. Un om genial ca Hamlet, care ridică 'n slăvii cu entuziasm tot

ce e desăvîrșit, va fi mișcat de gingășia unei Ofelii, și cuprins de iubirea ce caută pretutindeni desăvîrșirea, el va da acestui corp desăvîrșit de frumos un suflet la fel. Își va vedea idealul seu, deîța sa, 'ntrupată 'n dênsa. De aci, entuziasta scrisoare a lui Hamlet către Ofelia, care începe astfel: „Către cereasca, către idolul sufletului meu, frumoasa frumoaselor, către Ofelia.“ Dar Ofelia, cu toată a ei desăvîrșire externă, cu toată frumusețea corpului, nu e decât un fragment nedesăvîrșit în al ei suflet; ea este ca și mama lui Hamlet, o slabă, fragilă, subiectivă și tuturor influențelor personale supusă femeie. „Frailty thy name is woman,“ fragilitate, slăbiciune, numele tău este femeie, exclamă Hamlet în primul seu monolog. Ofelia este o bună fică, care ascultă necondiționat de poruncile părintelui ei, și care primesc cu placere sfaturi de la frațele ei în privința purtăreļ morale ce va trebui să aibă față de Hamlet; ea este o fică atât de bună, încat 'și perde mintile, când află de moartea subită, violentă și sinistră a părintelui seu. Dar despre un suflet cu adevărat nobil, despre un caracter mare, nobil și generos nu poate fi vorba la dênsa, căci altminterle nu ar putea să dea atât de ușor credință bănuelilor rădicate de părintele și de fratele său împotriva lui Hamlet. Pe un Polonius, pe acest tiritor și linguisitor, care judecă totul după propria-i și joacnică-i măsură, pe un astfel de om, Hamlet nu poate decât să-l disprețuiască. Își bate joc și'l necăjește

până i se urăscce. Cat de penibil trebuie să-l fie faptul, că fecioara în care și vede idealul, idolul sufletului său, deîța sa, a putut să credă unuia astfel de părinte, care-i spune că el, Hamlet, nu a căutat să se apropie de dânsa, decât împins de motive josnice și comune. Un Polonius niciodată nu să poate închipui faptul, ca un fiu de rege să fie atât de nebun încât să se îndrăgostească în chip serios de o fată ce e mai jos pusă decât el, și să meargă până acolo, încât să voiască să ia de soție. Un Polonius a făcut și el nebunii în tinerețea sa, cum istorisește el zîmbind, dar să se însoare cu o fată de o condițiune mai proastă decât a lui, nu, pentru aceasta a fost prea desșept; și fiindcă nu crede în stare pe fiul regelui, să comită o astfel de nebunie, de aceia crede el, că Hamlet nu poate avea decât intențuni necurate, față de flică-sa și de aceia o înștiințează și îi poruncesc să se despartă de Hamlet. Acesta însă e rănit adênc de neîncrederea, sau mai bine spus, atins foarte dureros de recunoascerea, că deîța sa nu are decât desăvîrșirea externă a corpului, nu și pe acea a sufletului, că nu e o deitate, ci numai o femeie slabă și subiectivă, careia îi lipsesc libera și imparțala privire, pentru a concepe cu toate bănuelile rădicate împotriva lui, simburele, mieșul nobil al firei lui Hamlet. Fie cine măsoară cu măsura lui, și cu această măsură i se va măsura, dice Christos. Exprimat într-o formă mai banală: omul judecă pe altul după sine. Ofelia nerecunoscând pe un om ca

Hamlet, se caracterisează prin aceasta însăși ca o creatură bună, dar care cugetă în chip meschin. De o divină frumusețe sufletească nu poate fi vorba la această fată simplă, practică și puțin cam prosaică. Cată influență însă nu are dumne-  
deiasca frumusețe externă a corpului său, delicata gingăsie a figurei, înfloritoarea și parfumata ei tinerețe asupra sentimentului estetic al lui Ham-  
let! Cât de mult sunt atrase privirile sale de aceasta desăvîrșire a formei, și cât de greu îl vine, a sci că această desăvîrșire este numai în formă, și nu 'n cuprins, în corp și nu în suflet! Cat de curios i se pare faptul, că aci e vorba d'o înșelare particulară a naturei, căci după forma externă conchiză la cea lăuntrică, și de aceea desă-  
vîrșirea externă ușor putea fi transformată într'una lăuntrică. Aceasta e însemnarea curioasei scene, pe care Ofelia, speriată și fără suflet, o istori-  
sesce părintelui ei:

„El mă luă de mâna, strânse tare,  
Se dă 'napoi cât lungul brațului,  
Și cu cealaltă mâna peste ochi  
Așa s'apucă să 'mă citească față,  
Par că ar fi vrut s'o desemneze. Mult  
Stătu așa: în fine brațu 'mă  
Smucind puțin, și dând din cap așa  
De trei ori sus și jos, el scoase un  
Suspini atât d'adene și de duios,  
Incât părea că-l sfarmă trunchiul tot  
Și viață 'i-o sfîrșesc. După aceia  
Mă lăsă, și cu capul său întors  
Părea că 'să află drumul fără ochi,  
Căci fără ajutorul lor ești,  
Tintindu-l până la sfârșit asupra 'mă. --

Ofelia rămâne totușii frumoasă, răpitor de frumoasă, chiar după ce Hamlet recunoasce, că ea nu posedă sufletul unei țeițe. Firesc numai corpul este frumos și demn de admirat, numai forma; de aceia ținând-o la distanța unui braț departe de el, punând mâna d'asupra ochilor, o privesc ca pe un obiect de artă, ca pe un tabloiu, ca și cum ar voi s'o desemneze, cum se exprimă Ofelia. Si după cum unui tabloiu mort, unui obiect de artă nu-i vorbesci, tot astfel Hamlet nu are cе-и spune Ofeliei. O privesc 'n tacere și 'n tacere pleacă, atîntindu 'și privirea sa până la sfârșit asupra acestei flinți. Mișcarea 'ncoa și 'ncolo a capuluui e semnul marei sale mirări față de greșita relațîune dintre exterior și interior, dintre forma desăvîrșita, corpul minunat de frumos, și cuprinsul nedesăvîrșit, sufletul meschin și prozaic, căruia sufletul său nu-i poate vorbi, căci în arădătoarea îndorință după ideal n'ar putea fi înțeles nicăi odată. Ceia ce Hamlet îi spune Ofeliei mai târziu, nu e de cât o amară ironie. Căci și ea nu e nimic alt-ceva, decât o femeie, ca toate celelalte. „Am aflat“, dice el, „și de spoile voastre, le sciș bine. Dumneadeu v'a dat o față, și voi vă faceți alta. Sălațăi, danțăi, șoptiți, porecliți făpturile lui Dumneadeu, voiți să faceți ca desfrinarea voastră să treacă de naivitate. Aide, sunt sătul de aceasta; iată ce m'a scos din mintă.“

Adenca sa indispoziție, produsă de recunoascerea că ideal și realitate sunt două lucruri diferite, că ceia-ce e reu și comun, precumpănesce 'n lumea

aceasta și se bucură de isbândă, această indispoziție l-a amărit ori ce bucurie față de oameni și de lume. Cat de mult însă sufletul său e accesibil impresiilor estetice, cu cât entusiasm a primit în sine frumusețea externă a lumei, cat de geniale și sunt vederile în această privință, ne-o arăt sublimele cuvinte, cu cari exprimă admirarea sa pentru exterioara frumusețe a lumei și a omului: „Nu e de mult de când,” îi zice el lui Rosenkranz și lui Güldenstern, „și nu sciș de ce, 'mă am pierdut toată a mea veselie și 'mă-am părăsit obișnuita mea activitate. Într'adèvăr e un ce atât de trist, dispoziția mea sufletească, încât această mandră clădire, pământul, 'mă apare ca un promontoriu pustiu. Acest baldachin sublim, aerul această boltă măreată d'asupra noastră, acest acoperiș majestuos, încrustat cu aur strălucitor, nu 'mă pare nimic alt, decât o confluență de vaporii impuți și infectații. Ce cap-d'-operă este omul! Cat este de nobil prin rațiunea sa! Cat de nemărginit în ale sale talente! Cat de expresiv și demn de admirat în chipul și mișcările sale! Cat de asemenea unuș înger în atitudinea sa! Cat de asemenea lui Dumnezeu în cugetarea sa! Podoaba pământului! Modelul tuturor viețuitoarelor! Si totuși... ce este această quintesență a pulberei?”

Se aude o adâncă amărăciune din cuvintele sale, o adâncă și puternică durere, care face ca tot ce e de valoare să îi apară meschin, dar' se aude și marea, marea iubire, entuziasmul, deplin și abandonarea a inimiei sale, față de minunatul aspect al

frumuseței lumiei și a omului: „Acest sublim baldachin,” cum numește el cerul, „această boltă măreață d’asupra noastră, acest acoperiș magnific încrustat cu aur! și omul capul d’operă al creațiunii, expresiv și demn de admirat în chip și mișcare, el, podoaba lumiei.”

Bucuria față de frumusețea naturii, presupune firesc și o bucurie față de cea artistică și prin urmare între altele și față de arta reprezentativă. Cât de fină și de ce gust artistic este concepția lui Hamlet, putem vedea din lămuririle ce i le dă artistului pentru recitarea versurilor sale. Găsim aci dorința lui Hamlet, că artistul să trateze cu decentă, să ’și păstreze chiar ’n mijlocul curentului, în mijlocul viitorului ocean al pasiunilor, o anumită măsură care se dea pasiunei o oare-care grație; vedem prin urmare aceleași cerință ce le face Schiller în disertația sa despre Patetic, anume, că ’n tot patosul, în totă puterea pasiunei, să se păstreze libertatea morală a omului și puterea să de rezistență născută din rațiune, față de pasiunea cei răpesce libertatea. Un om, pe care pasiunea, durerea sau plăcerea îl stăpânește atât de mult în cât îl aruncă fără sprijin încoa și ’ncolo, nu e nicăi frumos, nicăi măreț, ci pur și simplu un obiect penibil, un obiect pentru patolog sau psichiatru, dar’ nu pentru artist. Cât de adâncă și de adevărată este concepția artei lui Hamlet, o vedem din observațiile lui asupra cuvîntărei ce doresce să audă imediat la sosirea artistului; el îi spune acto-

ru lui: „Te-am audit recitându-mă odată o poemă, dar' ea nu s'a jucat nică odată pe scenă ; sau dacă s'a jucat, atunci nu mai mult decât o dată. Căci drama, 'mă aduc aminte, nu a plăcut mulțimele, era icre negre pentru public. Dar după părea mea și a altora, a căror judecată e mai presus decât a mea, a fost o dramă escelentă, bine întocmită 'n scenă, lucrată cu atată simplicitate că și dibăcie. Și 'mă aduc aminte, că unul a spus, cum că n'ar fi sare 'n versuri pentru a le face gustoase, și nimic în fruse, ce ar putea acuza pe autor de afecțiune, ci e numi o metodă onestă, pe atât de sănătoasă, pe căt de dulce, și cu mult mai frumoasă, dacăt înfrumusețată.“

Aci prin urmare slăvesc Hamlet, *simplitatea modestă și frumusețea naturală* ca ne'nselătoare semne caracteristice ale unei opere de artă.

Să trecem acum la genialul chip de cugetare al lui Hamlet. În primul rînd e foarte caracteristic faptul, că el 'șă-a făcut studiile la universitatea din Wittenberg. Aceasta era reprezentanta cea mai nobilă a sciințeî serioase din timpul lui Shakespeare. E foarte caracteristic aşa dar' faptul, că el face pe eroul său să se 'ntoarcă la vîrsta de trei-decî de ani de la această universitate și să nutrească dorința d'a se re'ntoarce aci, o dovdă, că Hamlet n'a urmat cursurile numai de formă, ci a găsit plăcere 'n sciința serioasă, contrariu unui Laertes, care se duce la Paris, ușuratecul oraș universal pentru a 'și însuși acolo poleala elegantă a omului de lume. Să vedem cum se

manifestă 'n anumite cazuri genială și obiectiva cugetare a lui Hamlet. O astfel de cugetare căută să găsească în nemăsurat de marea diversitate a 'ntemplierilor și a faptelor legea unitară, căreia 'I sunt supuse toate faptele. Toată sciința constă 'n hotărîrea unor astfel de reguli și legi unitare, pe cari să se baseze tot ce se nasce și tot ce moare. În a 2-a a mea prelegere am dat chestiunea altă direcțiune, prin faptul că am căutat să dovedesc, că omul genial cu a sa cugetare, căută să pătrundă în firea lucrurilor, să conceapă ideia, firea, adevărata lor natură. Ideia unui lucru însă nu e nimic alt-ceva decât legea dezvoltării sale, hotărîta regularitate și legalitate 'n alcătuirea și conlucrarea părților sale. A căuta să cunoști ideile lucrurilor, firea lor lăuntrică, înseamnă prin urmare a 'ncerca să concepi relațiunile legale, ce există între lucruri și părțile lor. *O obiectivă și genială cugetare căută prin urmare, să găsească principiile, legile ori cărui fapt.* Aparițiunea isolată, faptul isolat, isolata manifestare de viață a unei ființe, isolata acțiune a unui lucru, nu sunt privite în relațiunea lor cu apropiatul cerc înconjurator numai, ci 'n ale lor relațiuni, cu întreaga mulțime de aparițiuni și acțiuni înrudite și aceste generale relațiuni și găsesc expresiunea în lege, în adevărul general. Spre pildă, că cineva să fie un fraticid și să poată totuși să zâmbească și să aibe o prietenoasă și amabilă 'nfățișare aceasta e o isolată experiență, ce o face Hamlet cu unchiul său Claudiu. Această experiență însă

nu rămâne ceva isolat și separat pentru Hamlet, d'impotrivă el compară această experiență cu aparițiunile înrudite, bună-oară cu abandonarea unei aparențe nemărginită, cu dragostea nemăsurată de mare, cu care mama să 'și îmbrățișa pe primul ei soț, pe care putu să 'l uite totuși atât de repede și să 'l înlocuiască cu un nemernic linguisitor. „Cu ce căldură îl îmbrățișa ea“, exclamă Hamlet, „căt de mult crescea a ei dragoste“! El compară amabilitatea externă a fratricidului cu cochetăriile femeilor, cărora Dumnezeu le-a dat o față și cari 'și fac alta în locu-îi, cari joacă, umblă 'n vîrful picioarelor și dau dorința lor d'a plăcea, drept copilărească naivitate. Isolata experiență aşa dar, pe care Hamlet a făcut-o cu unchiul său Claudiu, că anume poate să 'și omoare cineva pe frate-seu, și totuși să apară amabil în afară, această experiență dică, o compară el cu aparițiunile înrudite și concepe d'aci regula generală, că aci pe pămînt, interiorul și exteriorul, firea lăuntrică și cea din afară a omului nu se acoperă, că externa și zîmbitoarea aparență frumoasă, are de bază un interior stricat și rău, că un exterior amabil corespunde unui caracter josnic și comun, cuvintele prietenoase unui suflet ticălos, corpul dumnezeiesc de frumos și 'ndrăgostitele apucăturile ale femeii, unui suflet slab și pămîntesc. Pentru a ajunge la acest adevăr general, îi pare însă atât de curioasă această aparițiune isolată, anume amabilul zîmbet al asasinului, în care *ese la iyeală* atât de surprindător principiul deo-

sebireſ dintre exterior și interior, dintre aparență și realitate, în cît 'ſi notează în carnetul ſeū cu o amară ironie această experiență, după cum 'ſi însemnează și alte casuri curioase, cari pretind o însemnare mai generală, mai principală. Un om subiec'iv, un om comun, un egoist, n'ar fi în stare să facă niſce observări atât de generale asupra zimbetuluſ aceluia ce a omorit pe părintele ſeū, n'ar fi în ſ'are să recunoască că omoritorul, arătându-se în afară cu părțile lui cele mai bune, nu face nimic alt-ceva, decat ceia ce fac mai mult ſau, mai puțin toți oameniſ prin faptul că se silesc a jărea alt-fel de cum sunt.

„Pe Dumnedeu,“ exclamă Hamlet după descoperirea omorului, „pe Dumnedeu, o nemernică femeie, un ticălos, un zimbitor și afurisit ticălos! Cartea, carnetul meū! Să scriu în el, că cine-va poate zimbi, poate zimbi într'una, și să fie totuſi un ticălos!“ Interesantă e și ironica observație, pe care o adaugă Hamlet: „In Danemarca, cel puțin, ſciu că se 'ntemplă aceasta.“ Din păcate, nu numai în Danemarca se 'ntemplă astfel de lucruri, ci faptul e un adevăr ce are o valoare generală. In toate țările din lume oameni vor să pară vecinīc alt-ceva decat ceia ce sunt. In orī-ce om e mai multă ſau mai puțină vanitate, egoism, orgoliu, mandrie, dorință de răsbunare și rea-vointă, și totuſi fiecare se va feri d'asăi desvălui propriul ſeū ſuflet și d'a arată tot ce e cuprins într'ēnsul. Fie-care va tinde să'nſele nu numai pe alții, dar și pe ſine însuſi. Fie-care

caută să impună altuia despre sine o opinie pe căt cu putință mai bună, și fie-care 'și închipue el însuși cele mai bune lucruri despre sine. Un om genial, obiectiv și desinteresat ca Hamlet, concepe adevărul, chiar când acesta îl lovesce și 'l umilesce pe el însuși. Un om egoist vede foarte bine greșelile altora, le măresce pe căt cu putință, se bucură de slăbiciunea și nedesăvîrșirea aproapelui său, dar' bârna din propriul său ochiu nu o va vedea nică odată: *Omul genial însă cugetă în chip consequent.* Nică chiar propria-ți persoană nu o exclude; în sine însuși vede el imperfecțiune și slăbiciune, greșeli și lipsuri omenesci. De aceia Hamlet îi dice Ofelie: „La mănăstire! La ce să mai nasci și alți păcătoși? Eșu însuși sunt mai mult sau mai puțin virtuos, totuși m'aș putea învinovăti de astfel de lucruri, încât ar fi mai bine, ca mumă mea să nu mă fi născut. Sunt foarte mandru, răsbunător și ambițios. Mai multe fapte rele 'să vîrîte 'n mine, și cari nu așteaptă decât un semnal meu, mai multe fapte rele dic, decât am gânduri să 'mă-le 'nchipuesc, fantasie să le 'ntrupez, vreme ca să le făptuesc. De ce să se mai târască astfel de creațuri ca mine între cer și pămînt? Nu suntem decât pungași cu toții. Nu te încrede în nică unul dintre noi! Vedi'ți de drum și te du la mănăstire.“

Egoistul, mărginitul Laertes, căruia ca și lui Hamlet, i s'a omorit părintele și anume decătre acesta din urmă, subiectivul Laertes, nu cunoasce *această consecuență a cugetării.* Plecând de la

faptul asasinării părintelui său, nu ajunge ca Hamlet, să deplângă generala păcătoșenie și nedăvârsire a neamului omenesc, și fiind și el om, să se vadă pe sine însuși și cu durere să recunoască propria-i imperfecțiune, nu, Laertes vede faptul, asasinarea părintelui său în proximele sale relațuni, în relațiunile ce l' privesc pe el, pe fiul asasinatului personal. În asasin el nu vede pe păcătos în genere, ci numai pe acela care-l-a făcut lui personal o 'ngrozitoare nedreptate. Despre o cugetare liniștită, despre o judecare dreaptă a vinei omoritorului, nu poate fi vorba. Faptul că Hamlet în fond e un om cu desăvârsire nobil, care 'n iuțeală și în urma unei semuiri a omorit pe acela care se băgase între el și mama sa, pentru a asculta ce se vorbea, a se gândi la toate acestea, Laertes e prea puțin desinteresat.

Cu aceasta venim la a treia influență a spiritului genial, la obiectivul și desinteresatul chip de acțiune al lui Hamlet. Până 'n timpurile noastre să a, ocupat lumea de deslegarea problemei, de ce Hamlet după descoperirea omorîrei tatălui său n'a tras la răspundere pe 'ncoronatul asasin, sau mai bine spus, de ce nu se răsbună, împlantându-l pumnalul în inimă și proclamându-se el de rege? Ești socotesc, că spiritul obiectiv al lui Hamlet, extraordinar de marea sa desinteresare, adâncă sa cunoșcintă a nedăvârsirei și păcătoșeniei tuturor oamenilor, l' aș făcut să ipărăsească ori-ce impuls egoistic, să nu caute satisfacerea *personală* în imediata 'ndeplinire a răsbunării

Omul mărginit și egoist, de 'ndată ce e rănit în sentimentele sale personale, nu cunoasce nică o hotărire pentru său contra răsbunărești. E foarte clar pentru dênsul, să 'și caute satisfacere personală, și de nu va fi oprit de frică sau alte motive practice sau egoiste, atunci supunându-se fără ezitare puternicei sale impulsioniști lăuntrice, se va arunca asupra celuia care l-a rănit în sentimentele sale personale, și dacă e cu putință, îl va nimici, îl va distrugе, îl va călca 'n picioare. După cum câinele apucă cu dințiile bățul cu care e lovit, după cum flămândul tigru nu vede 'n gazelă decât ce să-i potolească foamea, tot astfel Laertes nu vede 'n Hamlet decât pe omorîtorul părintelui său, pe autorul celei mai îngrozitoare nedreptăți personale, ce i s'a făcut când-va; corăspundător acestuia mod unilateral, subiectiv și mărginit d'a vedea, nu cunoasce altă dorință decât aceia, d'a nimici pe omul care l-a făcut o atât de mare nedreptate, de a'l omorî, fie chiar înaintea altarului. În biserică voiesce să-i taie gâtul. Voința sa cunoasce dar tot atât de puțin o hotărîre liberă, ca și voința lupulu, care 'mpins de foame se asvîrlă asupra unuia miel. În sâlbăteca sa răsbunare, ce nu mai ține seamă de nimic, nu e nică o rațiune, din pricina că nu e 'n legătură cu nică o libertate, cu nică o reflectiune rațională și justă judecare a 'mprejurărilor mai apropiate. Omul egoist, rănit în personalele-i sentimente, nu cunoasce nică o margine, *nică o măsură* pentru răsbunarea sa. Înmiit voiesce

să se răsbune pe acela, care l-a rănit. Din această pricina nu-îi e permis nimănui într'un stat orînduit, să 'și facă singur dreptate, să 'și caute singur o satisfacție personală, pentru vî'o nedreptate comisă, pentru că nimeni nu cugetă 'ndestul de obiectiv și desinteresat, pentru a fi un drept judecător, în propriă pricina. Ofensatul, tot-d'auna va depăși marginele permise, afară numai, dacă nu este un om atât de genial, un desinteresat cugetător ca Hamlet, care nu privesce totul în chip unilateral pentru a vedea întru cât folosesc sau strică proprietă sale persoane, ci caută să vadă, ce 'nsemnare merită conexul evenimentelor lumesci. De lipsesc personala impulsivă unilaterală către răsbunare, atunci nicănuia e motiv, ca ea să fie faptuită fără zăbavă. Cel împins d'o impulsivă egoistică, se asvîrlă fără reflecție asupra lucrului pe care voiesce să'l dobândească, sau să'l nimicească. Cel mult se va gândi el la mijloacele și căile cari să'l ducă la scop; în privința scopului, dorinței sale egoiste însă, nu stă nicău un moment la 'ndoială. Omul cu deosebire obiectiv și desinteresat însă nu cedează cu una cu două, ori căruia impuls egoist, de a căruia tentație nu scapă firescă nicăi el; neegoistul seu interes pentru persoane și lucruri ține mai mult sau mai puțin cumpăna impulsivelor egoistice, și ca urmare se nasce o reflecție, o hotărîre, mai mult sau mai puțin ratională. Un Laertes e orb în furia-î de răsbunare, lucrează împotriva cinstei și a conștiinței

sale și cu chipul acesta, se nenorocește el însuși. Un Hamlet e și el iritat, însă numai trecător; în curând și recăștigă echilibrul moral și privesc lucrurile 'n chip obiectiv și drept, rămâne înainte de toate liber în ale sale hotărîri. Dacă se prăpădesce, nu e prin vina sa, ci prin nemernicia celorlalți. Si chiar atunci de ar fi voit să se apere, ar fi putut s'o facă, dar împovărat de a vieței greutate, lasă ca lucrurile să 'și meargă a lor cale, prea mandru de a se da la o parte din fața primejdiei. „Înfruntăm ori-ce predicere,” dicea el cu puțină vreme înaintea catastrofei. „Destinul îngrijesc chiar de căderea unei vrăbi. Dacă ceasul e acum, el n'o să vină mai târziu; de nu va veni mai târziu, atunci vine acum; de nu vine acum, tot vine odată. A fi pregătit, iată totul. De vreme ce nimeni nu scie ce părăsesce, ce importă dacă plecăm mai de timpuriu? — Treacă!”

Ii e scarbă de josnicia oamenilor; ceia ce e reu și nedesăvîrșit în propriul său suflet, îl umple de durere; cu chipul acesta moare bucuros. Când Horațiu voiesce să moară împreună cu densus, el îl roagă să trăiască, spre a da mărturie pentru el:

„De m'ai purtat vr'o dată 'n inimă,  
Reține'ți mântuirea un moment.  
*Si 'n lumea crudă mai trudesce-te*  
*Puțin, spre a povesti istoria mea.*“

Un om ca Hamlet, asupra căruia mulțumită marei sale obiectivități nicăi un lucru, nicăi o persoană nu influență 'n chip dăinuitor, trebuie

măsurat cu altă măsură ca ceilalți oameni, ca bună oară un Laertes care impins de setea răzbunărești și de turbare, nu cunoasce niciodată o marginie a urei sale, *nici o cinste, nici o consciință născută*. Cu multă finețe ne înfățișează Shakespeare opoziția dintre Hamlet și mărginitul, subiectivul Laertes: Hamlet omul genial și mare, care în toate imprejurările își păstrează lăuntrica libertate și liniște. Laertes omul comun, susținut numai de imprejurările externe, omul stăpinit de evenimente și persoane. Auđim cum Hamlet în cea mai mare iritate a susținutului său, în urma apariției spiritului său, care-i vestesc omorârea părintelui său, învoacă cerul și pămîntul, dar nu iadul. „*Pleacă, pe tine nu te chiem,*“ dice el, când involuntar, se găndesc la iad; cu alte cuvinte, în cel mai înalt afect își păstrează Hamlet atâtă libertate și neatîrnare lăuntrică, încât să nu amestece una cu alta, cer și iad, cea mai înaltă bunătate cu cea mai nemernică josnicie. Cu totul altfel, puțin moralul Laertes. Intors din Paris, unde trebuia să se formeze ca om de lume, surescită și împins la cea mai mare furie, prin moartea și îngroparea pe sub ascuns a părintelui său, străbate în capul unei cete de răsculați, până în palat înaintea regelui, căruia cu sabia în mâna îi cere socoteală. Cât de mult îl stăpănesc pasiunea sa, și îi răpesce orice cugetare liniștită, o vedem din faptul cum contrariul naturei nobile și morale a lui Hamlet, amestică cerul și iadul, nu cunoasce niciodată dreptate, nici consciință, nici cinste, nici credință, nici

o nenie. Infuriat, îl strigă el regeluș, pe care la 'nceput îl ia drept omoritorul părintului său:

Cum a murit? Nu voi să fiu jucat.  
În iad credință! Jurăminte,  
La dracu! Cuget, mântuire, în  
Cel mai adênc abis cu voi! Infrunt  
Afurisirea; amândoă lumi,  
Le puș în joc! Să vie ce-o veni,  
Vreau răsbunare pentru tatăl meu.

Și acest egoist, flămînd după răsbunare, pe care o întreagă lume nu îl poate opri, căt de ușor se lasă el în urmă a fi condus și întrebuițat de celalt mare egoist, de regele Claudiu. Pe când Hamlet, corespondator neatarnarei sale firescă, consideră ca o pedeapsă a soartei faptul că a fost el instrumentul ales pentru a pedepsi pe bătrânul tiritor Polonius, Laertes d'impozitivă, se roagă el, că să fie instrumentul docil în mâna altuia, în a regelui Claudiu:

„Mă las ușor a fi condus, stăpene, cu atât mai mult, cu cât ați putea o face, ca eu însuși să fiu instrumentul.“

Dacă un om obiectiv ca Hamlet, *intră 'n acțiune, atunci nu va fi condus de motive egoistice, de dorință satisfaceret personale etc., ci numai și numai de motive obiective, de idei neatarnate, de scopuri raționale*. I s'a luat pentru că-va timp în urma unei mari dureri, a unei mari desilusi, ori ce plăceră față de o liberă, creatrice și genială activitate, atunci numi lucrează; n' ajunge la fapte, afară numai în casul unei legitime apă-

*răři, în urma unei momentane și grabnice 'ntem-  
plăři.* Acesta e casul lui Hamlet. Am căutat  
să desleg această problemă în cele două ale mele  
scrieri: „Hamlet, un geniu,” din anul 1888, și  
‘n „Problema psichologică ‘n tragedia lui Ham-  
let” din 1890. Spuneam între altele:

„Tragedia lui Hamlet este tragedia idealis-  
mului; d’aci marea ei însemnatate. Eroul este  
un om genial și ideal, care trece prin acelaș pro-  
ces de desvoltare, ca toti idealistii și adevăratele  
geni, și care are numai nefericirea, că tocmai  
într’o vreme, în care puterea sa d’ acțiune, mul-  
țumită unei crise întemplate înăuntrul desvol-  
tării sale, e ținută ‘n friu și ‘mpedicată, afară  
de unele isbucniri provocate de nemijlocite și  
externe cause,— care are, dic, nefericirea, că toc-  
mai în acest timp să-i se întempe lucruri, pe  
cară altminterile ar fi putut să le ‘nvingă, dar  
cară acum îi devin funeste, căci îl întîmpină  
tocmai în momentul, când această a sa crisă lă-  
untrică, are ‘n a ei stăpânire întreaga lui putere  
d’acțiune și de cugetare. În ce constă această  
crisă? Hamlet, ca un adevărat idealist, și-a fă-  
cut, cum de obicei se ‘ntemplă unor astfel de  
oameni, o imagine cu totul falsă despre lume  
și adevărata ei fire; apelcat din natură, să intre  
‘n joc, cu sacrificiul tuturor intereselor sale per-  
sonale, pentru ceia ce socotea el nobil și bun,  
trăi pân’ la moartea părintelui seu în credință,  
că oamenii ‘n general ar cugeta și ar simți tot  
aşa ca și densus, că ar iubi ca și el, ceia ce e

nobil prin faptul că e nobil, că bună-oară curtenii serviau aşa de bine pe excelentul seū părinte, nu pentru că el era rege, sau pentru că serviciile acestea le aduceau vr'un folos vanitătei sau pungei lor, ci pentru că acel rege era un om destoinic, care avea cele mai bune intenţiuni pentru binele statului, dându 'şि chiar şi viaţa pentru el, că mai departe mama sa, *preluind pe deplin caracterul nobil al părintelui său*, îl îmbrăţişa cu acea peste măsură de mare dragoste. Nici odată n'ar fi cređut Hamlet, că ar fi cu puñină, ca un om mai rěu decât părintele seū să fie obiectul aceleiaşि veneraţiuní din partea oamenilor, şi a aceleiaşि dragoste din partea unei femei; căci mai întâi fie ce om e aplecat să judece pe semenii seř după děnsul; pe print, pe fiul unuř rege mărinimos, trebuie să'l atingă peste măsură de mult această 'nşelare, presupunend că purta ţinr'ensul ne egoista iubire pentru ceia ce e bun şi nobil. Vedeal doar', de când scia să cugete, unite 'n persoana nobilului seū părinte, unite cele două ţinsuirí: *bunătate şi putere*; cât de uşor se putea, ba chiar trebuia să fie aşa, ca 'n simtitorul seū suflet, să se contopească 'n una cele două noţiuni, ca întreaga sa părere ideală despre lume să se clădească pe această temelie de presupunerí, că 'ntr'adecvăr ne-egoista iubire pentru ceia ce e bun, trăesce 'n toţii oamenii, că ceia ce e bun, are şi putere 'n lumea această, tocmai prin faptul că e bun, şi deci merită să aibă putere. Cu cată plăcere, cu cată bucurie ar voi

el să conlucreze cu acei cari, după cum socotea el, ar avea aceiaș iubire, față de tot ce e nobil și frumos, cari ca și el, ar fi dispus să sacrifice totul pentru înaintarea binelu. Ca dovedi ale acestei părți caracteristice din firea lui Hamlet, a recunoascerei neinvidioase și bucuroase a meritului străin, a neinteresatei iubirii pentru ce e frumos și nobil, ne slujesc pasajii ca aceasta, unde el dice lui Horațio:

„ . . . . . Aud! ? De când  
Iubitu 'mă suflet a 'nvățat să poată .  
Alege și distinge între oameni,  
Pe tine te-a ales căci tu ai fost  
Un om, ce toate suferind, părea că  
Nu suferă nimic, ce a purtat  
Loviturile și darurile soartei  
Cu aceiaș mulțumire. Fericit!   
Acel, a căror sânge și gândire  
S'aș imbinat aşa de bine 'ncât  
Nu sunt un fluer în al soartei deget,  
Spre-a căuta ce ton atinge dânsa.  
Dă'mă p'omul ce nu-i robul patimel,  
Și 'l voi purta adênc în inimă,  
Ba 'n inima inimel, ca pe tine.

Cu câtă admiratie mai departe nu vorbesce Hamlet despre părintele seū ! El exclamă cu privire la dênsul :

„Si ce mai rege ! Un Apoline față  
D'acest faun !“

Și după aceia:

Fu un bărbat ; luați'l tot în toate.  
Nu voi vedea pe seamănul seū iarăși.“

Cât respect, admirație și simpatie nu îi inspiră curagioasa și marea fire a tînărului Fortinbras, a acestuia

„ . . . . . Plăpând și fraged printă,  
Al cărui spirit, plin de o divină rîvnă,  
Dă piept cu rezultatul ne-vădut  
S'expune ce-i mortal și trecător,  
La jocul soartei, la moarte și pericol,  
Pentru o coajă d'oü. A fi în fapt  
Om mare, e a nu lupta fără de  
Motive mari, dar' a găsi motiv  
De luptă într'un păiu, când e în joc  
Onoarea.

De vom recunoasce că Hamlet este un om ideal și desinteresat, care iubescă în sine tot ce e nobil, destoinic, meritoriu și bun, care chiar cu părăsirea tuturor intereselor sale personale lucrează pentru propășirea acestor calități, de vom recunoasce toate acestea, vom pricepe cum anumite experiențe, făcute după moartea părintelui său, au putut influența asupra-lui. Acum venim la crisa, ce a survenit în viața intelectuală a lui Hamlet. În Wittenberg află el moartea părintelui său, se întoarce acasă, și — ce privelisce curioasă î se nătăsează ochilor? Ce era de necredut, ceia ce nică odătă nu socotia cu puțință că s-ar putea întâmpla, aceasta se întâmplase, sta ca fapt îndepărtat înainte. Pe tronul, pe locul pe care nobilul său părinte timp atât de îndelungat, cu atâtă cinstă și împodobit cu cele mai frumoase virtuți ale unuia regent și erou îl a ocupat, alături de femeia, care în timp de trei decenii de ani a

aparținut celuī mai iubitor bărbat, pe acest loc zăresce pe unchiul său, p' un om laudăros, sensual, cu totul și cu totul egoist și prefăcut, care, gândindu-se numai la folosul său personal și stăpânit în modul cel mai puternic de propriile sale pofte, lingăsesce pe oameni, pentru a se asigura d' ale lor servicii. Cu mirare vede Hamlet, că s'a 'ndeplinit necredutul fapt, vede pe oamenii curtei, vede pe mamă sa, purtându-se cu acest „multi-color rege de pungași“, care 'n toate privințele este contrariul răposatului principie, purtându-se dic cu el în același chip, cum se purtau 'nainte cu nobilul său părinte, vede acelaș devotament serviabil din partea oamenilor, aceiași părăsire 'ndrăgostită din partea mamei sale. Ceia ce el vede, e mai mult decât trebue, pentru a dărîma cu o singură lovitură optimista-i părere despre lume, născută dintr'un caracter idealist. Cu adêncă durere trebue să recunoască, ca marea masă a oamenilor nu cugetă, nu simte ca el, că 'n consecință, cele două noțiuni *putere și blândețe*, nu 's atât de strîns unite ca 'n conștiință sa, că d'impotrivă, puterea orbesce pe oameni și 'l face să slujească și să se plece pentru vanitate sau *avantajiu* și 'naintea celuī mai imoral om, dacă are putere; ceva mai mult, puterea este idolul, la care oamenii se 'nchin în sufletul lor. Aceiași oameni, cari pe când trăia părintele său, se strâmbău când vedeaau pe noul rege, acum, când acesta a devenit cel mai puternic bărbat în țară, acum daă două-decă, patru-decă, cinci-decă, sease-decă, ba chiar o sută.

de galbeni pentru portretul lui. „Pe legea mea,“ exclamă Hamlet, „e ceva aci, ce e mai mult decât firesc; numai d'ar putea filosofia s'o scoată la iveală.“ Aceast „mai mult decât firescul,“ este 'mprejurarea, că oamenii nu slujesc puternicilor numai pentru că se aştept la vr'un folos, ceia ce ar fi ceva foarte firesc, ci pentru că *puterea 'n a lor suflet a luat locul bunurilor ideale*, adică puterea a devenit idolul lor. Cată durere, cată amărăciune îi inspiră această prăbușire a lumei sale ideale, ne-o arată monologul său:

„Oh! de s'ar topi  
Această carne prea solidă,  
S'ar scurge și s'ar disolva în rouă!  
Saū dacă n'ar fi îndreptat Eternul  
Porunca contra sinucidere! —  
Oh! Doamne, doamne! Cât de negustoase,  
Obositoare, sarbede și sterpe  
'Mi pare toate bunurile lumei:  
Ptiū, ptiū! E o grădină ne-plivită  
Ce crește plin' de burueni urâte! —

Cum că însă nu numai întâmplarea aceasta isolată, moartea părintelui său, sau grabnica căsătorie a mamei sale îl supără și 'l indignează pe Hamlet, dar că și e sguduit în adêncul firei sale de recunoascerea adevărului privitor la adevărata fire a acestei lumî, ne-o arată pe de o parte pasagi ca cel menționat, și pe de alta, lucrul acesta e 'n strânsă legătură cu geniala sa natură. Un om întreg cum este Hamlet, întreg în toate privințile, e d'o nestrămutată consequență 'n cugetarea sa. Tot ce e pe jumătate, orice aparență

goală îi displace, nu rămâne staționar cu a să cugetare la aparițiunea isolată, ci caută tot-dată una cauza mai adâncă, legea generală, care ese la iveală 'n fie-ce aparițiune isolată. Lipsa de caracter a curtenilor, necredința mamei sale, nepuțința oamenilor dă prețui și dă cinsti adevărul merit, ori căt de urate și de rușinoase ar fi aceste lipsuri morale prin ele înșile, pentru Hamlet, ele nu sunt decât aparițiuni isolate în cari se exprimă egoismul ne-libertăței morale și mărginirea lumei, adică a marei multimi de oameni. Diversele 'ncercări făcute 'n urma morței părintelui său, nu l'așteptat numai de indignare față de persoane isolate, de la cari s-ar fi așteptat la o alt-fel de purtare, ci 'l-așteptat bucuria și plăcerea față de această lume, față de 'ntreaga viață. Ceia ce pân' aci era stimulentul unei activități plăcute, adică credința 'n adevărata bunătate aii oamenilor, se prăbușește cu desăvîrșire. *Din firea lui cu totul desinteresat, d'aceia cu nepuțință dă fi indemnăt la acțiune de motive egoistice, îi lipsește acum lui Hamlet, ori-ce motiv pentru dezvoltarea la acțiune a puterilor ce dorm într-ensiul, căci i s'a luat și desinteresata bucurie față de conlucrarea și con-activitatea sa cu oamenii.* De vreme ce o viață fără scop, o viață fără activitate nu e viață, d'aceia e foarte firesc, ca mortalul sentiment al nepuținței lăuntrice să-și infătișeze în această criză lui Hamlet, ca și tuturor tinerilor generoși în stadiul acesta, să-și infătișeze zic, moartea.

De aci monologul său:

„A fi sau a nu fi, iată întrebarea:  
De e 'n gând mai nobil a 'ndura  
A crudei soarte prăști și săgeti  
Sau a se înarma în contra unui  
Ocean de rele, și a le curma  
Prin rezistență? — A muri — A dormi —  
Nimic mai mult; — și a ști că printr'un somn  
Sfârșim acele mil de chinuri și  
Dureri, caru sunt a cărnel moștenire,  
Oh! e-un țel mult de dorit!“

Desvoltarea înainte a naturelor geniale, urmează aceiași cale, adică, odată ajunse la recunoascerea adevărătei firii a acestei lumi, nu caută să se acomodeze pe clișeurile ei, ci d'impotrivă să și acomodeze lor lumea. Un Hamlet, care e prea desinteresat, pentru a lucra din motive egoiste, căruia însă prin adevărata fire a oamenilor, i s'a luat desinteresata placere 'n conlucrarea cu acesti oameni, indată ce va fi trecut peste criza în care mai întaiu trebue să prelucreze aceste noi încercări, și 'ndată ce va fi împins din nou la acțiune prin viață însăși, va desvolta o activitate, care nu va fi de acord, ci în opoziție cu aceia a oamenilor. Dacă aceștia 'n acțiunea lor urmăresc de obicei un scop practic, care să folosească intereselor lor personale, dacă 'n genere ei lucrează numai în vederea acestui scop și pentru a se putea folosi de prețul muncei lor, d'impotrivă activitatea oamenilor geniali o putem numi într-un anume înțeles, lipsită de orice scop. Nu atât izbanda muncei lor, cât aceasta însăși, le procură

cea mai mare desfătare; d'aci marea, curagioasa, nemărginita activitate a naturelor geniale, pe care nu atât posesiunea, cat mai cu seamă lupta pentru posesiune îi bucură. De aci simpatia marilor om, a lui Hamlet, pentru celalalt om mare, pentru acel „gingaș și tinăr print, a căruia spirit plin d'o divină râvnă, înfrunta nesigura izbândă,“ și care „lasă pentru o coajă d' oă, tot ce e muritor și subred în prada jocului soartei, a pericolului și a morței.“ „A fi mare 'n realitate, adaogă Hamlet, „nu înseamnă a intra 'n acțiune fără vr'un motiv mare, nu, a se ridica cu putere, chiar pentru un paie, dacă cinstea o cere, iată ce va să zică a fi mare.“ De aceia, Hamlet murind, spune ultimele cuvinte lui Fortinbras, care 'n cele din urmă ajunge acolo, unde ar fi trebuit să ajungă Hamlet. Marea și curagioasa natură a lui Fortinbras nu e decat o nouă și altă parte a firei lui Hamlet, e ceva nou și surprindător; tocmai aci putem recunoasce iar, cat de mare este Shakespeare și cat de critic lucru este să voescă a'l îndrepta; Goethe voia să scoată cu totul rolul lui Fortinbras. Devriend în al său „Shakespeare al scenei și al familiei“, 'l a lăsat la o parte până la un rest minimal.

De 'ndată ce Hamlet ar fi eșit din acel stadiu intermedian, și nu putea rămâne pentru tot-d'a-ună aci, căci în cele din urmă, viața însăși te 'mpinge la acțiune și la hotărîră,—de 'ndată ce prin urmare, potrivit cu noua recunoascere și cu firea sa, ar fi luat o poziie față de această lume, mare

și însemnată ar fi devenit fără 'ndoială, activitatea sa. Dar nu 'l era scris să-ă rămână vreme pentru aceasta; înainte d'a putea face „prologul planului său“, adică înainte ca el să se fi putut lămuri asupra principiului activităței sale, asupra relaționei sale cu lumea, cum o cunoștea acum, începușe deja jocul dușmanilor se și s' apropia de sfîrșit.

De când cu deducțiile lui Goethe în *Wilhelm Meister*, s'a accentuat necontenit prea mult greutatea problemei ce apasă pe Hamlet; fie că se declara problema 'n sine ca prea grea, dacă nu și inexecutabilă, fie că se strămuta greutatea 'n caracterul eroului, care urmărind două scopuri, anume d'a răsbuna pe părintele său și totuși d'a rămâne curat moralicesc, n'a isbutit în nică unul din aceste două scopuri.

In contra acestei păreri, că anume Hamlet, numai în urma unor considerații morale n'ar fi indeplinit actul de răsbunare, se poate invoca curioasa sa purtare, după ce a omorit pe Polonius, ca și purtarea sa față de Rosenkranz și Güldenstern, ca și 'n fine propriile-i declarații în privința aceasta. Reiese până la evidență d'aci, ca și din toată atitudinea sa, că Hamlet nu e nimic mai puțin decât un moralist, care cu mare frică observă, ca nu cum-va să greșească ceva în a sa acțiune, lucru care nu e absolut de loc în curagioasa și ne'ngrijata fire a lui Hamlet. După ce 'n camera mamei sale omoară pe Polonius, și 'și observă greșeala, nu 'l vedem cătuș de puțin desolat din

pricina acestui fapt; aproape nică nu 'l atinge lucrul acesta. Recunoscând pe Polonius, el exclamă:

„Tu biet și indiscret nebun, adio!  
Te-am luat drept un' maș mare Poartă  
Destinu'ți; ai aflat că este cam  
Periculos a se afla 'n trebură.“

Și trecând imediat la 'ndeplinirea adevăratului scop, trecând pentru a dice astfel la ordinea dilei, dice reginei:

Aid' nu vă fringeți mâinele aşa.  
Sedeți jos! pace! și lăsați-mă  
Să vă storc inima, căci am s'o fac  
De e pătrundătoare incă, dacă  
„Invățul blestemat nu a călit-o  
Aşa incât e surdă și 'ntărăită  
In contra tuturor simțirilor.“

Oră cine poate vedea, că aceasta nu e purtarea unui moralist, care să cumpănească cu mare grija ce e drept și ce e nedrept. După ce a isprăvit cu mama sa, se întoarce din nou la Polonius, cu nisice cuvinte cari, nu e vorbă, arată o părere de rău, dar cari sunt departe de a exprima o disperată căință:

„Rău 'mă pare  
De Domnul ăsta (arată pe Polonius)  
cerul a voit-o  
Spre a mă pedepsi printr'ensul și  
Pe el prin mine — ca să fiu și biciul  
Și unealta. Voi îngriji de el, și voi  
Răspunde eu de moartea-l.“

Pe tovarășii sej 'n călătoria spre Englîtera, pe Rosenkranz și Güldenstern, îi dă peirei, prin

ajutorul unor scrisori substituite. La cuvintele lui Horatio :

„Decl Rozenkranz și Güldenstern se duc !“

Hamlet răspunde :

„Ce vrei ? El aș cerșit această treabă,  
Nu 'mî mustră cugetul peirea lor.  
O datoresc amesteculuî propriu.  
Periculos e când natura slabă  
Se vâră între spadele aprinse  
Ale-unor adversari puternici.“

Modul acesta a lui Hamlet, d'a se ridica d'asupra propriilor sale fapte, ne-aduce aminte, puțin cam paradoxalele cuvinte ale lui Goethe, că anume spectatorul are consciință, dar actorul nu. Cesiunea nu stă aşa în-cât Hamlet nu ajunge la acțiune fiind că voesco să rămână curat moralicesc, Hamlet e prea puțin egoist, pentru a avea neconțenit în vădere, ca nu cumva să făptuiască ceva incompatibil cu firea sa; căci cu cât un om va fi mai desinteresat, cu atât mai puțin va căuta el, să vadă, întru cât propria-ř persoană întră 'n joc, în ceia ce făptuesc el, și cu atât mai mult va avea numai și numai 'n vedere scopul, ce 'și 'l-a pus odată. Cu cât un om va fi mai mare, cu atât mai puțină considerație va avea el pentru propriul său eșu, și cu atât mai curată și mai lipsită de considerante particulare va fi acțiunea sa. Astfel trebuie să intelese cuvintele lui Hamlet :

„Destinul meu mă strigă, și 'mî face  
Cea mai măruntă vînă 'n corp' vîrtoasă  
Ca nervii leului Nemeic.....

Firesce, cel ce nu voește să se murdărească pe maini, acela nu va puțea să 'și curețe casa de murdărie și de praf; dar' eroul nostru nu e omul, care din fricoase și morale considerațiuni să nu poată ajunge la acțiune; aceasta ne o arată pasagiile menționate deja ca o dovedă a curagiului și a asprimei sale, ne-o arată purtarea sa față de toate persoanele piesei. Da, Goethe are dreptate, numai spectatorul are conștiință, nu și actorul. Intr'adevăr nimic nu poate fi realizat în această lume alcătuită din nenumărate existențe, fără ca interesele altora să nu fie atinse; cine voește să fie drept în toate privințele, acela n'ajunge la niciodată o acțiune, și fricoasa considerațiune față de lucrurile mici și izolate ar nimici orice faptă mare, folositoare universalității oamenilor; d'aceia Cristos a spus aceluia care 'l numea „bunule stăpân“: „La ce mă numesc bun, nimeni nu e bun, afară numai de unul Dumnezeu.“

Cu cat un om va fi mai nobil, cu atât mai puțin se va gândi el la sine în tot ceia ce face; cătușii de puțin nestăpânit de meschine și egoistice interese, va fi d'impostrivă 'n stare, să săvîrșească lucruri mari și însemnante prin faptul că și acolo, unde micile naturi meschine vor fi împedicate de frica sau de speranța avantajilor personale, el, necontentit va avea 'n vedere marile sale scopuri.

In realitate *Hamlet* e o natură eminent activă pentru care la un moment dat niciodată considerațiuni morale, nici considerațiuni de altă natură nu sunt hotărîtoare. Dacă Hamlet nu intră 'n acțiune,

nu e din pricina că faptul dat e în sine său pentru el în special prea greu, ci pricina e numai vremelnică indispoziție a naturei sale. Un înăscut curagiū, asprime și duritate, ba chiar lipsa de orice considerațuni în natura lui Hamlet, toate calități, fără de care o însemnată acțiune este peste putință, ne-o dovedesc pasajii ca acesta, în care Hamlet, respunând rugămintelor lui Horațio, de a nu urma pe spirit, dice :

„De ce să mă tem ?  
Nu 'mă prețuesc viața cât un ac,  
Și sufletul meu ce'l poate face  
Fiind un ce nemuritor ca dânsul ?

Când prietenii seii vor să 'l rețină cu de-a sila, el se smulge din brațele lor cu cuvintele :

„Destinul meu mă strigă, și 'mă face  
Cea mai măruntă vînă 'n corp, vîrtoasă  
Ca nervii Nemeiculuī leu . . . . .  
Mă chiamă încă, domnilor 'n apoi,  
Pe cer. Fac praf, p'acolo ce m' opresce.  
Zic, îndărăt ! — Păsesce te urmez . . .

Aspra neatarnare a caracterului seii ne-o arată chipul cum el în scena jurământului, răspunde tatălui seii. La acel „jurății“ al spiritului, cuvînt ce ese de sub pămînt, el respunde :

Ha, ha, băete, tu o dici ? Aici ești,  
Amice ? — 'Lauziți în pivniță ?  
Jurații dar !

In legătură cu cele dise mai sus, e atât modul, cum tratează pe Ofelia, cât și purtarea sa, după ce a omorât pe Polonius. In luptă cu corabia

*piraților el e cel d'intâia care sare pe bordul vasului inamic*; mult mai caracteristică însă este la mormântul Ofeliei, isbucnirea puterei sale de acțiune, ținută în frâu numai de o vremelnică indispoziție a spiritului seu. Față cu lăudăroasele exclamațiuni de durere ale lui Laertes, d'impotrivă lui Hamlet, îl vine 'n conștiință, firea sa străină de orice 'ngelare, valoarea și adevărata sa putere de acțiune, și această e ceia ce 'l face să dică:

„Cine-l acel, al cărui chin se varsă  
Cu atâtă foc, al cărui plâns conjură  
Chiar stelele drumețe, și le face  
A sta pe loc, ca auditorii uimitri ?  
Aci sunt eu, danezul Hamlet !“

Și puțin după aceia exclamă el, referindu-se la lăudăroasele cuvinte ale lui Laertes :

„Arată 'mî dar, ce vrei să faci ? Să plângi ?  
Să lupti ? Sau să postești ? Să te sfâșii ?  
Să bei oțet, să 'nghită un crocodil ?  
Eștă voi și o fac. Venit-ai să te vaeti ?  
Să mă uimescă, să rind în groapa ei ?  
Ingroapă-te de viu în ea : te urmez.

In realitate nu e nicăi greutatea problemei în sine, nicăi pedicele residente 'n caracterul seu, cari 'l fac să ezite, căci în alte 'mprejurări am vădut bine, că el nu e omul, pentru care frică sau considerațiuni morale, să fie hotărîtoare. E din contră recunoascerea fundamentală greșelii, în care s'a aflat el timp atât de 'ndelungat, cu părerile sale despre lume și oameni, care stăpânesc întreaga-i viață intelectuală, care zădăr-

nicesce pentru căt-va timp întreaga sa voință și tendință, care-i face de nesuferit oră-ce hotărire și activitate bine orînduită. Această lăuntrică crisă, ia 'n stăpînire întreaga lui gândire și paralizează fireasca lui putere de acțiune, întru căt aceasta se referă la o activitate orînduită 'n afară. Ceia ce e 'nsemnat, de voim în realitate să pricepem piesa, este această crisă întemplată 'n viața spirituală a eroului, și 'ntr'adecvăr il vedem, *deja înaintea apariției spiritului*, care-i impune răsbunarea, il vedem, dic, plin de aceiasi disperată durere față de slăbiciunile morale ale oamenilor ca și mai târziu. Iată bună-oară desperatele-i cuvinte din primul monolog :

„Oh! de s'ar topi  
Această carne prea solidă,  
S'ar scurge și s'ar disolva în rouă!  
Saū dacă n' ar fi îndreptat Eternul  
Porunca-i contra sinuciderei!  
Oh! Doamne, doamne! Cât de negustoase,  
Obositoare, sarbede și sterpe  
'Mi pare toate bunurile lumei!  
Ptiu, ptiu! E-o grădină neplivită,  
Ce cresce plin de burueni urâte.

De voim să caracterisăm adeverata pozițune a lui Hamlet, față de datoria impusă lui de al său părinte, trebuie să spunem, că această datorie vine peste dênsul, cum bună-oară, o nouă problemă ar veni pe capul unuï om ocupat cu alte daraveri, care nu e vorba, în urma unei iritări temporale, se simte dispus a deslega acea problemă, *pe care însă nimic în propria-i și lăuntrica-i fire,*

nu'l impinge la aceasta; omul în cestiune încearcă căteodată să corespundă datorilor din afară impuse lui, însă din pricina, că nu are un adevărat și adênc interes pentru cestiunea dată, său lasă afacerea să cadă necontentit, său când se apucă de ea, o face d'a 'ndoasele. După cuvintele actorului din al doilea act, Hamlet exclamă:

„Dar eu,  
Un molesit, stupid, nemernic, umblu  
Ca visător, uitându 'mă caușă;  
Nu pot să dic nimic, nicăi pentr'un rege  
In contr'a căruia viață și avere  
S'a săvîrșit un jaf asturisit?—“

Maï târdiu, față de curagioasa activitate a lui Fortinbras, Hamlet dice:

„Cum dar eu, ce am un tată  
Ucis, o mamă necinstită, stimule  
Pentr' al meu suflet și sânge, las pe toate  
Să doarmă? Când spre a mea rușine, văd  
Pericolul a două-deci de mii de oameni,  
Cară pentru un vis, și 'nchipuit renume  
Se duc în groapă.“

Atunci când Hamlet ajunge într'adevăr la sapt, în afacerea părintelui său, și strică numai sie'să; amintim numai scena, când Hamlet se descooperă înaintea regelui, fără a lua măsurile necesare, cară să'l apere de disperatele încercări de omor ale încoronatului asasin. Cu totul alt-fel ar sta lucrurile, dacă Hamlet ar fi un egoist, neliber spiritualicesc și moralicesc, cum e spre pildă Laertes, căruia autorul din adins 'i-a dat aceiași problemă, și care în opoziție desăvîrșită cu mo-

raliceasca liberă și nobilă natură lui Hamlet. se repede plin de furia răsbunarei asupra nemijlocitului făptuitor al nenorocirei sale, după cum canele lovit se repede asupra bățuluș care l-a lovit. Pe omul egoist ori ce insultă, ori ce nedreptate, ce o simte ca o personală ofensă, îl impinge la furie și răsbunare oarbă. Ori ce nedreptate făcută lui, o simte omul mărginit moralicesce ca o rușine, pe care nu trebuie să o suferă, pentru a nu scădea 'n ochii săi și a celor l'alți oameni. Morala natură a lui Hamlet d 'împotrivă e deasupra ori cărei insulte personale. *Cel mai puternic motiv pentru resbunare, în realitate singurul motiv al ori cărei resbunări, ofensa personală, nu că îl lipsesc eroului nostru, dar, ea îi stăpânește prea puțin sufletul, ca prin acest motiv să fie continuu determinat în ale sale arțiuni.*

Cum că istorisirea spiritului în primul act, ca și expunerea ulterioară a omorului, făcută de actori, deșteaptă și 'n sufletul lui Hamlet cu cea mai mare vioclune representarea faptului și pentru câtă-va vreme sentimentul răsbunării ce se află 'n sufletul fie cărui om, această e firesc lucru; și când după această scenă, e chemat la mama sa și găsesce pe rege adâncit în rugăciune, e dispus să săvîrșească faptul. Viul sentiment al răsbunării, care'l stăpânește pe deplin în *acest moment*, îl împedică însă d' a săvîrși faptul. Pentru Hamlet, moartea ar fi o scăpare; d'aceia pentru el nu e o răsbunare, d' a omori pe rege tocmai în momentul când sufletul său se purifică prin

rugăciune. Nu, dacă Hamlet voeșce să se răsbune, atunci voeșce o răsbunare factice; simpla moarte e o răspplată iar nu o pedeapsă pentru acela, căruia viață îi este o povară. Multă aș fost de părere, că Hamlet a căutat să și mascheze slăbiciunea sau scrupulele sale morale, fiindcă n'a săvîrșit faptul. După ce am zugrăvit adevărata fire a lui Hamlet, o astfel de presupunere este exclusă, căci pe de o parte el e în stare să desvolte cea mai nefricoasă și lipsită de orice considerații activitate, iar pe de alta e căt se poate de adevărat, față de sine și de ceilalți oameni, așa încât nu poate fi vorba, niciodată de mișelie, niciodată prea mare sensibilitate, niciodată de o proprie îngelare. Principalul e să vedem scena, așa după cum ne-a dat-o autorul. Pentru a o putea privi pe deplin, trebuie să reamintim, că perfida omosfere a eroicului și nobilului rege a fost expusă în toate ale ei aménunte de actori, așa că chiar un păcătos incarnat, cum este regele Claudiu, lovit în adâncul susținelui său, caută să și redobândească linistea prin rugăciuni. Cât mai profund trebuie să fi influențat această scenă asupra susținelui ușor de mișcat al unuia Hamlet; el caută să și exprime aceasta a lui emoție cu vorbele:

„Acum aș putea să beau sânge cald,  
și face lucruri, care ar înflora  
Lumina țile!“

O singură picătură ar fi în deajuns pentru ca vasul să debordeze, cea mai mică ofensivă mișcare

din partea lui Claudiu, și el e perdut. Totuși acum Hamlet îl găsesc în genuchi, rugându-se, prin urmare într-o poziție, căt se poate de departe de ofensivă. Judecata lui Hamlet nu e influențată de pasiune, și această judecată îl spune că, necazul cloicotitor dintr-însul nu va fi cătuș de puțin satisfăcut prin simpla omorire a ticălosului. De aceia îl lasă 'n pace deocamdată. Mai târziu mânia s'a evaporat în Hamlet, și durerea mai adâncă față de reitatea și nevredința oamenilor îl stăpănește din nou sufletul. Regele nu-l este decât o pildă a depravării generale, un lucru demn de dispreț (a thing – of nothing). În locul revoltei vine disprețul și acea nepăsare, care este cea mai bună apărare a lui Claudiu; în definitiv regele nu este pentru Hamlet nimic altceva decât un starv:

*Hamlet.* Un om poate să pescuiască cu un verme, care să fi măncat din cadavrul unui rege; același om poate să mănânce din pescele, care a măncat pe acel verme.

*Regele.* Ce vrei să dică?

*Hamlet.* Nimic. Voi am să V'arăt numai, cum un rege poate călători prin măruntele unui cersetor."

Dacă Hamlet are intenția d'a răsbuna moartea părintelui său și e 'n afară de orice îndoeală că 'ntr'adevăr pe alocurea are această intenție, totuși gândul acesta n'are vr'un interes hotărîtor pentru dênsul, nu-î umple sufletul, ci e departe de acea însemnatate principală, ce o dă Hamlet faptului

săvîrsit: Faptul că un om, un frate, a putut să se poarte astfel cu un alt frate al său, iată ce îl umple de acea groază, care doarme ca potență în orice suflet omenesc. El și dice Ofelie: „Eu sunt mai mult sau mai puțin virtuos, totuși măș putea învinovăți de astfel de lucruri, încât ar fi mai bine ca mumă-mea să nu mă fi născut niciodată.”

De ar putea ca omorind pe Claudiu, să starpească toată răutatea din lume, îl-ar omori imediat. Dar așa, Claudiu nu e pentru Hamlet decât un reprezentant al ticăloasei lumii în genere. Claudiu în sine e un nimic, a thing—of nothing. Ceia ce a rănit adânc pe Hamlet nu e acel Claudiu *unic*, ci răutatea întregiei lumii, da, acea răutate, pe care o găsesce ca potență în propriul său suflet, după cum ne o arată foarte lămurit, cuvintele de mai sus spuse Ofeliei. Cu un cuvînt, ceia ce e interesant pentru Hamlet, nu e faptul, dacă trebuie să nu săvîrsească omorul; lucrul acesta în sine are prea puțină nsemnatate pentru el, de aceia din când în când îl dispare cu totul din memorie. El poate săvîrși faptul, poate și să nu îl săvîrsească, fără ca aceasta să constituie o deosebirea firească pentru poziția-îlăuntrică; căci existența lui Claudiu, atârnată de externe întâmplări, nu are nimic comun cu adevărata durere a lui Hamlet. „Cadavrul e cu regele,” „the body is with the king,” regele și duce cadavrul, alică mortalitatea cu sine. De îl va omori el adî, de va muri regele singur mâine, ce-i face asta lui Hamlet. Această nepăsare e

scutul, care atâtă timp îl apără pe rege, cu atât mai mult cu cât acesta (regele) se feresce d'a se opune direct și dușmănesce lui Hamlet. De'ndată ce-ar face aceasta, s'ar fi isprăvit cu el, după cum ne-o dovedesce faptul repede săvîrșit de Hamlet în camerea mamei sale; aci Hamlet credea că cel ce ascultă 'n dosul tapetului, e regele care voia să se vîre între el și mama sa, și să-l smulgă secretul. Acest pericol îl recunoasce și Claudiu și d' aceia se decide să 'ndepărteze pe Hamlet.

El dice referindu-se la omorîrea lui Polonius:

„Oh! faptă grea,  
Noi am fi fost loviți, de am fi fost acolo.“

Chiar dacă în momente liniștite Hamlet voiesce să răsbune pe părintele său, se simte mai mult dator, d'a face aceasta, cât împins de vr'un impuls lăuntric; se simte 'ndatorat, find că judecata sa e încă influențată de aceia a lumiei, fără ca, după cum spusei, vr'un impuls intern să 'l impingă la săvîrșirea faptului. Este o rămășiță a vechei sale păreri despre lume, de care încă nu s'a desfăcut pe deplin, căci se găsesce tocmai în trecerea sa către lumea cea nouă. În judecata oamenilor e necesară răsbunarea pentru a șterge rușinea suferită; dar' cum înainte, Hamlet era cu bucurie dispus a se acomoda cerințelor lumiei pe cari le socotea de bune și raționale, tot astfel și acumă 'i-a rămas o parte din această prețuire a judecăței lumiei, și crede că e 'ndatorat să se răsbune, căci această răsbunare e socotită 'n general, ca restauratoarea instei personale. De aci cuvintele sale:

„Sunt eū un laș ! Vrea cineva să 'mă dică  
Mișel ? Să 'mă dea în cap ? Să 'mă smulgă barba  
Și să 'mă o asvărle 'n față ? Să mă tragă  
De nas ? Să mă dea de minciună, până  
În gât și 'n plămâni ? Cine mă-o face ?  
Va! !  
Aș trebui s'o rabd.“

După cum cugetă lumea, tot astfel cugetă 'n această privință și spiritul tatălui său, care se află încă spre purificare 'n purgatoriū. Hamlet însă, care iubesce și stimează pe părintele său nu numai pentru că 'l e părinte, ci pentru că a fost un bărbat nobil și destoinic, Hamlet aşa dar, pentru care, corespunđetor naturei sale geniale, întemplierile legătură de rudenie numai, nu sunt decisive, nu va fi 'mpins la răsbunare, nicăi de pietatea ce o are față de părintele său. Nicăi chiar voința unuī iubit și stimat părinte nu 'și-o poate însuși Hamlet, și datoria impusă lui, o resimtă ca o străină și grea povară. În strânsă legătură cu aceasta e și chipul cum se poartă Hamlet în scena jurămēntului, față de spirit, după ce acesta prin descoperirile făcute 'l-a emōtionat în cel mai înalt grad. După cum Hamlet până la mijlocita venire a 'ngrozitoarei vîdeniilor 'și păstrează lăuntrica libertate și linisce susletească -- și aceasta resultă din lunga și obiectiva sa desvoltare al imoralului dar al betiei, proprietății Danezilor, — tot astfel și după apariția sa sp̄iritului, care a făcut cea mai mare impresie asupră-ř, survine reacțiunea 'n susfetul lui Hamlet; lapădă pentru a dice astfel, puter-

nica impresie, care n'a influențat atât asupra voinței sale, cât mai cu seamă î-a lămurit cugetul. Pe când roagă pe prietenii seř să păstreze tăcerea și îi pune să jure, și aceasta pentru a nu urdi vr'un plan de răsbunare, ci pentru ca corespondentul înăscutel sale tendință de libertate, să fie cu totul ne'mpedicat în decisiunile sale, spiritul strigă și el pe al său „jurați,” pentru că crede că Hamlet nu face toate acestea, decat în interesul său, al părintelui, spre a 'ndeplini voința exprimată de densus. Contrastul celor două intenționi cu totul deosebite, a fiului, când pune pe prietenii seř să-l promită tăcere, și a spiritului când susține prin al său „jurați” de sub pămînt scopul fiului său, acest contrast îl face pe Hamlet în disposiția și veselia sa desperată, să ridă. „Ha, ha, tovarășe!” exclamă el, „tu vorbesc? Ești tu credinciosul meu gnom?” Trage pe prietenii seř într'ală parte, ca și cum ar voi să se sustragă influenței spiritului: „Veniți,” dice el, „și ascultați pe asta de sub pămînt! Jurați 'mă.” Când și aci spiritul strigă pe al său „jurați”, atunci Hamlet, cu neatarnata-ř și neinfluențabilă fire dice:

„Hic et ubique? Să schimbăm dar' locul,  
Veniți încoace domnilor,  
Să punetă mâinile pe spada 'mă iarăși;  
Jurați pe spada mea, că niț odată  
Nu veți vorbi de ceia ce ați vădut.”

Când din nou spiritul strigă „jurați”, Hamlet îi

răspunde, după cum unuľ încăpătinat potrivnic, care numai conțenesce, îl daļ o involuntară aprobată:

„O, cărtiňă bětrână, bine-ai ȳis!  
Aşa de iute poți lucra 'n păměnt?  
Un ager pioner! — Să trecem, prieten!“

Aşa dar' faptul în sine, omorîrea și detronarea lui Claudiuľ nu e 'n contradicere cu firea lui Hamlet. El strivesce 'n casul dat pe acest „rege de pungaši“, care pentru děnsul nu e decât un „cadavru“, un „obiect“, un „ne-lucru“, după cum strivescă un vierme stricător, fără a te simti prin aceasta ca un rěsbunător. S'a vorbit și despre o funcțiune de judecător a eroului nostru, fără a se lua 'n seamă, că un om, cu o atât de adâncă cunoascere a primordialei slăbiciuni morale ce alcătuesce temelia fie-cărui suflet omenesc, care slăbiciunea 'să are ale ei rădăcină în firea omenescă, nu s'a ȳinut în seama dic, că un astfel de om nu se poate erija 'n judecător. Tocmai în sensul acesta îl vedem deplângend moartea lui Polonius.. El consideră faptul acesta ca o pedeapsă impusă lui de cer, tocmai în opunere cu Laertes, care roagă d'a dreptul pe regele Claudiuľ să'l facă pe děnsul instrumentul pedepsei. Fără 'ndoială e ceva periculos în firea lui Hamlet, după cum el însuși îi spune aceasta lui Laertes, care se bocesce pe mormîntul Ofeliei. Dar Hamlet e o fire prea generoasă, nobilă și cavalerescă, ca să pedepsească pe acela, care nu i se opune direct, pentru o nedreptate, fie ea ori căt de

mare, comisă înainte. De 'ndată ce ar fi voit să urmărească din nou un anumit scop, de 'ndată ce ar fi voit să 'și creeze o poziție, să 'și caute un câmp pentru activitatea sa 'n această lume, ar fi 'ndepărtat fără 'ndoială pe regele Claudiu, dacă acesta i s-ar fi opus, după cum daă la oparte cu piciorul piatra ce'ți stă 'n drum. *Hamlet ar fi nimicit pe Claudiu, după cum omoră un veninos insect, nu pentru că voesc să te răsbuni sau să'l pedepsesci, ci pur și simplu, pentru a'l face inofensiv..* Dacă ar fi lipsit pesimismul lui Hamlet, dacă prin acest pesimism nu s-ar fi nimicit ori-ce țintă a tendinței creatrice a eroului, dacă disperarea față de ori-ce realitate, durerea față de evidența contradicțioare dintre frumoasa strălucire externă, și putrediciunea ce se ascunde 'n dosu-i, n'ar fi lipsit pe erou de ori-ce placere față de existență, și n'ar fi nimicit ori-ce dorință d'a mai fi activ în această lume a înselătoarei aparenti, atunci fără 'ndoială, că 'și ar fi pus vr'un scop, vr'o problemă, pe care ar fi urmărit-o cu acea energie de fer, cu acea judecată liniștită, care este inherentă măreței sale firii. Calitățile lui Hamlet ne dovedesc destinația lui pentru domnie, aşa că ar fi fost în interesul seu, să pună mâna pe această domnie, și după cum la sfârșit se exprimă Fortinbras, „să se mențină aci într'un chip cu totul regesc.“ Pesimismul însă exclude ori-ce concepție a vr'unei misiuni, căci într'o lume în care totul apare gol și de nimic, ori-ce cauză a unei acti-

vități în vederea unuī anume scop lipsesc. Acest pesimism însă în extrema sa 'nfățișare nu e decat o naturală consecință a prăbușirei aceleia optimiste păreri despre lume, inherentă tineretei și esită dintr'un caracter ideal. Natura aduce cu sine după cată-va vreme un proces de vindicare, prin faptul că din această criză lăuntrică ese acea *maturitate bărbătească*, care nu privesc lumea, nicăi ca totalitatea desăvîrșirei posibile, nicăi ca o chinuitoare 'nchisoare, ci ca un camp pentru propria noastră putere creatrice. Nu se poate aduce nimic împotriva presupunerei, că și Hamlet, mai curând sau mai tardiv, ar fi ajuns la o viață corespunzătoare unuī anume scop, numai de ar fi avut vreme. Dar „înainte ca el să 'și fi putut alcătui prologul planului său,” înainte ca el să fi putut câștiga liniștea sufletească și condițiunea unei activități regulate, înainte ca el în genere să fi putut lua o poziție principială față de existență, începe deja jocul dușmanilor său și 'l pregătesc nimicirea. Să resumăm pe scurt cele spuse până aci:

Cine voiese să priceapă într'adevăr pe Hamlet, necontenit trebuie să aibă 'naintea ochilor, că e vorba aci de o natură genială, în care extremitățile se ating și se 'ncuragiază reciproc: *Cea mai înaltă modestie e unită cu cea mai înaltă neatârnare a firei sale; cea mai înaltă simplicitate în purtare e unită cu un eminent curagiū de acțiune; cele mai delicate considerații unite cu o inexorabilă veracitate; o cugetare ce merge până*

la ultimile consecințe, unită cu cea mai mare neîncredere față de acelașă proprie judecată; cea mai neîndurată osindire a faptelor și a slăbiciunilor morale ale oamenilor, cu cea mai adâncă și mai sinceră iubire a acestor oameni; cel mai înalt idealism al caracterului, unit cu cea mai patrundătoare privire a adevăratelor relațiuni ale vieții; cea mai delicată conștiință, care însăși recunoasce în sine potențele spre reu și le osindesc, unită cu fără de grije și încredătoarea în Dumnezeu activitate a unui adevărat erou, un om plin de cea mai dură putere de acțiune și totuși plin de sentimentul cel mai delicat. Cu un cuvânt, un om, în adevăratul înțeles al cuvântului, un spirit de primul rang, un geniu. Atât pentru o primă orientare.

---

V.

### Auto-'nfătișarea lui Goethe 'n Faust.

Ca și Shakespeare 'n Hamlet, tot aşa Goethe 'n al său Faust 'și a rădicat un neperitor monument. Goethe a însușit lui Faust propria-i simțire artistică, propria-i cugetare filosofică și activitate creatrice; ceia ce'l mișcă înăuntrul sufletului său, Goethe a exprimat în această unică în felul ei poemă. Cat de profund și de tandru e sentimentul frumuseței a lui Faust; cum ar voi el să fie absorbit de priveliscea exteroarei măreții a acestei lumei, cat de setoși beau ochii săi în preumblarea făcută cu Wagner, rațele soarelui care apune, și care cu al său luciu auriu luminează întreaga locuitate. Ar dori să aibă aripi, cu cari să poată urmări soarele, pentru a absorbi întreaga măreție, produsă d'a lui strălucire:

„Dar să nu amărim fericirea acestei ore splendide prin triste cugetările! Privesc cum acele locuințe, înconjurate de verdeață, strălucesc în marea de lumină, ce soarele apuind, revarsă asupra lor. Diua din ce în ce mai palidă, expiră, și soarele se duce pe cărmuri depărtate, dând nascere la o nouă viață. Ah! de ce n'am aripi, să mă rădici

de pe pămînt, și etern să sbor după el! Atunci la picioarele mele aş vedea lumea legănată și plutind în nefinital crepuscul. Aş vedea muntele ardeând în lumina sereş, aş privi văile linistite la picioarele lor, și isvorul argintiu s'ar schimba 'n valuri aurite, selbatecul munte cu ale sale florioase prăpăstii, n'ar putea opri falnicul meu sbor. Iată că dinaintea ochilor mei încântat, marea se desvăluie cu sinurile ei agitate. În fine deîta pare a dispărea; dar noua impulsjune se deșteaptă, alerg să-î sorb vecinica lumină; înainte 'mî di, în urmă 'mî noapte, d'asupra 'mî cer, sub mine valuri. Un vis frumos, dar ea dispare!"

Cât de primitor este el pentru frumusețea corpului omeneșc, în ce extas îl transportă priveliscea unui peste măsură de frumos corp femeiesc, pe care 'l zăresce 'n oglinda fermecată din bucătăria vrăjitoarelor, cât de transportat este el, cât de intensiv se dă el impresiei făcute asupra-î de această vedere estetică! :

„Ce văd? Ce imagine cerească s'arată 'n astă oglindă fermecată! O dragoste, pe cea mai iute din ale tale aripi, împrumută 'mî-o și du mă 'n al ei lăcaș! Va, de nu rămai aci, de 'ndrăsnesc să mă apropiu, nu o pot vedea decât prin ceată! „

„Cea mai încântătoare imagine de femeie! E cu puțință, poate femeia atât de frumoasă să fie? Să văd în astă corp întins cuprinsul tuturor cerurilor? Așa ceva se află oare pe pămînt?“

E d'un capital interes, și probabil rînduit astfel de poet, ca Faust s'arate astă mare extas față

de un sublim corp de femeie, înainte ca el să fi băut întineretarea băutură a vrăjitoarei. Beutura îl întinerescă prin urmare numai în ceia ce privesc corpul; sufletul său, firea sa, era deja dinainte capabilă de cel mai mare entuziasm față de frumusețea lumei și a corpului omenesc. Bine înțeles, cu cat omul este mai tiner, cat mai multă putere este într-oasul, cu atat mai mult va privi totul din jurul său cu nisce ochi mai veseli, mai fericiți, mai îndrăgostiți, și cu atat mai frumos, îl va apărea acest tot. Iubirea face frumos, vede totul într-o lumină schimbătă. Astfel crede și Mefistofeles, că întineritul Faust și va închipui în curând că vede în una din femeile ce va întâlni, modelul tuturor femeilor, frumoasa frumoaselor. „Cu această băutură în tine în curând vedeavă pe o Elenă în fiecare femeie,” dice ironic Mefistofeles. Cam acelaș lucru îl pune Shakespeare pe Teseu să dică în visul unei nopti de vară: „Amorezatul, ca și turbat, vede a Elenei frumusețe și pe fruntea unei arăpoaice.” Într’adevăr, nu e classica frumusețe a formelor grecescei Elene, ci naiva, încantătoarea nevinovătie a blondei germane, Margareta, care încântă pe întineritul Faust:

„Pe cer, această copilă este frumoasă! Așa ceva n’am vădut de când sunt. E atât de cinstită, atât de virtuoasă, și totuși ceva picantă. Roseata buzelor și a obrajilor, cat voi trăi, nu le-o să uita! Cum lasă ea ochii în jos, adenc să a’ntipărit în a mea inimă; maniera expeditivă cu care m’au respins, e încantătoare.“

Mați târdiū Goethe-Faust se 'ntoarce la classica frumusețe a formelor! În locul naiviei Margareta vine idealul frumuseței femeiescă, reprezentat prin greceasca Elenă. El se coboară 'n împărăția mamelor, a vecinicolor idei, pentru a invoca pe această Elenă; când ea apare, Faust exclamă extasiat:

„Mați am eū ochi? S'arată oare revărsat, adânc în firea puternicului torrent, isvorul frumuseței? Drumul meu îngrozitor 'mă-aduce cel mați fericit căștig. Cat de mică, cat de 'nchisă 'mă era lumea! Ce este ea acum de când cu hirotonisirea mea? D'intaiū o doream, acum e'ntemeiată, e dăinuitoare. Să 'mă piară suflarea vieței, de mă voi desface vr'odată de tine! Frumoasa formă, care mă 'ncântase deunadi și care me făcuse fericit, când am zărit-o 'n oglinda fermecată, nu era decât un slab reflex al acestei frumuseți! – Tu ești aceia, căreia 'l ofer întreaga mea putere, cuprinsul intreg al patimei mele, iubire, adorare, nebunie.“

Dacă Faust se coboară la mame, în împărăția vecinicolor idei, pentru a invoca pe Elena, totalitatea ori-cărei frumuseți, aceasta este o indicare către acea teorie, pe care și eū m'am silit să v'o expun, teorie care ne spune, că ceia ce numim frumusețe într'un obiect, nu e nimic alt-ceva decât ideia văduță oare-cum a obiectului. Ori-ce lucru există și se desvoltă conform unui plan anumit, urmând o ideie bine hotărîtă. Cu cat mai desăvîrșită este această ideie, și cu cat mai desăvîrșit corespunde obiectul dat ideiei sale, cu atat mai frumos ne apare acel obiect în externař în-

fătișare./ Ideia, planul, schița, de exemplu, care alcătuesce temelia construcției corpului omenesc, stă în primul rând pe o treaptă mult mai înaltă, e cu mult mai desăvîrșită decât ideia sau planul conform căruia se desvoltă corpul unui patruped; această treaptă mai înaltă a ideei se manifestă deja în prima privelisce, prin ceia ce numim mai mare frumusețe, gingăsie și grație a corpului omenesc, în comparație cu priveliscea corpului unui animal, a unui patruped. În al doilea rând se nasce întrebarea, cât de mult, până la ce grad realitatea ideei corespunde ea planului; dacă bună-oară, corpul omenesc isolat, urmând ideia ce-i formează baza, s'a desvoltat pe cat cu putință mai desăvîrșit, sau dacă supărătoare influențe externe au împediat sau au reținut, au pipernicit sau au slujit corpului în a lui desvoltare. Chipul unuia om în genere e mai frumos decât acela al unui patruped, dar' un om isolat poate fi și urât, adică nedesăvîrșit în formațiunea ideei, ce alcătuesce temelia corpului său, și un animal isolat la rândul său poate fi frumos, ca intrupare pe cat cu putință mai desăvîrșită a ideei ce-i hotăresc desvoltarea. Există însă o nemărginită ordine treptată de astfel de idei, și fie-ce idee isolată se poate intrupa sau realisa în cele mai diverse moduri, când mai perfect, când mai imperfect.

Aceste idei, ce formează baza ori cărei existență, a ori cărei vietă, în sine nu sunt decât *fantome, simple idei, departe de ori ce realitate ce s-ar*

*intinde în timp și 'n spațiu; căci în această lume dată 'n timp și 'n spațiu, avem aface cu mai mult sau mai puțin desăvîrșite 'ntrupările acestor fantome sau idei, dar niciodată cu ideile absolute însăși./ Cine dar voește să pătrundă ca Faust în lumea 'ideilor, intră cu modul acesta într'un abis, în eternitate, în ne-realitate, în lumea fantomelor, în liniște, gol și moarte, în nemărginitul deșert, în nemărginita singurătate. Cand Faust întreabă: „Incotro e drumul?“ anume drumul către mame, către vecinicele idei, Mefistofeles răspunde: „Niciodată un drum către ne-umblatele locuri, spre locurile cărăi niciodată nu pot fi umblate, nici un drum către cele nedorite, spre cele ce nu pot fi dorite. Ești gata? — Nu sunt de dat la o parte niciodată lacăte, niciodată zăvoare, ești împins încoa și 'ncolo numai de singurătăți. Înțelegi tu ce va să dică pustiu și singurătate? . . . Si de-ași fi trecut înnot oceanul, de-ași fi văzut nemărginirea, tot așa fi văzut venind val după val, chiar dacă te-ar fi îngrozit peirea. Aș vedea ceva, aș vedea în zarea verde a mărilor liniștite, delfini inotători, aș vedea trecând norii, soarele, luna și stelele: nimic n'au să vezi în vecinic pustia 'ndepărțare, nu vezi și audii niciodată pasul tău, nu vezi și găsi un loc pe care să te odihnesc. Un înrosit triped își spune 'n fine, că ești în adâncul, cel mai adânc fund. La a lui lumină, vedea-vezi pe mame, unele ședând, altele stand și mergând, cum se 'ntamplă. Formări și preformări, distractia eternului principiu, înconjurate de tot soiul de creațuri; ele nu te văd, căci*

nu văd decât fantome . . . . Nebucuros îți mai dezvăluști secretele superioare. — Deite tronează în singurătate: în jurul lor nu-i timp, nu-i spațiu; e 'ncurcătură a vorbi despre ele. Sunt mamele.“

Mame sunt numite vecinicele idei, pentru că totul, tot ce există, lor le datorează această existență; totul e născut dintr'énusele, eşit din sinul lor. În cea mai adâncă singurătate, „în neumbilatele locuri“ în vecinie tronează aceste mame, căci ideile însile nu sunt ceva real, pipăibil; de aceia duc oare-cum o existență 'n afară de realitatea 'n timp și 'n spațiu. Obiectul isolat, real, pipăibil, visibil, nu e decât intruparea mai mult sau mai puțin desăvîrșită a unei idei. Faptul că se desvoltă într'un chip determinat, ne dovedește activitatea acestei idei, fără însă a putea corespunde ei vr'o dată 'n chip absolut. Mamele aşa dar' nu'l văd pe Faust ca flință isolată, „căci nu văd decât fantome“; numai schema unui om, omul tipic le este înaintea ochilor, nu flința isolată, care tinde după ideal, fără a'l putea ajunge când-va. Orice lucru caută în a sa desvoltare să se apropie mai mult sau mai puțin de ideia ce-i alcătuesce temelia; pe deplin însă nu poate fi atins acest ideal nicăi odată. Acesta aşa dar' nu intră nicăi odată pe deplin în realitate, rămâne într'un anumit înțeles numai un ideal, o simplă ideie, un ce „nedorit, un ce care nu se poate dori“. Tot ce vietuesce, tot ce există, întreagă realitate e condusă de idei, și trage origina din aceste idei; ideile alcătuesc „adâncul, cel mai adânc isvor“,

din care isvorăscă întreagă existență; idealurile însă rămân în afară de realitatea ce se întinde 'n timp și 'n spațiul. „In jurul lor, nici timp, nici spațiul.“

Cel ce caută adevărata frumusețe, idealul frumuseței, ca Faust-Goethe, nu poate fi satisfăcut de simpla realitate, de natura exterioară; cu ale ei întemplierătoare formațiuni, în cari nici odată idealul nu e pe deplin intrupat, ci trebuie să pătrundă în însăși împărăția vecinicelor idei, spre a putea atinge idealul, ce singur poate satisface la lăstănd către desăvîrsire. (Adevăratul artist nu ne va da o simplă copie a realității externe, după cum o cere naturalismul, ci el va concepe idealul, către care tinde natura 'n a ei de dezvoltare, și va da în opera sa o imagine a acestui ideal, deșteptată în a sa conștiință, prin stimulentul exercitat asupra-ă de obiectul extern.) Adevăratul artist vede 'n lucruri mai mult decât mărginitul om de mijloc. Dar nu numai în externa 'nfățișare a lucrurilor și privindu-le 'n chip simțual estetic, pătrunde un Faust-Goethe în mieșul, în cea mai launtrică a lor fire. Si 'n cugetare rămâne el spiritul „care viează 'n a firelor adêncime departe de orî-ce înselătoare aparentă“, cum grăsesce Mefistofoles. Cat de 'nsetat e el d'a afla launtricul copex al tutelor lucrurilor, cat de mare 'l este disperarea, că nu 'să poate potoli această sete pe calea obișnuită:

„Vaș, am studiat și filosofia și dreptul și medicina, și din păcate chiar și teologia; m'am căsnit

amar! Iacă-mă, serman nebun, tot atat de 'nțe. lept ca și mai 'nainte; sunt magistru, doctor chiar, și timp de dece ani 'mă trag în sus și 'n jos, în dreapta și 'n stânga, elevi de nas, și văd că nu putem nimic sci. Lucrul acesta 'mă arde aproape sufletul."

(Ceia ce sciință omenească nu-l poate da, caută s'o dobêndească prin cabalistică. Cât de caracteristicăni se 'nfațisează și aci dorința lui Faust, d'a putea concepe unitatea spirituală a întregel existențăi, și cât de lămurit și exprimă el disprețul pentru paradele de cuvinte:)

„De aceia m'am dedat magiei, ca să mă se desvăluie multe secrete prin gura și puterea spiritului. Ca să numai am nevoie, ca 'n sudoarea feței mele, să dic ceia ce nu sciș, ca să recunosc, ceia ce ține împreunată lumea în lăuntrul ei, să văd întreaga putere de acțiune și să nu mai umblu încoa și 'ncolo cu vorbe numai."

La privirea magicului semn al macrocosmului, al universului, crede pentru un moment, că a găsit deslegarea acestei ghicitorii universale, adencul conex al puterilor active ale naturei; d'aci marea-ř mulțumire și răpire:

„Ha! Ce fiori plăcuti 'mă trec privind aceasta, d'odată prin toate simțurile mele! Simt că 'mă curge prin nervi și vine o nouă și sfântă fericiere a vieței. A fost un deu, cel ce a scris aceste semne, cari 'mă liniștesc turbările lăuntrice, cari umplu de bucurie bietul meu suflet și, cu un secret impuls, desvăluie 'n jurul meu puterile

naturei? Sunt eu un deu? Văd d'odată atat de clar! Văd în aceste curate trăsuri înaintea sufletului meu activa natură. Acum d'abia înțeleg ce dice înțeleptul: „Lumea spiritelor nu este închisă; simțurile tale 's închise, inima ta e moartă! Haide, discipole, scaldă'ti pământescul pept în auroră!“ (Se uită la semn). „Cum totul se preface 'n întreg, cum una lucrează și trăiesce 'ntr'alta! Cum puterile cerului se sue și se coboară și să dai vasele de aur! Cum bine-cuvîntatul lor sbor, străbătând din cer spre pământ, sună armonic în întregul univers!“

Dar și aci, la privirea acestei unități a naturei, întregul totușii nu e decât ceva exterior, ceva neînteleș în lăuntricul său conex, o măreată privelisce, dar totușii numai o privelisce. Faust însă nu se poate mulțumi cu recunoascerea externalului conex al aparițiunilor numai, el căută isvorul însuși al acestui conex, căută miejdul lăuntric al lucrurilor:

„Ce privelisce! dar va! numai o privelisce! Cum să te concep, nemărginită natură?“

„Pe voi pepturi cum? Voî izvoare a tot ce e viață, de cară atarnă cerul și pământul, la cară se grămadesc vestejitul suflet — isvorită, adăpată, și eu să fiu însetat în desert?“

*Corespondător genialului său fel de cugetare, Faust e foarte aproape de recunoascerea celuī mai profund conex, al tuturor lucrurilor, a tot ce există. Am arătat într'o anterioară prelegere, cum că spiritul adânc pătrundător se recunoasce pe sine*

însuși în toate celealte viețuitoare. Intreaga natură, cu nemărginitul număr de flințe, în realitate nu e decât infățișarea unei singure flințe, pe care o numim Dumnezeu. *Omul bine-cuvântat de Dumnezeu, omul care cugetă într'un chip genial, se recunoasce pe sine însuși în natură, în tot ce există.* Natura nu e pentru el ceva străin, e d'impotrivă domeniul său, împărăția și proprietatea sa. Este eul său largit; și după cum apoi în natură și 'n ale ei creațiunii se recunoasce pe sine 'n multiple chipuri, tot astfel în propria-i fire lăuntrică găsesce o întreagă lume de simțimense caracteristice, de mari idei și minunate 'ntrupări ale fantasiei:

„O, spirit măret, 'mă-a dat tot, dar' tot ce 'tăiam cerut. Nu 'n desert 'mă-a arătat a ta față, 'mă-a dat de regat mareața natură, 'mă-a dat putere, ca s'o pot simți, ca s'o pot gusta. Nu 'mă-a permis numai o vizită rece și mirată, 'mă-a permis să mă uit în adâncul ei piept, ca 'n pieptul unui prieten. Treci înainte'mă și rul celor vii și mă facă să 'mă cunosc frații în tăcutul tufiș, în aer și în apă. Si când furtuna vijie și scărtaie 'n pădure, când fagul gigantic cădend trage cu sine și sfărâmă crăcile și arborii vecini, și la a lor cădere răsună adânc colina, atunci mă ducă la sigura 'nălțime, mă desvălu pe mine mie însuși, și ale sufletului meu profunde minuni se dau pe față. Înaintea privirei mele se ridică blanda și curata lună, plutesc înainte'mă, de pe păreții stâncelor, din umedul tufiș, argintiile figură ale

timpurilor trecute și 'mblandesc serioasa plăcere a acestei contemplări."

Dacă genialitatea simțimēntului și a cugetării e pusă 'n afară de ori-ce îndoială, nu mai puțin e și genialitatea activităței sale; și tocmai această parte a firei lui Faust ar putea alcătui problema cea mai interesantă și adevăratul miej al poemei. Am arătat mai 'nainte, că omul genial ca și copilul, se află într'o anumită libertate sufletească față de lucrurile acestei lumii. Geniul ca și copilul se joacă cu lucrurile, adică nu pune atâtă preț pe ele 'ncat să se lase a fi determinat în a sa activitate de această valoare a lucrurilor. Joc numim o activitate ce ne procură plăcere prin ea însăși, care prin urmare se făptuesce pentru ea și nu 'n vederea unui scop practic. Cu cat acest scop practic e mai accentuat, cu cat mai puțin se ia 'n considerație activitatea însăși ce duce la acest scop, cu atât mai neliberă este această activitate, și cu o atât mai mare ne-plăcere este ea unită. Cu cat mai mult avea-voi, bună-oară, în vedere folosul bănesc, ce mi-l aduce o lucrare, cu cat mai mult acest folos devine principalul scop pentru mine, cu atât mai puțin interes am pentru lucrare însăși, cu atât mai mult această lucrare devine o povară. Si vice-versa, cu cat mai mult făptui-voi o lucrare pentru ea însăși, cu atât mai mult sufletul meu este la această lucrare, cu atât mai ușor o voi face-o, cu o atât mai mare bucurie voi privi ori-ce desăvîrsire a acestei activități. Cu cat un om prin

urmare va fi mai genial, cu atât mai accentuată este intr'ensul nevoia, de a face în libertate, tot ceia ce face, de bună-voie, cu bucurie, cu un deplin devotament pentru activitate însăși, fără considerațiuni de avantajii sau desavantajii de natură meschină, ce ar resulta pentru propria-l persoană. *Oră ce proprietate sigură, oră ce bun pre-i țios însă, sunt în stare de a face ne-liber sufletul nostru*, prin faptul că marele preț ce se pune pe cufare sau cufare lucru, excită dorința sau pașiunea d'a poseda și d'a reține lucrul în chestiune. Sufletul este atras cu putere, e stăpînit de lucrul pe care pune un deosebit preț; tot astfel, sufletul nostru este respins, mișcat cu putere de ceia ce socotește dăunător. Stăpînătă de dorință și de frică, activitatea omului devine ne-liberă. Principalul nu este scopul rațional al activităței, nu ideia ce-l alcătuesc temelia, ci numai folosu practic pentru meschinele interese ale proprietă persoane, satisfacerea dorinței escitare sau înlăturarea răului de care te temi. (Cu cat un om va fi mai jos pus, cu atât mai neliberă va fi a lui activitatea) d'impotrivă cu cat omul va fi mai sus pus, cu atât temelia intregel sale activități va fi alcătuită din mai multă libertate și rațiune. Dacă omul genial urmează pilda celorlați și pune un preț absolut pe lucrurile acestei lumini, atunci va resimți ne-libertatea despre care am vorbit, și o va resimți atât de grozav, încât va rupe cu putere toate legăturile ce l rețin, pentru a păsi pe proprietă-l cale. Omul genial nu poate lua lucru-

rile acestei lumii în serios, în înțelesul de a pune pe ele un preț absolut. De va 'ncerca să facă aceasta, atunci activitatea sa va deveni ne-liberă și unită cu neplăcere; și această neplăcere va deveni atât de mare, încât omul genial va preferi mai bine să fie nimicit, decât să supoarte mai mult această situație. În înțelesul acesta, Faust blestema tot ce poate influența asupra unui om și'l poate determina 'n a lui activitate. El încheiașe deja cu viața. Nemulțumit cu viața prezentă, voia cu o liberă hotărire să treacă 'n cea viitoare: „În întinsa mare sunt gonit; luciul ei străluce la ale mele picioare, la noii maluri mă chiamă o nouă viață.“ Deja apropiase de buze paharul cu otravă, când aude sunetul clopotelor și cântarea corului. Ceia ce ca copil îl mișcase profund, și exercită și acum asupră-îi a sa influență și îi hotărăște activitatea; nu bea otrava:

„Ce sunet adânc și clar depărtează cu putere paharul de la ale mele buze? Voii întunecate clopote, vestiți primul ceas de sărbătoare al paștelor? Voii coruri cântăți deja consolatorul cântec care odinioră 'n noaptea mormântului răsună din buze îngerești, siguranța unei noi legături? Ce mă căutați voi sunete ceresci, pe mine care sunt în pulbere? Sunați acolo unde 's oameni blandi! Veste o aud, dar 'mă lipsesc credință; minunea este copilul cel mai iubit al credinței. Către acele sfere de unde 'mă vine gingeșă veste, nu 'ndrăsnesc să mă avînt; și totuși obicinuit din copilarie cu acest sunet, mă rechiamă el, să cum la viață.

mintrelea s'ar prăvăli asupra 'mī sărutatul  
șcei iubirī în serioasa liniște a sabatuluī; d'  
tă răsună atât de presimțitor sunetul clopotelor,  
ugăciunea 'mī fu o desfătare; o ne'nteleasă,  
gașă dorință mē 'mpingea să merg prin câmpi  
dădurī, și sub miș de lacrāmī ferbinti simțeam  
nī răsare o nouă lume. Canticul 'mī anunția  
elele jocurī ale copiilor, libera fericire a serbă-  
primăverei; amintirea mē reține cu un sen-  
timent copilăresc, de la ultimul și seriosul pas.  
ați mereu, o dulc vestitorī ceresc! Lăcrāmile  
curg, pămîntul mē are iarăși!“

and Mefistofeles mai tardiv îl reminteșce lu-  
st faptul acesta, Faust blestemă tot ce poate  
a stăpânire asupra sufletuluī, și tot ce poate  
a o înriurire hotăritore asupra proprietății noastre  
săiuī: „Dacă din îngrozitorul simțimēnt mē  
îse un dulce și cunoscut sunet, dacă el înselă  
amintirea fericitelor timpuri, remășița sen-  
timentului copilăresc, blestem tot ce înconjura  
etul cu mașinațiuni și curse, și 'l reține cu  
lăciuni și lingurișiri în această viezuiță a doliu-  
Blestemată fie părerea înaltă cu care spiritul  
eagănă pe sine însuși! Blestemată fie înselarea  
rițiunei, care se 'nghesue 'n ale noastre sim-  
! Blestemată fie tot ce ne preface 'n visuri;  
irea și gloria. Blestemată tot, ce ca avuție ne  
ușescă, ca soție și copil, ca slugă și plug! Blest-  
emată fie mamonul, când cu tesaure ne'ndeamnă la  
ze mari, când ne pregătesc pernele spre-o  
atecă desfătare! Blestemată fie sucul balsamic

al strugurilor ! blestemată acea iubire înaltă ! blestemată speranța ! blestemată credința ! blestemată înainte de toate răbdarea !“

E clar că Faust cu acest radical dispreț al bunurilor vieței trece peste orice margine. Întrebarea este, în ce înțeles trebuie luat întregul. Și aci după părerea mea, nu e decât o singură explicație, anume că toate bunurile acestei vieți, devin un rău, de îndată ce răpesc sufletului libera sa hotărire și decisiune după cum dice Spinoza : „*Un bun care ne impiedică d'a ne împărtăși de un bun mai mare, este 'n realitate un rău.*“ Cel mai mare bun pentru Faust este după să părere mortea : „Ferică acela, căruia 'n strălucirea victoriei, îi împleteșce ea în jurul tîmpelor săngerosul laur, ferică acela pe care 'l găsesce, în urma unui repede danț în brațul unei fecioare ! Oh, d'ăș fi cădut lipsit de suflet, încântat de puterea înaltului spirit.“

De la săvîrsirei sinuciderei, l'a reținut amintirea faptelor ce 'l mișcau adênc ca copil și ca tînăr, d'aceia el blestemă tot ce poate răpi sufletului propriu-i hotărire, blestemă chiar și cea mai înaltă iubire. Ce-ă amărăscă însă viața și 'l face să prețuiască moartea ca cel mai mare bun ? Este ca și la Hamlet, contradicerea dintre ideal și realitate, contradicere dintre ceia ce sufletul nostru doresc și visează și ceia ce viața ne oferă 'n realitate. În orice om, ba putem dice că 'n orice flință, se arată o năzuință după etern, după desăvîrsire, după cel mai înalt mod de existență, după cea

mai înaltă treaptă a vieței, după suprema fericire. Mână 'n mână cu această năzuință merge dragosteia pentru tot ce există, o desinteresată cufundare 'n tot ce ne vine prin simțuri, în tot ce se orînduesce în judecăți, în tot ce ne 'mpinge la acțiune. În oră ce flință e înăscută tendința d'a se uni cu toții ceilalți într'un tot mai mare, de a se perde într'o existență mai superioară, d'a lua parte la fericirea vieței superioare. Acestei tendințe își se opune însă fireasca mărginire a flinței pămîntesci. Flințele nu se recunosc între ele, decât într'un mod nedesăvîrșit, și se tratează între densele, ca ceva străin și dușmănos. Astfel se nasce o disonanță, o contradicere între diferitele flinți, și în loc ca în vederea proprielor fericirilor să se contopească una 'ntr'alta, să formeze din multiplicitate o unitate superioară, plină d'o lăuntrică armonie, d'impotrivă, fie ce flință caută să slăbească, să nimicească existența celorlalți. În copil și 'n omul tânăr predominesc încă tendințele cele bune, d'aci entuziasmul băiatului ca și al tinerei fetelor, d'aci fericirea tinereței și a sufletului copilului. Dar viața 'să formulează ale ei cerințe ne'ndurate, nevoia intră 'n joc; dăunătoarea pildă a celorlalți influențează în chip contagios; ceia ce e ordinar și egoist în natură omenească, e giugilul și îngrijit, ceia ce e nobil, e batjocorit, făcut de rîs și 'ndepărtat cât de mult; buna intenționare e nerecunoscută. Astfel se face că tendința către desăvîrșire, bun, adevăr și frumos se nimicesc 'n curând. Dorința și frica căștiagă

preponderanță asupra sufletului, aripiile cu cără  
ar fi putut să se avânte către o existență supe-  
rioară și sunt tăiate, și ceia ce rămâne, nu e decât  
un verme scărbos. Cu cât mai mult e 'ntipărītă  
într'un om această dumnejediească tendință, această  
divină iubire, cu atat mai dureros va resimți el înjo-  
sirea primitivei sale naturi mai bune, prin otrăvi-  
toarea, distrugătoarea și 'mbolnăvitoarea atingere cu  
această lume, cu multiplicitatea bolnavelor și piper-  
nicitelor suflete. De nu va putea să 'nvingă această  
influență ce-i distrugă existența și de nu va putea  
să se avânte spre dragostea unui măntuitor, atunci  
va preferi mai bine să moară, pentru a putea  
ești din aceasta teribilă divergență, din această  
'ngrozitoare divisiune lăuntrică. Pe spiritul pămîn-  
tului îl-a chemat Faust. Ca și acesta ar voi el  
să lucreze la 'ntreaga viață a omenirei, (ca și  
acesta ar voi c'odumnejediească iubire să săvîrsiască  
fapte, cără să aiibă 'nsenmătate pentru întreaga  
omenire. Dar nu are 'ndestulă iubire, 'ndestulă  
putere; mărimea problemei îl sperie, dușmănoasele  
opunerî ce le 'ntimpină 'n această cale, îl descuragiază.)  
Când spiritul pămîntului apare, Faust se 'ntoarce  
de la el: „[Ngrozitoare vădenie!“ exclamă el.  
*Spiritul*: „M'ai tras cu putere, aș supt din a mea  
sferă și acum“? *Faust*: „Pleacă! Nu te pot suferi!“

*Spiritul*. În valurile vieței, în furtuna faptelor,  
merg în sus și 'n jos, mă 'ntorc încoa și 'ncolo.  
Nascere și morțintă, o vecinică mare, o schimbă-  
cioasă viață, un traiu ardător, astfel lucrez la

sbârnăitorul răsboi al timpului, și țes a Dumne-  
deirei vie haină.

*Faust.* Tu, care 'nconjuri întreaga lume, activ  
spirit, cat de apropiat mă simt că 'tăi sunt!

*Ceia ce la 'nceput era dumneideiesc în Faust,*  
*e 'ntunecat acum de slăbiciunile omenescă, de*  
*nesiguranță și grija. Acele sublime sentimente,*  
*cară 'l duc spre vecinie, se tocesc în culorata și*  
*superficiala multiplicitate a vieței, cu ale ei mes-*  
*chine și egoistice interese. Cu oră-ce bun pămîntesc,*  
*pe care 'l dobîndim, cu oră-ce interes egoistic care*  
*ne stăpânesc, ceia ce era mai bun în noi, partea*  
*dumneideiască din noi, perde din însemnatate și*  
*ne apare ca o ilusiune. Acel sentiment al iubirii,*  
*pe care se reazămă întreaga viață, e din ce în ce*  
*mai mult acoperit de sentimentul egoismulu și al*  
*urei: „La cel mai sublim lucru, pe care l-a primit*  
*spiritul se adaogă necontentit materie străină; dacă*  
*ajunge la ce e bun în astă viață, atunci ceia ce*  
*e mai bun, e 'nșelăciune și ilusiune. Măretele senti-*  
*minte, cără ne-ați dat viață, înlemnesc în astă îmbul-*  
*zeală pămîntească.“*

Cu cat omul devine mai mic, cu cat e mai sco-  
borit în adevărata lui natură, și cu cat al său  
suflăt devine mai pipernic, cu atât mai fricos  
va atârna el de viață și de toate bunurile ei.  
Veselie și fericire tronează pe fruntea unui Dum-  
needeu; grija, frica și nevoie sunt moștenirea omu-  
lui slab, pe care soarta îl calcă 'n pulbere, după  
cum piciorul călătorului, calcă vermele ce se tărăsc  
pe pământ:

„Dacă odată fantasia, cu îndrăsnețu-ř sbor, și plină de speranță se lărgea 'n eternitate, acum un mic spațiř iř este de ajuns; când fericirea toată se sfârșimă 'n vîrtejul timpurilor, grija 'și face cuib în adêncul inimel, acolo nasce ascunse dureri, neliniștită se sucesce 'ncoa și 'ncolo, turburând plăcerea și liniștea; se 'nvălue necontenit cu noř măscř, poate să apară ca curte și casă, ca soție și copil, ca foc și apă, pumnal și otravă; tremuri în fața a tot ce nu lovesce, și ceia ce nu perdi nici odată, aceasta trebuie s'o plângă necontenit. Cu deile nu m' aseamăń! Prea profund am resim-řit-o; eř seamăń vermelui, care scormonesce praful, și pe care verme, pe cat trăesce nutrindu-se din pulbere, il calcă și 'l îngroapă al călătorului picior.“

Consciința acestei recunoasceri este dorința d'a muri, d'a se scăpa de ori-ce frică, d'ori ce chin al acestei existenři pământesci. Ceia ce 'l împedică d'a face ultimul și seriosul pas, e resunetul vremei vesele a copilăriei, o rămășiță din acea intimă și copilărească pietate și dumnedeiască iubire, care caută desăvîrșire, lumină și viață, iar nu moarte și groază: „Sunaři mereu, o dulci can-řări ceresci! Lăcrămile 'mă curg, pământul mă are iarăși!“

Faust e recaștigat pentru viață, dar pentru o viață plină de neliniște și de neastimpărată dorință. A ajunge pe deplin la dumnedeire, a 'și umplea cu desăvîrșire sufletul cu vecinică iubire și a ajunge astfel la linisice, această nu e 'n stare s'o facă, se simte

prea slab: „Spre acele sfere, de unde 'mī vine  
gingașa veste, nu 'ndrăsnesc să mē avēnt.“ A se  
cufunda cu totul în activitatea pământească, a  
găsi plăcere 'n lucruri de nimic, în titluri de glo-  
rie și 'n succese externe, pentru aceasta Faust  
e prea mare, prea liber, în al sĕu suflet prea mult  
om supranatural, prea genial; aşa că nu î rămâne  
nimic alt-ceva de făcut, decât să se ametească,  
să se apuce de toate, pentru a le lăsa 'n urmă,  
să petreacă, să întreprindă, să lucreze numai  
pentru a acoperi vocea dorinței din al sĕu suflet,  
dorință după o desăvirsită și fericită existență:  
„Ești consciu numai d'o singură tendință,“ iî spune  
el lui Wagner, „nu căuta să cunoșci și pe cealaltă.“

„Doă suflete trăesc, vaî, în peptul meu, unul  
voesce să se despartă de celalt; unul se ține agățat  
cu o grosieră dragoste, de lume, cel-alt se ridică  
cu d'a sila din acești vaporă, spre campiile nobili-  
lor strămoși.“

Această neastimpărată dorință după vecinie  
și divinitate, este care 'l face să încheie fără să  
stea la 'ndoială, pactul cu dracul; căci cu toată  
slăbiciunea omenească, și această o simte el, nu  
va decădea nică odată până 'ntr'atât, încât să fie  
cu totul posedat de vr'unul din bunurile acestei  
lumi, încât să fie lipsit de libertatea sufletului  
să, să fie stăpénit de frică și lăcomie, să devină  
jucăria, prada draculu:

*Faust*: De mē voî aşeda vr'odată linistit pe  
culcuș, să 'mī facă ce poftescă! De veî putea să  
mē mintă cand-va cu lingușiri, încât să 'mī pot

plăcea mie însumi, de mă vei putea 'nșela cu desfătări, atunci să fie acea dîi pentru mine cea din urmă! Te prindă?

Mefistofeles: Mă prind!

Faust. Și lovitură după lovitură! De voi dice cândva momentului: Rămăi! Cat ești de frumos! — atunci să mă puie în lanțuri, atunci cu placere voi să mă prăpădesc! Atunci să răsune clopotul de 'ngropăciune, atunci ești scăpat de slujba ta, ceasornicul să stea, arătătoriil să cadă, atunci să mor!"

In definitiv Mefistofeles căstigă prinsoarea, dar numai într'un înțeles curat extern. In adâncul sufletului său, Faust vecinic era dedat divinului, vecinie și desăvîrșire; d'aceia și vecinica, desăvîrșita dragoste îl scapă și 'l ia cu sine 'n fericită împărătie:

„Scăpată este nobila faptură a lumei spiritelor din puterea celu necurat: acel care se va sili, pe acela vom putea să 'l scăpăm.“

Desăvîrșirea nu există aci pe pămînt, ci numai o tendință d'a ajunge la această desăvîrșire. Această tendință însă este identică cu acel „vecin femeiesc“ al dragostei. Omul genial, desinteresat și iubitor, e 'n acelaș timp omul, care tinde spre divinitate, omul care caută să dobîndească o desăvîrșită existență:

„Tot ce-i trecător, este o parabolă; ce nu-i suficient, aci devine fapt, ce e de nedescris, aci se făptuesc; vecinul femeiesc mă atrage.“

## VI

### Cum descrie Byron în *Manfred* pe omul supranatural.

Manfred s'a născut sub îndoita impresiei a puternicelor naturi alpine și a poemelor faustiane a lui Goethe. În timpul primei sale călătorii în Elveția, Byron făcu cunoștință acestei poeme, intru cât era terminată pe atunci. Faust exercită o nemărginită influență asupra lui Byron, cu toate că nu l putea citi în original, ci trebuia să pună pe un prieten să i l traducă. I se părea că autorul lui Faust s'a uitat în firea sa lăuntrică, în firea lui Byron, că descrie a sa viață sufletească, ale sale dorință, a sa felicire și a sa durere. Firea lui Faust e pusă în mișcare 'n propria natură a lui Byron; astfel se născu trebuința de a exprima el însuși ceia ce un altul făcuse deja înaintea lui. Marea impresie exercitată de poema faustiană fu întărită încă prin impresia exercitată asupra firei entuziaste a lui Byron de sublima natură alpină. Această îndoitoare influență se oglindescă lămurită în poemă dramatică *Manfred*, măreață creațiune a lui Byron. Ca și 'n Faust, ca și 'n natura alpină, tot astfel și 'n *Manfred*, gingășul, frumosul, în-

cântătorul, e alătură de sublimul îngrozitor, de înăreția supranaturală. Manfred ca și Faust, ca și Hamlet, e un om genial, un om supranatural a căruia ochi privesc cu încântare, întreaga gingăsie a acestei lumi, și a cărui dorință după o existență superioară și desăvîrșită, după o viață dumneideiască e totuși atât de mare, încât toate desfătările ce le-ar putea oferi lumea această, nu sunt în stare să-i îndestuleze sufletul. Ca și Faust, Manfred nu poate ajunge la liniște, nu se poate cufunda cu totul în divinitate. Pămîntul îl încătușează cu a lui gravitațiune și necontentit îl atrage spre sine, ori de căte ori sufletul lui Manfred ar voi ca și vulturul să se avînte spre cer. Nemărginit de marea dorință a sufletului după desăvîrșire și după vecinicie, îl păzesce d'a nu deveni comun, d'a nu se cufunda'n nimicurile pămîntesci, de a nu deveni jucăria și prada necuratului. Astfel se găsesce 'n intimul și esteticul său sentiment o trăsură de adâncă tristețe. Lumea care apare atât de măreață și de sublimă, e'n același timp lăcașul suferințelor și a luptelor sale. Stând pe unul din cel mai înalti munți a alpilor, pe fecioară, și desfătându-se la această minunată și măreață priveliște, Manfred exclamă:

„O lume!..... o țărână!..... o maica mea iubită,\*)  
Și tu o dimineață din veacuri încolțită,  
Pădure, stânci, abisuri, pe care vă zăresc,

---

\* Versurile aceste, cât și cele următoare 's' luate din traducerea D-lui Stoenescu.

De ce nu pot nimica din voī să maī iubesc!  
De ce sunteī atātă de dulc̄ și de frumoase,  
Când simțurile mele de suferință sunt roase?  
Iar tu, strălucitoare privire,— univers,—  
In somn atāt de pacinic, și atāt de viū în mers,  
De ce 'mī arunc̄ în față scânteī de ne'ndurare,  
Când inima 'mī e plină de atātă disperare?  
Pe stâncile ascuțite cu vîrfuri de granit,  
Pe care 'mī este corpul uscat și pironit,  
Avênd în adêncime, torrentele spumoase,  
Vorbind cu frunzătura pădurelor pletoase,  
'Mi e gândul d'o privire grozavă, frămîntat,  
Mě simt învins, cu toate că sunt ne'nduplecăt.  
'Mi-ar fi destul înlătură o singură mișcare,  
Un pas, o slăbiciune, un sgomot, o suflare,  
Și corpul meū să cađă în văile adênci,  
Lăsând făși de carne pe arbori și pe stânci;  
Dar pentru ce 'mī e frică?..... Si pentru ce când toate  
S' opun dorințeī mele,— dorința mea nu poate,  
Nică chiar murind,— în moarte — să afle un sfîrșit?  
«Trăesce!...» e blestemul ce 'n veci m'a urmărit,  
Si traiul e mormîntul, în care putrezesc,  
Ființa mea — când iadul, repetă adênc— «Trăesce!»

(Un vultur trece pe d'inaintea lui.)

O tu, ce spintec̄ noriī, cu peptul tău de fer,  
Si te ridic̄ cu sborul fantastic pân' la cer.  
Ce bine fac̄ că sborul, îți ei pe lângă mine!  
De m'aī lua drept pradă, aī face mult maī bine;  
Din cărnurile mele aī fi în veci sătul  
Si puii tei și-ar face din mine un pătul.  
Dar ochii mei zadarnic ar vrea să te urmeze,  
Pe când aī tei asupra 'mī nu vor să se 'ndrepteze,  
Ce farmec e 'mprejurū'mī, și cât e de frumos,  
Pămîntul, ce se 'mbracă de sus și până jos  
Ce taine strălucite de raze sclipitoare  
Mereu împrumutate din lună sau din soare.  
Iar noi stăpîni nemernici aī marelui pămînt,

Din care ne rămâne, d'abia câte un mormînt,  
Fiuñte întocmite din cărnuri și simțire,  
Aci noroï netrebnic, și aci dumnedеire,  
Ne coborîm în iadură și ne urcăm la cer,  
Slujind în nescință, acelaș mister.  
Prin noi, întreaga fire, e veselă sau plângere,  
Așa precum durerea ne lasă sau ne strângere,  
Și ce ne pasă noă de este 'n univers  
Un scop spre care tinde natura 'n al său mers.  
Atâtă sciă, că 'n lume trăim, sperăm și 'n urmă,  
În somnul vecinieſ, speranța ni se curmă!  
Și acolo, unu-de-altul, departe, putrezin,  
Iar 'cei remașă n'aș dreptul, d'a sci ce devenim.  
(Se aude 'n depărtare fluerul unuï cioban).  
Oh! cum aș vrea să 'mă umplu a inimăi pustie,  
Cu focul ce inspiră aceasta melodie!  
Dar nu: Ei n'am nicăi soarta acestuï biet cioban  
Pe al căruï dulce cântec se leagă an de an,  
Spre a-i împleti trecutul, păstrat în amintire  
Ca fie-ce minută, să-i nască-o fericire.  
De ce nu sunt un sunet, din cântecu-ă duios!  
O aripă din vîntul ce'l face armonios,  
O rază din speranță, ce'l face să trăească,  
O umbră, o lumină, pe fața-ă îngerească  
Să nasc din bucuria, ce'l face zîmbitor,  
Și 'n jalea ce se strînge în sufletu-ă să mor.

Aceste versuri ne arată destul de lămurit, căt de intim Byron-Manfred resimte frumusețea a-cestei lumî, căt de puternic e desvoltat simțul său pentru desăvîrsirea externei înfătișări, căt de genială-ă este privirea, înrudită cu totul, cu simțimîntul estetic a luă Faust, căruï sentiment, acesta în preumbilarea cu Wagner și 'n admirăția apusului de soare, îi dă o exprimare atât de poetică.

Și cuvintele cu cară Hamlet deserie măreția acestei lumî, tot aci trebuesc aduse; el zice în a sa convorbire cu Rozenkranz și Güldenstern: „Acest sublim polog, aerul, vedetă, această măreață boltă d'asupra noastră, acest majestuos acoperemînt încrustat cu aur strălucitor!”

Intimul simțimînt al frumuseței lumei acesteia este însă 'n legătură cu o adîncă tristeță, față de nedesăvîrsirea și slăbiciunea firei omenesci. Da, tocmai simțimîntul frumuseței divine, desăvîrsirea în externa îfățișare deșteaptă dorința după o desăvîrsire lăuntrică, după desăvîrsirea voinței și a cugetărelor, prin urmare după cea mai superioară alcătuire a 'ntregei existențe, după o viață superioară. În opoziție însă, cu idealul dorit, nedesăvîrsita realitate exercită o indoit de dureroasă influență asupra sufletului său. De aceia și simțimîntul frumosului se contopesce cu această lăuntrică duere într'un sentiment ce'l numim melancolie. Cea mai înaltă frumusețe ne va face veseli și trăși în același timp; o Venus de la Milo sau un concert de vioară a lui Beethoven, executat de Ioachim, vor mișca sufletul nostru până 'ntr'atât, încât nu ne vom putea abține d'a nu plânge. Noi însine suntem într'o măsură mai mare sau mai mică, Faust, Manfred, Hamlet; în noi toti se găsesce mai mult sau mai puțin conscientă dorință după desăvîrsire, după cea mai înaltă formă a existenței; de vom vedea sau audi ceva frumos, ceva desăvîrsit, acea dorință cresce, ne opresce bătăile inimii, ne face

să plangem. Când H. Heine, după o lungă boală ești pentru prima oară și se duse 'n Luvru, cădu jos plângând înaintea statuie<sup>r</sup> Venerei de la Milo. Cuvintele lui Narciss, din drama cu același nume a lui Brachvogel, m'au miscat în tot-d'auna într'un mod deosebit: „Dorința e cel mai bun lucru în om; cine nu mai cunoasce dorința, e bun să moară, să părădeasca.” Aristotel, înainte cu mai mult de două milii de ani, făcuse aceiași observare. El dice: „Se spune că toți oamenii geniali au fost melancolici.” Melancolia e expresiunea însă a unei neastimpărate și adînci dorințe.

Această divergență 'n peptul omenesc, e divergența între dorința după o existență desăvîrșită, după o viață superioară, și între propria noastră nedesăvîrsire și slăbiciune; această divergență care ne vine 'n conștiință, tocmai la privirea unei perfectiuni în înfățișarea externă, a unui tablou frumos și măret, face și pe Manfred, ca odată cu admirarea frumuseței și încântătoarei lumii, și a desăvîrșirei ei externe, să 'și exprime adêncă părere de rău, față de propria-l imperfecțiune: „Cât de frumoasă, cât de minunată este această lume văduită! Ce sublimă 'n sine însăși, și când se mișcă! Noi însă, cari ne numim aici stăpani, jumătate pulbere, jumătate Dumnezei, d'opotrivă ne'ndemânicici și ca să cădem și ca să ne suim, noi, cu a noastră fire hybridă, aducem numai contradiceri în armonia acestei creațiuni, noi cari respirăm d'odată și al slăbiciunei și al mandriei aer. În luptă cu ne'ndurata nevoie și tendință

înalte, noi suntem învinși. Remânește atunci ceia ce nu ne numim, ceea ce nu încredințăm unii la alții.“

Scim că genialul Hamlet are totuși acest curagiș al adevărului, el își dă numele, la care se gândește Manfred și îl spune și altora: „Sunt mai mult sau mai puțin virtuos,” îl dice el Ofelie, „totuși măș putea învinovăți de atarî lucruri, îngât ar fi mai bine, ca mama mea să nu mă fi născut rică-odată.

Sunt foarte mandru, răsbunător și ambițios. Găsesci în mine mai multe crime, cari nu așteaptă de căt un semn al meu; mai multe crime dic, decât am gânduri ca să mă le închipuesc, fantasie ca să le întrupez, sau timp ca să le îndeplineșc. La ce bun să se malătarească astfel de oameni între cer și pămînt? Pungașii suntem cu toții! Nu te încrede în nică unul din noi!

Această divergență în natură omenească o accentuează și Faust, puțin timp după ce dăduse o atât de frumoasă expresiune sentimentului său estetic față de apusul soarelui:

„Tu nu ești conștiu decât de o singură tendință, nu căuta nică odată s-o cunoșci și pe cealaltă. Doar suflete trăesc, văi, în al meu pept; unul voiesce să se desparte de celalt; unul se agață cu o grosieră dragoste de lumea astă, celalt tinde cu putere să se ridice în lăcașul nobililor străbuni.“

Dispozițunea lui Hamlet, un amestec de admirație și dispreț, față de natură omenească, se exprimă astfel: „Ce cap-d'operă este omul. Cât

de nobil prin a luī raīiune. Cat de nemărginit în ale luī talente! Cat de expresiv și demn de admirat în formă și mișcare! Cat de asemenea unuī înger în ținuta sa! Cat de asemenea luī Dumnezeuī în a sa cugetare! Podoaba lumei! Modelul tuturor vieīuitoarelor! Si totuī ce 'mī este această quintesență a pulberel?"

Numaī pe alocurea ese cu totul la lumină sentimentul estetic, în momente pacinice, în carī omul nu caută nimic real, în care el a isprăvit cu dorinītele, speranītele și viaīa sa. Manfred ca și Faust încearcă să se omoare; el voiesce să se arunce într'un abis, dar' e scăpat în ultimul moment de un vînător și redat vieīe. Adenca emoīiune și moartea care trecuse pe lângă el, îl linistesc sufletul. (Contraīdicerea 'n 'al sīu suflet numai e atât de evidentă. Frumusetea îl încântă acum, fără 'a mai deștepta o adenca durere sufletească.) Această bucurie curată față de frumos, această desfătare curată 'n privelisce, o caută Manfred, când chiamă pe zîna alpilor. La privirea unei cascade dintr'o adenca vale el spune următoarele cuvinte:

•E-aproape mieīul nopței, și rađele din cer  
Răpesc și duc spre soare, al apelor mister.  
Culorile frumoase se 'mprăștie 'n talazuri,  
Plutesc și 'mpestrițează surpatele zăgazuri.  
Coloane argintie de apă curg încet,  
Si seamănă cu coama uscatului schelet  
Pe care călăresce neobosită moarte  
Ca pe-un fugar ce singur e 'n stac să o poarte.  
'Naintea acestuī farmec sublim sunt numai euī,

Și aș vrea în tot-d'auna să 'l văd, să 'l simt mereu.  
Să cuget în tăcere, l'a mea singurătate,  
Să 'mă readuc aminte de dilele adorate,  
Și beat de amintire, să uit al meu blestem  
Alăturî cu zîna acestuî loc..... S'o chem!

(Manfred ia în mâna câte-va picăturî de apă, pe carî le aruncă 'n aer, șoptind câte-va cuvinte magice. După un moment de tăcere, apare zîna alpilor, din undele cataractei.)

O zînă 'ncântătoare, cu părul de lumină,  
Cu ochiî viî și limpedeî, cu forma ta divină,  
Prin care de-o ființă iubită 'mă amintescă,  
Cu sufletul în care privirea 'ți oglindescă.  
Surîsul tău e dulce, ca'l unei dragă copile  
În leagân adormită, în primele ei dile,  
Când inima-î svâcnesce sub visul ei ușor,  
Ca lacrima sub geană, ca răda sub un nor;  
Roșeața ta e focul ce 'l uită aurora  
Pe-obrazul de zăpadă al muntelui, în ora  
Când cerul cu pămîntul mai mult se 'ndrăgostesc;  
O zînă!... Dacă însățî 'mă-aî cere să citesc  
În tine tot ce mintea și inima 'mă găsesce,  
Cuprins aî fi de milă și 'mă-aî striga: Oprescu!  
Mă iartă dacă poate din somn te-am deșteptat,  
Saă dacă dintr'un dulce moment te-am turburat,  
Dar vedî, când omul are 'n mâna luî puterea,  
Nu cugetă că altuî împedecă plăcerea,  
Și te-aîn chemat; 'mă place cu tine să vorbesc  
Căci simt o mânăiere, în ochi'ți când privesc.»

Moartea care s'apropie mai târdiû, liniscește  
sufletul luî Manfred, și 'l face să poată gusta  
ntreaga frumusețe a ultimului apus de soare.  
Cea mai deplină abandonare, cea mai intimă  
îdmirație o spun ale sale cuvinte soarelui care  
se duce și care-i apune pentru ultima oară:

« O soare ! stea măreată, spre care abia 'ndrăsnesc,  
Ca să 'mă ridic privirea : — părinte al naturei  
Ce dați lumină dilei și viață creaturei  
Curat ca și azurul în care te îmbraci,  
O tu ce 'ncântă privirea și inimile 'mpacăi,  
Ce-a încăldit odată fințe nepătate  
De cugete sinistre, de crime blestemate,  
O lume îngerească, cu locuință 'n cer  
Și care cunoscuse adêncul tău mister.  
Tu 'ntâiul ați dat vestea puterii creațoare  
Și-a răsădit în inimă credințele ardătoare,  
Te-a arătat puternic pe munți plini de nori,  
'I-a îmbrăcat cu rađe de aur și cu florăi,  
Ați adunat păstorii voioși la rugăciune,  
Sădindu-le în inimă cerească 'nțelepciune.  
O șteu, trimes în lume de cel Necunoscut,  
Ca să-ți servesc drept umbră, nevrând a fi vădu.  
O soare ! Stîlp de care se leagă atâtea stele,  
De ce n'ați fost tot astfel în gândurile mele.  
Precum te văd acumă de bine-făcător !  
O rege al primăverelor cu tronul ardător,  
Și tu ați slăbiciune și vremuri de nevoie :  
Te culci când vine ceasul, te scoli fără de voie.  
Și iarăși tot-deauna acelaș drum urmezi,  
Având îndatorirea s'omori și să crezzi.  
Întâia mea privire d'amor și d'admirare  
Fu numai pentru tine, la trista mea născare :  
Iti dați și cea din urmă privire 'n viața mea ;  
Adio ! căci în lume ești nu te-o mai vedea,  
Dar adu'ți căte-o dată aminte și de mine  
Și cugetă că nimeni nu s'a uitat la tine  
C'eo scârbă mai grozavă de traiul omenesc.  
— S'a dus !.... Dar după dânsul, mă duc să 'l urmăresc.

Adêncul și particularul simțimēnt al omului genial, marea-i dorință după o existență desăvîrșită, după desăvîrșirea sentimentulu'i, a cugetării

și a voinețel, il isolează, il face să devină singurătec, fugă de lume. Cel care poartă 'n sine tendință după cea mai înaltă desăvîrsire, e rănit și insultat de tot ce e nedesăvîrsit, urât, ordinar, prost și josnic. „Oră-ce desăvîrsire ce o vedem,” dice Schiller, „ne-o însușim, dar, putem adăuga, tot astfel și oră-ce nedesăvîrsire. Prin faptul că 'mî concentrez atenționarea mea asupra unui lucru urât, prost și ordinar, în mine însușii se pune 'n mișcare, simt cu spaimă și groază miscându-se 'n propria mea fire tot ce e nedesăvîrsit, mă simt scoborit la un nivel inferior. Eul nostru mai bun, desăvîrsirea din noi, suferă, și această suferință, această durere lăuntrică, se exprimă prin indignarea, ce ne coprinde față de ceia ce e urât, prost sau ordinar. Cautăm să 'ndepărtem de la noi toate acestea, și de nu o vom putea face, căutăm să 'ndepărtem din ținutul nedesăvîrsirei, care ne îngrijoresc și ne discreditează, propriul nostru eū.” Marea majoritate a oamenilor însă e mișcată de interese josnice, egoiste; despre o desinteresată tendință către frumos, adevăr și libertate morală nu poate fi vorba la denșii; de aceia Manfred încă din a sa copilărie și vede singur de drum. De se 'ntâlnesc cu oameni, observă tot cee nedesăvîrsit într'ensi, dar și prin ceia ce e imperfect în el, se simte scoborit la ei, verme ca și denșii. Manfred fugă de oameni, chiar de cei cari îl sunt înruditi. Setea lui după frumos și o astemperă 'n privirea mărețelor tablouri ale naturei, dorința sa după cunoarcințe caută să 'și-o satisfacă prin studii sin-

guratece, plăcerea sa față de liștera acțiune a puterilor săi îl duce la pericol și fapte îndrăsnețe. O singură ființă numai i se pare d'opotrivă cu el, ba chiar 'mai desăvîrșită decât dênsul, și aceasta, Astarteia, s'a prăpădit prin vina lui. Zina alpilor, chemată de Manfred, îl îndeamnă să-i spună suferințele sale. Manfred se exprimă astfel:

„Ascultă! Chiar din timpul plăpândești tinerețe,  
Ești nu vedem ca alții aceiași frumusețe,  
În sgomotul naturei, precum și 'n somnul ei;  
Pămîntul devenise hidos în ochi mei  
Și difeream de oameni, prin gânduri, prin simțire,  
Prin fapte, prin durere, prin geniu, prin iubire.  
Și 'n mijlocul atâtor ființe mă simțeam,  
Străin, urât de lumea 'n care mă găseam.  
Deși, ca om, de cărnură, era a mea făptură,  
Ești nu simțeam de nimeni, nicăi dragoste, nicăi ură,  
Afară d'o ființă, de care 'ți voi vorbi;  
Cercase bucuria lumească a mă orbi;  
Dar ești simțeam plăcerea, în locuri singurateci  
Și ore întregi, ești singur, pe munți cei sălbateci,  
Acolo unde iarba n'o calcă ori-ce om,  
Și fluturul nu scoate al florilor arom,  
Acolo unde praful zăpada n'o 'negresce,  
Și pasarea prin frunze culcușul nu'stă clădesce  
Mă ridicam cu capul, și mintea până la cer,  
Silindu-mă să aflu adêncul său mister.  
Adesea-ori în noaptea, lucrând sub alba lună  
Când stelele se mișcă, se 'mprăștie, s'adună,  
Privirea mea spre ele, molatic se 'ndrepta  
Și inima 'mă de simțuri suave tresăltă.  
Aușul meu de sgomot lumesc era departe  
Durerea nu 'l lovise cu strigăte deșarte,  
Ci freamătuș din frunze și al apelor murmur  
Veneau să se 'mpreună cu vîntul d'imprejur,

Așa trăiam și singur simțeam că 'mă este bine,  
Când întâlneam în cale vr'un om, 'ină era rușine,  
Să cred că sunt ca dênsul, și dacă 'mă vorbea,  
Simțeam că se 'njosesce prin el ființa mea.  
În visurile mele, descins-am în morminte  
Văduț-am nemurirea, cum moartea o desminte,  
Din oasele murdare, din cărnuri și apoă,  
Din resturi preschimbate în praf și în noroă,  
Scoteam desnodămentul, c'o minte criminală,  
În care clocotesce gândirea infernală.  
Mulți ani în timpul nopței citind 'l-am petrecut:  
'Iar după lungă și negre descoperiră, prin care  
Văduț că însuși iadul 'naintea mea apare,  
Mi-am îngrădit avântul, nebun și obosit  
Fiind cu neputință, s'ajung la un sfârșit.“

Această atracțiune către singurătate este proprie tuturor oamenilor însemnată. El fug de mulți-mea cea mare, de 'nghesuală, și urmăresc, fie singuri, fie într'un cerc restrâns de oameni asemenea cu dînșii, ale lor idealuri. Astfel și Manfred singur, s'așteptă de singura ființă care 'l era d'opotrivă și care 'l pricepea:

„De 'ti-am vorbit de multe, nu 'ti-am vorbit de tată,  
De mumă, de amante, de amici, căci nici-o dată  
Ființă de acestea în ochi 'mă n'aș trăit ...  
O singură femeie în lume am iubit ...

„Da! Se știe că sămăna cu mine.  
Că părul său, obrazul, privirea, toate 'n fine  
Erau ca ale mele: dar că prin caracter,  
Era 'mpreunarea dintre pămînt și cer.  
Ca mine cugetarea-ă visa 'n singurătate,  
Simțea același farmec în nopțile 'nstelate,  
Și setea d'a cunoasce mistere o ardea.  
Dorința ca pe mine spre iadură o 'mpinge,  
Avea, cu toate acestea, o inimă mai bună,

Iubirea-ți impletise pe fruntea-ți o cunună  
Și mila ei scăpase pe mulți nenorociți:  
Făcuse din orfanc femei cu soți iubiți;  
Avea suris de înger pe buze și 'n privire  
Sclipcau adesea lacrămi de-o tainică sănătire,  
Maș limpede ca cerul, cu soarele de Maș,  
Maș fragedă ca frunța pe arbori din rai,  
Găsea ntr'al meu suflet, iubirea ardătoare  
Și 'mă o scălda cu lacrămi, cum roua seald' o floare.  
Dar dacă reutatea dintr'ënsa 't-am luat,  
In bine niciodată cu ea n'am sămânăt.  
Ah! O iubeam și singur am omorit-o!...

Aci ca și maș 'nainte îl audim pe Manfred, accentuând setea sa pentru sciință, pentru cunoștințe. Laudă 'n Astarteia faptul, că are un suflet care poate înțelege universul. Maș adenca cunoștință duce, după cum am arătat, la recunoașterea propriului teu ești în tot ce există. (A 'ntellege universul, înseamnă a se recunoasce pe sine însuși în tot ce trăiesc, în toate puterile naturei, în oameni, animale, plante, pietre, în aer și 'n foc, în pămînt și 'n apă. Puterea pe care o simt lămurit în al meu braț ca energie, această putere devine atuncăr, când cu brațul meu voi învârti manivela unei mașini dinamice, electricitate, lumină și căldură. Și vice-versa: Lumina care de la cea mașă îndepărtaște fixă ajunge la ochiul meu, nu e decat o altă formă a puterii, pe care o resimt ca energie 'n brațul meu, care face ca inima mea să bată, și pe care iarăși o recunosc ca tendință, ca o vie năzuință spre realizarea vr'unei idei. Această unitate a

forțelor naturei și această unitate a spiritului omenesc cu întreaga natură, cu întreaga și nemărginită mulțime a ființelor, din cără natura e compusă, această unitate și găsesce expresiunea 'n spiritul de intimitate al oamenilor supranaturali Faust și Manfred, cu spiritele pământului, ale aerului și ale tuturor puterilor naturei, precum și 'n domnia lor asupra acestor spirite. Mai adâncă recunoascere care largesce propriul nostru eșu, în natură, în univers, și supune tot-d'odată această natură, acest univers. Ceia ce pentru alți oameni e mort și mut, pentru adâncă privire a omului genial, e 'nsuflețit, trăesce grăește. Întreaga natură îi vorbesc, și desvăluie ale ei secrete și dă puterea d'a o stăpenei, d'a și-o aservi. „Înalte spirite,” dice Faust, „mă-ai dat tot ce 'tă-am cerut. Nu în desert mă-ai arătat a ta față; mă-ai dat de regat măreața natură, mă-ai dat putere d'a o simți, d'a mă desfăta. Nu mă-ai permis numai o rece vizită mirată, nu, mă-ai lăsat să privesc în ale ei adâncimi, ca 'n sinul unuia prieten. Treci pe d'inaintea mea șirurile celor vii, mă 'nveți să mă recunosc pe aii mei frați în tăcutul tufiș, în aer și în apă.“ Cu omul supranatural Manfred lucrurile stață tot astfel. Simbolul poetic al acestei recunoasceri este puțința d'a chema spiritele, spiritele tuturor elementelor, tuturor puterilor naturei. Manfred îi chiamă, și ele îi răspund, stață de vorbă cu densul, și îi oferă ale lor servicii

Foarte poetice sunt cuvintele spiritelor din acestă poemă a lui Byron :

*Primul geniu:*

Ființă muritoare ! Palaturile mele  
Lăsându-le venit-am, pe rađa unei stele  
In lumea locuită de oameni mișeți,  
Și gata sunt, dorința să 'tă-o 'mplinesc ! Ce vreți ?

*Al doilea geniu:*

Sunt regele puternic, al crestelor muntoase,  
La tronul meu se pleacă pădurile pletoase,  
Supuși mei cu stele coroana 'mă-o 'mpletește  
Și fulgerele-albastre, puterea 'mă ocrotesc.  
Eu pot să fac un munte în pripă să dispara,  
Și altul pot în locu-ř să fac să ias' afară!  
De mine se 'nspăimântă și regi și semi-dei,  
Dar tu pe ce te reazămă de m'ař chemat ?

Ce vreți ?

*Al treilea geniu:*

Din adâncimă albастre, de vînturi ne'ncrețite  
In care se odihnesce pe unde liniștite,  
Sirena, ce se 'mbracă în haine de sidef,  
Cu scoicele cusute pe ea, ca p'un ghergief,  
Am audit furtuna descântecelor tale,  
Adusepân' la mine de duhuri infernale.  
A resunat puternic, palatul de mărgean  
Și s'a încruntat privirea întinsuluř ocean  
Iar' eu, într'o clipire, aflându-mă la tine,  
Cu glasul datorieř; te 'ntreb : ce vreți cu mine ?

Ceia ce Manfred însă caută la spirite, tot n'o poate găsi. Mař adenca recunoascere a unităței, a tot ce există, cunoșința legilor, a puterilor naturei, nu poate stîrpi suferința din susținutul său, nici disperarea față de vina sa, nu poate face nefăcut, ceia ce se făcuse. In desert învoacă el

spiritele, să 'l scape de chinul acesta, să-ădee un leac, ca să uite îngrozitorul lucru, ce prin propria-l vină făcuse aceleia căre și era mai dragă pe lume: „Dați'mi uitarea, dați'mi uitarea, de mine însumi,” esclamă Manfred. „Nu'mi putetă oare aduce din intunecatele împărății ce'mi oferită, ceia că eș doreșc? ” Cunoșința forțelor naturei și stăpânirea lor poate aduce bunuri externe, dar' nu poate readuce liniscea sufletească.

„Nu'ți putem da, decât ceia ce avem,” dice spiritul. „Cere-ne un lucru, cere-ne putere, domnie, deplină sau în parte fericire pământescă, mărire, un cuvînt cu care să poți stăpâni elementele pe care le guvernăm, vorbesce și toate acestea le vei avea.”

Astfel că luă Manfred nu-ă remâne alt-ceva de facut, decât să aștepte liniștea ce 'i-o va aduce moartea. Astartea 'l-a profetisat aceasta. Invocată din împărăția de sub pămînt, ea îi dice: „Manfred, deja mâine, chinurile tale se vor sfârși.” Spiritele rele se apropie de muribundul Manfred, și vor să 'l atragă în intunecata lor împărăție; el însă are încă putere de-a 'i respinge. Orăcat de multe rele a făcut în viață, orăcat a greșit el, sufletul său tot nu cade 'n stăpânirea necuratului, căci cu toată slăbiciunea și nedesăvîrsirea omenească, în sufletul său vecinic a trăit dorința după desăvîrsire, după eternitate. Ca și Faust a năzuit și el să se apropie de această eternitate; ceia ce era nedesăvîrsită în a lui fire

și ceia ce în a luă activitate se manifesta ca sălbatecă pasiune și ca nemărginită cupiditate, și 'l făcu asasin, aceasta îl umplea de cea mai adâncă durere, de amară și 'ngrozitoare căință. Tocmai în această durere sufletească se desvăluie marea și nobila fire a lui Manfred; căci pentru a fi până 'ntr'atata supărat de nedesăvîrsirea proprietății tale firii, trebuie să porți în tine cea mai puternică năzuință, cea mai ferbinte dorință după desăvîrsire, după ceia ce e curat și bun. Sentimentul acestei nobleți lăuntrice dă eroului nostru puterea, d'a respinge pretehțiunile spiritelor rele, față de sufletul seu, tot astfel după cum în Faust, ingeriș în luptă cu diavoliș; pentru nemărtirea lui, Faust repoartă 'n cele din urmă isbanda. Ca și Faust, Manfred nicăieri odată n'a fost cu desăvîrsire supus necuratului, deși se servea în orbirea și pasiunea sa de el. Cât de adânc disprețuia și ura Manfred-Byron partea rea a firei sale, ne-o arată blestemul, pe care Byron pune la sfârșitul primului act, după invocarea spiritelor, să'l rostească vocea conștiinței asupra lui Manfred Chinul neliniștitei și relei conștiințe e exprimat într'un minunat chip poetic. Strofele patru până la sease sună:

« O voce și un haos de rîsete fatale,  
Aă răsădit blestemul în gândurile tale;  
Un geniu mai puternic, de cum te crești că esci,  
A ăsă că 'n veci să cugeti, și 'n veci să te 'ndoesci!  
Să n'ai în toată viața un ceas de mulțumire,  
Iar' noaptea să 'ți înghețe sudoarea de 'ngrozire,  
Și soarele să 'ți arătă plămâni însetaș,  
Să fie 'n loc de apă cu flăcări adăpată.

Din lacrămile tale făcut-am o licoare,  
Ca dânsă nu-i mai mare putere-otrăvitoare;  
Din peptul tău sălbatec un sânge negru am scos  
Și arde ca văpaia din iadu 'ntunecos:  
Ți-am ridicat surîsul de șarpe de pe buze,  
Sarcasm, ce a fost și este desmoștenit de muse:  
Am-stors o picătură, sudoarea când 'ti-am șters,  
Otrava ei ar stinge întregul univers.

Pe abisul fără margini al răsvrătirei tale,  
Pe ougetul ce-abate virtuțile din cale,  
Pe sufletul tău vecinic, închis și ipocrit,  
Pe setea de a'ți rîde, de cel nenorocit,  
Pe steaua ce 'n privire 'ti-a pus aceiași rađă,  
Ca fratelui tău Cain—blestemul meu să cađă  
Să cred că esc un înger, și tu să fi călău,  
Iar' sufletul 'ti să afle în tine iadul seu.»

Cât de mare este durerea sufletească a lui Manfred, disperarea și propria înjosire, ne-o arăt cuvintele sale, atunci când spiritele de sub pămînt, îi cer să se plece înaintea lui Ariman, stăpânitorului infernului. Spiritele îl dic:

«Supune-te mai iute, flință blestemată !  
Saú teme-te de ura, sub care vei cădea.»

Manfred răspunde cu mandrie;

«Cunosc pe suveranul, ce este 'n fața mea,  
Și vedî cu toate acestea, că nu mă 'nchin.»

Un spirit al infernului:

«Se poate ! . . .  
Dar' scim și noi mandria, din creerî a 'ti-o scoate.»

Manfred răspunde:

« O sciū și eū. In lume de câte-orī n'am stat,  
In pulberea 'njosirei, cu sufletu 'ntristat,  
Cu fruntea umilită, prin câte nopți urâte,  
Nu 'mī-am vădut cu groază, speranțele tărîte  
In fața disperării, sdrobit m'am inclinat,  
Și fără de mândrie, genuchiū am plecat..»

Cel care însă ca și Manfred se judecă astfel pe sine însușii, arată cu aceasta că dumnejiescul principiu, iubirea trăesce 'n a lui voineță, el poate răni acest principiu, în pasiune, în greșeală, dar nu 'l poate tăgădui. De aceia și muribundul Manfred nu cade prada spiritelor infernului. Când necuratul îi amintesc păcatele cu următoarele cuvinte:

«Dar' crimele hidioase, prin care-ai devenit . . .»

Mansfred îi răspunde :

«Ce fac acele crime ființelor ca tine ?  
Să fie pedepsite cu alte crime noī ?  
Și încă pedepsite de criminali ca voī ?  
Reîntoarceți-vă în iaduri ! . . . Dar' ce vă mai reține ?  
'Mi-ați cumpărat viață ? . . . Aveți vr'un pact cu mine ?  
Eū nu v'am fost unealtă, ca pradă să deviū,  
Călăul meū, eū singur, am fost și am să fiū.  
Retrăgeți-vă, demoni ! a flacăre fântână !

Văd mâna morții asupra 'mī, iar' nu a voastră mânuă.»

Cel ce se judecă pe sine însușii, nu va fi judecat de alții. Omul genial, chiar când gresesc și face o saptă rea, rămâne totuși în cea mai lăuntrică parte a firei sale aplecat spre dumnejire și desăvîrsire : d'aceia răul, ordinarul nu se opresc dăinitor asupra-î, și nu'l pot trage cu a lor greutate 'n întuneric. După cum vulturul tinde către soare, tot astfel omul genial năzuesc spre lumina cunoșinței, spre adevăr, spre desăvîrsire.

---

## VII.

### **Genialitatea și libertatea sufletească după teoria lui Schopenhauer și a lui Spinoza.**

Printre cele mai spirituale scrieri, ce s'așteptă să scrie când-va asupra geniului, trebuie să socotim al 36 și 37 capitol din primul volum, și al 31 capitol din al doilea volum al operei de căpetenie a lui Schopenhauer: „Lumea ca voință și reprezentare.“ Ar fi însă greșit, ca cu una cu două să jurăm în cuvintele magistrului și să primim fără nici o critică, ca justă și nediscutabile, desvoltările și afirmațiunile lui. Schopenhauer a greșit de multe ori, dar și 'n greșală, rămâne spiritual și stimulant, și fie că vom fi de acord cu el, fie că nu vom fi, vom profita 'n tot-d'auna, când ne vom ocupa cu dênsul.

Împotriva definiției geniului nu e nimic de obiectat. „Genialitate“, dice el, „nu e nimic altceva decât cea mai deplină obiectivitate, adică direcțiunea obiectivă a spiritului, în opoziție cu cea subiectivă, cu cea referitoare la propriații persoană, la proprietăți voință.“ Voî observă aci, că 'n fond Schopenhauer, sub voință, înțelege voință mărginită și egoistă, și că e o greșală a

luă, d'a vorbi despre voința 'n genere, în loc d'a ne înfățișa voința mărginită și egoistă, ca fiind în opoziție cu genialitatea. Voința persistă chiar și în cea mai desăvîrșită obiectivitate; deosebirea e că, această voință, unită cu o perfectă obiectivitate, este o voință desăvîrșită obiectivă, o voință desăvîrșită de bună. Cu această adăugare este cu totul justă definițunea lui Schopenhauer: „Genialitate este direcțunea obiectivă a spiritului în opoziție cu cea subiectivă, cu cea referitoare la propria-ții persoană la propria'ții, mărginită și egoistica voință“.

Modul cum a conceput Schopenhauer firea geniului, mai are nevoie și de o altă complectare. După cum ne-o arată cuvintele ce urmează imediat după definiție, Schopenhauer înțelege sub cuvântul de geniu cu deosebițe, dacă nu exclusiv, geniul artistic, pe când geniul filosofic său practic, îl trece cu vederea. Intr'adevăr el dice, după ce a definit geniul ca cea mai desăvîrșită obiectivitate: „Potrivit cu acesta, genialitatea este puțința d'a se menține cineva 'n simplu spectator, d'a se pierde 'n această privire, și de a sustrage recunoascerea, care la 'nceput era 'n serviciul voinței egoistice, d'a o sustragă dic, aceluia serviciu, adică d'a lăsa cu desăvîrșire la o parte interesele și scopurile tale, d'a te desbrăca pentru că va timp de personalitatea ta, pentru a rămâne subiect pur cognoscibil, privire curat universală, și aceasta nu numai trecător, ci durabil p' atâtă timp și cu atâtă judecată, cătă 'ții trebuie pentru a putea

redea prin artă ceia ce aî conceput și pentru a 'ntări în dăinuitoare ideă, ceia ce sboară 'n nehotărîte aparițiuni.“

Toate acestea sunt adevărate, dar' sunt aplicate 'n special la geniul artistic. Cuvintele proprii ale lui Schopenhauer ne duc mai departe; el dice: „Se pare că, pentru că geniul să iasă la evidență într'un om, trebuie, ca acestuia să î se fi dat o măsură de putere cognoscibilă, care să 'ntreacă cu mult pe aceia care este 'n serviciul voinței individuale; acest surplus de putere cognoscibilă făcut liber, devine subiect curat ca voință, devine oglindă clară a firei acestei lumii.“

Am quis că aceste cuvinte ne duc mai departe și lămuresc mai mult decat numai geniul artistic, căci acela, al cărui suflet devine oglinda a flinței acestei lumii, nu trebuie necesar să fie tocmai artist, și să redea 'n culorii sau sonuri, genială și obiectiva lui vedere; poate 'nfățișa tot atât de bine ceia ce vede înăuntrul său printr'o concepție abstractă, poate fi un om al științei, poate fi un mare cercetător și genial filosof, după cum a fost chiar Schopenhauer. Sufletul nu simte numai, ci și cugetă, și dacă devine oglinda clară a flinței acestei lumii, atunci această flință, se poate oglindi, nu numai în simțimările, ci și în cugetarea sufletului nostru. De vom ține și vom reproduce această oglindire, se va nască în primul cas o operă de artă, în al doilea, un sistem de idei abstractive, un adevăr.

Putem merge însă și mai departe, și putem

spune că sufletul nu simte și nu cugetă numai, ci și are o anume tendință și voință, care are de scop de a provoca anumite schimbări în lumea externă, de a se realiza într'o anume activitate, și această tendință și voință va sta în cea mai intimă consecuență cu chipul în care lumea se oglindescă 'n sufletul nostru. Dacă sticla oglindă noastre sufletești e 'ntunecată și necurată, de e crepată și plină de greșeli, atunci nu numai că ceia ce intră prin sentiment va fi schimonosit și plin de greșeli, nu numai cugetarea va fi neadeverată și unilaterală, dar și tendința și voința ce hotăresc activitatea sufletului vor fi necurate șijosnice.

Schopenhauer însuși a tratat pe larg genialitatea saă obiectivitatea acestei tendințe saă voință, și anume 'n partea operei sale, căreia î-a dat titlul de „Afirmarea și negarea voinței“; a făcut însă nedeslușită chestiunea prin faptul că vorbesce despre o negare a voinței 'n general, în loc d'a vorbi despre o negare a voinței îndrepitate 'n mod subiectiv, a voinței mărginită și egoistice. Ceia ce Schopenhauer numește *negarea voinței*, nu e alt-ceva decât *o schimbare de direcție a voinței*. Voința 'n sine ca o putere, ca o energie e indestructibilă; numai obiectul, numai ținta ei se poate schimba; caracterul acestui obiect, al acestei ținte este, care deosebesce pe omul genial de cel mărginit. Obiectul și ținta voinței omului mărginit este propria și persoană; în măsură însă 'n care crește genialitatea omu-

luă, în aceiași măsură obiectul său ținta, către care se șndreptează voința, câștigă 'n însemnatate și cuprins, până ce pe cea mai înaltă treaptă, îmbrățișează tot ce există, întregul univers.

Voința referitoare la propria noastră persoană se numește egoism, voința care trece peste persoana noastră, se numește iubire. Ceia ce Schopenhauer numește negarea voinței, s'ar putea numi mai just negarea egoismului; această negare a egoismului e 'n acelaș timp însă afirmarea iubirii, adică afirmarea voinței ce are o țintă, a voinței care trece peste propria noastră persoană. *Astfel negarea voinței a lui Schopenhauer e 'n acelaș timp o afirmare a ei.*

Expresiunea lui Schopenhauer ne poate face să rătăcim, să nascere ușor la neîntelegere greșite și trebuie prin urmare 'nlocuită printr'o designare mai precisă. Cu modul acesta, se 'nlătură și apărânta contradicere, cuprinsă 'n chiar desvoltările lui Schopenhauer. Căci pe când pe de o parte el vorbesc foarte explicit în diferite părți ale operei sale despre negarea și rădicarea voinței, declară pe de altă parte foarte lămurit și de repede ori, că voința, ca o putere și energie primordială, nu poate fi niciodată rădi căă sau distrusă. Voința este după el un lucru 'n sine, adică adevărată fire, mieșul tuturor lucrurilor, prin urmare e indestructibilă. Formele sub cari se manifestă, se 'ntrupează, sau după cum dice el, se obiectivează voința, aceste forme, se pot schimba, se pot transforma: voința însă,

ca forță primordială, ca lucru 'n sine, ca adevărată existență și realitate, voința persistă 'n vecinie. Schopenhauer dice:

„Voința, ca lucru 'n sine, alcătuescă lăuntrica, adevărata și indestructibila ființă a omului.”

Și prin faptul că Schopenhauer egalează toate forțele naturei, cu ceia ce observăm în noi ca putere, ca energie, ca voință, și prin faptul acesta, recunoasce el indestructibilitatea voinței, căci după legea conservării energiei nu există decât schimbări în formă, în felul de acțiune al puterilor, iar nicăi o dată o distrugere său nimicire a acestei puteri.

Dacă prin urmare Schopenhauer numește genialitate, putință d'a se menține cineva 'n simplu spectator, d'a se perde 'n această privire, d'a sustrage cunoștiința, care la 'nceput era numai în serviciul voinței, d'a o sustrage acestei voinți, nu trebuie să ne lăsăm să fim conduși, a privi genialitatea ca ceea pasiv, ca o stare lipsită de energie și voință a sufletului nostru, în care acesta pasiv lasă să treacă totul peste dânsul. O atare părere ar fi cu totul greșită, căci genialitatea nu e o slabiciune și nu constă într'o atitudine pasivă, ci genialitatea e cea mai înaltă energie, cea mai înaltă consecuență a puterii, cea mai desăvîrsită activitate, prin urmare, cea mai mare voință d'a trăi. Prin faptul însă că întreaga putere a sufletului se 'ndreptează asupra unui punct, prin faptul că 'ntreaga energie se desvoltă într'o singură direcție, și voința d'a trăi e concepută, într'o

hotărîtă formă a existenței; prin aceste fapte, alte forme ale existenței, sunt neglijate și disprețuite, fie chiar numai în mod trecător, astfel că pentru alte direcțuni, nu rămâne niciodată o energie, și asupra altor puncte, nu se poate concentra niciodată o putere. Astfel se poate ușor nasc părerea gresită, cum că nu există voință, nu există forță, și aceasta tocmai acolo, unde cea mai intensivă voință și exercită a ei domnie.

Inchipuiți-vă pe un iubitor de musică, la auzul unei simfonii dă lui Beethoven. E el oare într-o stare curat pasivă? E el oare lipsit de voință și de energie, fiindcă nărește vîr'o dorință după un anumit lucru, ca bună-oară cainele după un os sau copilul după un măr? Nu; entuziasmatul prieten al musicelui lui Beethoven, se arată numai de aceia lipsit de voință și de energie în alte direcțuni, pentru că întreaga-i voință, întreaga-i energie sunt concentrate asupra unui sigur punct, ascultarea musicelui. El ascultă și simte numai pe cât timp ascultă muzica, și de aceia în tot timpul acesta nu are pentru nimic altceva vîr'un interes. Trăiesc în ascultare; voința dă trăi ia forma sensațiuniei auditive. Se scie că există oameni, a căror întreagă viață este cufundată în muzică, că după cum se exprimă ei însiși, trăesc numai pentru muzică. A vorbi aici despre o negare a voinței dă trăi, ar fi o greșeală, căci nu voința dă trăi este negată, ci numai anumite alte forme ale existenței sunt neglijate în folosul unei

forme hotărîte, care e 'ndeplinită și egalisată cu toată energia.

Cum că energia vieței se ridică într'un anume punct, pe când într'altul se coboară, trebuie să vă fie cunoscut prin deosebite pilde. Omul care 'și-a pierdut vederea, capătă un extraordinar simț al auduluī și al tactului. Partea energiei reclamată înainte de văd se distribue acum asupra celorlalte două simțură principale ale omului și le aduce astfel la o mai desăvîrșită desvoltare. Pomul tăiat la vîrf cresce cu atât mai mult la mijloc, și astfel se 'ntâmplă pretutindeni o compensație, în aşa chip încât, puterea sau energie, să nu se peاردă, ci să îmbrace numai forme deosebite.

Cum că genialitatea sau obiectivitatea 'n simțire, cugetare sau voință, nu poate fi o stare pasivă, lipsită de voință și energie, aceasta ne-o arată propriile desvoltără ale lui Schopenhauer. După ce a dis, că surplusul liberat al cunoșinței devine subiect curat că voință, oglinda clară a ființei acestei lumii, continuă mai departe: „Voința, dusă chiar până la turburare 'n individii geniali, se explică prin faptul că presentul rareori îi poate satisface, căci nu le umple a lor conștiință. De aci neastemperata lor tendință, de aci neîncetata căutare a unor obiecte noi și mai demne de privit, de aci pe urmă, acea dorință aproape nică o dată satisfăcută, după ființe d'opotrivă și asemenea lor, căror să se poată spovedi; pe când omul de mijloc, cu totul satisfăcut și

umplut de obicinuitul prezent, e cu totul cufundat într'nsul, găsesce pretutindeni tovarășii, găsesce acea deosebită plăcere în viața de toate dilele, care-i lipsește geniu lui.

Cu aceste cuvinte cred, e designat destul de lămurit omul genial, care poartă în sine tendința superioară, năzuința vie, dorința ardătoare, de a 'și vedea realizat idealul, care 'n acest timp e și mai supus suferinței decât omul de mijloc, dar mult mai capabil, d'a se bucura d'o fericire nemărginită, după cum tendința sau voința lui, intru ajungerea unui scop, e 'mpedicată sau satisfăcută.

*Voința d'a trăi e cu atât mai puternic exprimată, cu cât individul este mai genial; această voință îmbracă 'n ucelas timp tot mai superioare și mai fine forme,* și poate fi privită 'n anume 'mprejurări, și de căte un nesciutor, drept ceva opus tendinței către viață, drept ceva dușman vieței, pentru a dice astfel drept o voință d'a muri, drept un fel de nihilism. Nietzsche numește aceasta „Ideal ascetic“.

Să luăm o pildă pe tărîmul moral, să luăm pe Isus Cristos, care a murit cu deplină conștiință și care cu a lui moarte a stampilat adevărul cuvintelor sale. Voința d'a trăi, sau voința d'a muri, era ea hotărîtoare pentru activitatea și răspândirea învățăturei sale? Pesimistul și nihilistul ușor pot răspunde, că era voința d'a muri, voința de a se refugia din această vale a plângerei, din această lume a miseriei și a păcatului într'o lume mai bună, sau în nimic. Aceasta ar fi cu

desăvîrșire falsă. Nu moarțea o căduță un Cristos, ci viața, dar' o viață, pe care moartea să n'o învingă, o viață, asupra căreia moartea să n'aibă nică o putere. Cu un suflet plin de o nemărginită dragoste îmbrățișă el omenirea, viața sa se scurse 'n viața omenirei; voia să ducă pe oameni la cea mai înaltă treaptă a vieții, după cum resimțea 'n sine însuși cea mai superioară viață, cea mai desăvîrșită voință, încât putea dice: „Eu sunt calea, adevărul și viață“. Despre nică un om mai mult, decât despre Cristos, putem dice, că sufletul său a fost cu adevărat oglinda clară a flinței acestei lumii; dar' de aci nu resultă vr'o negare a voinței d'a trăi. Numași formelejosnice ale acestei voințe, arida și neastimpărată căutare de a și satisface interesul meschine, le respinge el, căci ele se opun realisării formelor superioare ale voinței de-a trăi: „Nu vă 'ngrijuiți d'a voastră viață, de ceia ce veți mânca și veți bea, nică de trupul vostru și de aceia cu ce vă veți îmbrăca. Nu preauesce oare viața mai mult decât mâncarea? Trupul mai mult decât îmbrăcămîntea?“ „Căutați să dobândiți mai întaiu imperăția lui Dumnezeu și dreptatea, și atunci veți avea de toate.“

Cu cat omul se ridică mai mult peste aceste formejosnice ale voinței d'a trăi, cu atât mai mare devine cercul, pe care 'l cuprinde cu interesul său, cu atât mai mult va trăi cu altii și într'alții, cu atât mai intensiv va trăi el și cu atât mai mare va fi desfășarea procurată lui de propria-i viață. De aceia Schopenhauer dice:

„Geniul este propria sa răsplătă: ceia ce este cine-va, necesarmente trebuie să fie pentru el însuși. Când privim înapoi la un mare om al timpurilor trecute, nu dicem: „Ce fericit este el, că e admirat și acum de noi toți,” ci dicem: „ce fericit trebuie să fi fost omul acela în nenijlocita desfătare a unui spirit, din ale cărui urme rămase, se mai desfătă secolii întregi.“

Recunoascerea, cum că voința dă trăi, prin faptul că părăsesce formele joscice, e 'n stare să îmbrace forme din ce 'n ce mai superioare, până ce 'n cea mai înaltă formă, să se contopească cu voința lui Dumnezeu, aceasta a dezvoltat o Spinoza în a lui „Etică“. Dar' precum Schopenhauer sub cuvântul de genialitate înțelege exclusiv genialitatea artistică, tot astfel și Spinoza înțelege 'n chip unilateral, genialitate intelectuală sau filosofică. *La Schopenhauer genialitatea constă 'n privire, la Spinoza, 'n recunoascere.*

Spinoza nu 'ntrebuinteaază nică odată cuvântul de geniu sau genialitate; el vorbesce pur și simplu despre spiritul omului și a lui relațiune cu Dumnezeu; dar prin faptul că arată foarte lămurit, cum omul poate fi mai mult sau mai puțin liber de dorință și pasiunile joscice, cum omul se poate aprobia în a sa fire mai mult sau mai puțin de Dumnezeu, cum cunoșința sa poate fi mai mult sau mai puțin purificată de rațiune, prin aceasta ne arată tot d'odată deosebirea caracteristică dintre ceia ce e numesc genialitate și mărginire,

saū dintre ceia ce Spinoza numește *libertate și ne-libertate a oamenilor*.

Am arătat și mai nainte legătura dintre genialitate și libertate sufletească; permiteți-mi acum să vă lămuresc încă o dată această legătură, în vederea unei mai bune înțelegeri a lui Spinoza. Liberă dicem că este acțiunea, care și poartă scopul în sine, care se făptuesce pentru ea însăși. Liber este sentimentul, care e scop în sine. Dacă aud, numai pentru a audi, dacă văd numai pentru a vedea, fără a urmări vr'un scop practic, atunci se nasce ceia ce numesc un sentiment liber, un sentiment estetic. Ascultarea sau vederea 'n sine procură plăcere, e 'n unire cu un sentiment al plăcerii, când nu e vorba de alt-ceva, decât de vedere și audire. Tot astfel dicem, că acea cugetare este liberă, care se are numai pe ea de scop. Dacă caut să pricep lumei, să concep un adevăr fără a urmări un scop deosebit, atunci chiar principerea și căutarea adevărului în sine, 'mi fac plăcere, chiar dacă aceasta nu e 'n legătură cu niciodată un alt folos. Mai departe ori-ce activitate practică, ori-ce lucrare este liberă, când se făptuiesce pentru ea însăși, fără a lua 'n considerație alte scopuri.

Cu cat un om deci va fi mai genial, cu atât mai mult va fi cu tot sufletul și cu un interes neîmpărțit, la tot ceia ce face, la tot ceia ce simte, cugetă și voiesce, cu atât mai liber, trebuie să dicem dar că este el în ori-ce acțiune a firei sale. *Neliber este omul, care împotriva voinței sale,*

este silit la ceva, liber acela, care de sine și din propriul său interes, aşa dar' din toată inima se apucă de ceva. Genialitatea însă nu constă 'n nimic alt ceva, decat în cel mai viu interes pentru aceia ce influențează asupra simțurilor noastre, pentru ceia ce ne stimulează cugetarea, pentru ceia ce influențează asupra activităței noastre, un interes pe care 'l putem designa și cu cuvântul iubire. *Dacă prin urmare, precum s'a mai dis, suntem liberi, când din toată inima ne apucăm de ceva, rezultă de aci, că genialitatea e 'n acelaș timp identică cu libertatea.*

Un om genial e 'n acelaș timp un om liber, liber cel puțin acolo, unde-i stă genialitatea. Așa dar acolo unde Spinoza vorbesce despre oameni liberi, putem adăuga: oameni geniali, sau bine-cuvîntați de Dumnezeu. Libertatea simțimîntului, așa dar sentimentul estetic, îl neglijeaază Spinoza cu totul. Noțiunile frumos și urât le atinge numai superficial într'un singur loc. Vorbesce cu un oare-care dispreț despre aceste noțiuni, cari, după cum i se pare lui, se rapoartă numai la imperfecțiunea omului, nu și la desăvîrșirea lui Dumnezeu. Nu putem admite că Spinoza să nu fi fost în stare d'a pricepe desăvîrșirea 'n infățișarea externă, ceia ce numim noi frumusețe naturală și frumusețe artistică; e mai probabil că nu și-a îndreptat atenția asupra felului de activitate sufletească ce o numim sentiment, ci avea 'n vedere numai recunoascerea, priceperea și cugetarea și 'n al doilea rînd, ceia ce e 'n

legătură cu această recunoștere, modul practic d'a fi. Spinoza dice:

„Ceil nesciutori cred, că toate lucrurile 's făcute numai pentru dênsii; ei dic că firea unui lucru e bună sau rea, sănătoasă sau putredă și stricată, după cum lucrul acela îi stimulează sau nu. De pildă, dacă mișcarea ce o primește nervii de la obiectele ce sunt vîdute, corespunde unei plăceri, atunci obiectele 'n cestiune, se dic că sunt frumoase. Acelea însă, cari fac o impresie opusă, se numesce urâte. Ceia ce prin nas sau limbă escită simțurile noastre, se numesce bun sau reu. mirositor, dulce sau amar, gustos sau negustos, etc. ceia ce ne vine prin simțul pipăitului, tare sau moale, aspru sau neted. Despre lucrurile cari ating audul nostru, dicem că sunt sau sgomotoase sau melo lice. Aceasta din urmă a 'nșelat pe oameni până într 'atât, încât unii cred că și Dumnezeu se desfată 'n armonie, și sunt chiar și unii filosofi, cari sunt convinși ca mișcările corporilor crescă sau nascere unei armonii. Aceasta ne arată lămurit, că fie-care judecă după starea creerului său asupra lucrurilor, sau mai bine dis, ia escitațiunile fantasiei, drept lucrurile însăși.“

Puține sunt de dis asupra acestei păreri. Numai un singur adevăr putem scoate din această desvoltare a lui Spinoza, anume că noțiunile frumos și urât, ca și toate noțiunile opuse, trebuie concepute 'n mod relativ. Ceia ce pentru unu este frumos, pentru altul poate fi urât și vice-versa. În lucruri chiar și aici are dreptate Spinoza,

nu residă o frumusețe sau uraciune absolută. Sufletul nostru, activitatea noastră simțuală este care dă lucrurilor frumusețe sau uraciune; dar sufletul nostru este și după teoria lui Spinoza, el însuși o bucată din natură, o parte dumnelească, și această dumnedechire și desăvîrsire este care pune pe om în stare de a vedea externă desăvîrsire și frumusețe. Interesul lui Spinoza, se opresce numai la cugetare, pricepere și recunoascere, și nu la simțire. Spinoza e cu totul filosof și atât de unilateral în această privință, încât chiar iubirea de Dumnedeo, o concepe ca ceva filosofic, ca ceva intelectual. „Amor dei, intelectualis“; iubirea de Dumnedeo, care constă în curată recunoascere a ființei acestui Dumnedeo, înseamnă pentru Spinoza, cea mai înaltă desăvîrsire, la care se poate rădica un om.

Bine înțeles, fiind că acțiunile noastre depind mai mult sau mai puțin de judecata noastră, de înțelegerea lucrurilor, o curată și purificată recunoascere a firelui lucrurilor, ne va hotărî și activitatea noastră. În loc să fim cărmuiți de pașiuni și patimi, judecata rațională, va deveni conducătoarea noastră în labirintul acestei vieți, și de aceia Spinoza pune ca temelie a acțiunei omului liber, sau după noi, a omului genial, rațiunea. În a cincea parte a eticei sale, el vorbesce despre puterea recunoascerei, sau despre libertatea omenească, și se încearcă să arate mijloacele și căile care duc la scăparea de sub puterea patimelor, a pașiunilor sau a „afectelor“. „În această parte,“

dice el, „voi trata aşa dar despre puterea raţiunei, arătând, ce poate ea împotriva afectelor, precum şi ce este libertatea spiritului sau fericirea. Vom vedea d’ aci, cu cât mai puternic este ’nțeleptul, decât nesciutorul.“

Spinoza trebuie să recunoască şi el, că puterea raţiunei, faţă de pasiune şi aviditate, e numai condiţionată şi mărginită. El dice: „Aci voi vorbi numai despre puterea spiritului sau a raţiunei, şi voi arăta ’nainte de toate, cât de mare şi de ce fel e influenţa, ce-o exercită asupra afectelor, influenţă prin care le mărginesc, sau le micşorează. Cum că n ’avem o stăpânire absolută asupra acestor afecte, aceasta am arătat-o mai sus. Intr’adevăr aceasta ne-o arată şi experienţa dilnică. Veşti fi greşit şi d-voastră, ca ori-care altul, împotriva d-voastră chiar, atunci când era ’n joc o pasiune, frică sau cupiditate. De multe ori vedem destul de clar şi lămurit, ceia ce e drept; raţiunea noastră ne-o spune cu precisiune, ce trebuie să facem, şi tot n’ascultăm de ea, de suntem împinsă de vr'o pasiune nerăţională.“

O ideie raţională devine activă numai atunci, când are ea însăşi putere de acţiune, când nu rămâne o simplă ideie de raţiune, şi când însemnează direcţiunea unei tendinţă vii, a unei puteri ce tinde înainte. Oricare putere, ce dă sufletului nostru o anumită direcţiune, o numesc Spinoza afect, şi adevărul, cum că un afect, o tendinţă vie, o pasiune nu pot fi rădicate sau mărginite în a lor vie activitate printr’o simplă ideie, gândire

șău învățătură rațională, / că d'impotrivă trebuie  
așezate față 'n față, afect cu afect, putere cu  
putere, patimă cu patimă, dacă vom să obținem un rezultat, acest adevăr îl exprimă Spinoza astfel: „Un afect nu poate fi stăvilit sau rădicat într'alt-fel, decât printr'un alt, opus și mai puternic afect.“ Acela pe care prin urmare nu îl interesează numai simpla recunoascere a adevărului, cum e cazul cu Spinoza, ci acela care are cel mai mare interes, ca această recunoascere a adevărului să ducă pe oameni, la un traiu divin și rațional, cum a fost casul bună-oară cu Isus Cristos, acela nu se poate mulțumi numai cu o dragoste intelectuală pentru Dumnezeu, adică cu acea iubire, care constă 'n recunoascerea ființei lui Dumnezeu, și cu aceasta și recunoascerea ființei acestei lumi. D'impotrivă el va vedea *cea mai înaltă a sa datorie în activa și practica iubire de Dumnezeu*, și această iubire se va uni într'ensul cu activa și practica iubire de oameni. Isus Cristos nu s'a dus în camera sa și a lucrat acolo un sistem filosofic prin care s'ar putea satisface tendința noastră cognoscibilă, ci el s'a dus în piețe și 'n ultițe, în case și 'n sinagoge, vindeca și consola și lucră prin viața sa pildă, până la ultima și măreață lui faptă, până ce și încheie printre moarte plină de chinuri nemărginită-i iubire de Dumnezeu și de oameni. Nu simpla învățătură a fost, care a dat cuvintelor lui Cristos acea grozavă putere asupra sufletelor

bămenilor, ci năzuință d'al imita, deșteptată și înviată prin a lui activitate.

El nu profesa numai principii raționale, ci din a lui persoană isvora o putere, care punea pe oameni în stare d'a transforma în fapte acele principii.

Pe cat de unilateral este însă Spinoza, în a sa prețuire a recunoascerii, a libertăței său a genialităței în simpla cugetare, pe atât de mare este el în desvoltarea sistemului său național. Cu o genială și fără de seamă pătrundătoare privire a conceput el ideile ce alcătuesc temelia a tot ce există, și a clădit pe această concepțiune un minunat sistem, în care se pot orîndui cu ușurință toate progresele mari ale sciinției moderne și 'n special ale Sciințelor naturale: Teoria celulelor și atomistica, legea conservării energiei, legea evoluționei și alte multe adevăruri însemnante, care d'abia în ultimii patru-deci de ani ne-aș deve-nit cunoscute, sunt indicate 'n sistemul lui Spinoza și staă în cea mai bună concordanță cu acest sistem. *De cea mai mare durată însă este adevărul ce alcătuesce temelia întregului sistem, anume adevărul că tot ce există, aparține unei singure naturi, unei singure flințe dumnejdeiescă, care e exprimată în nemărginita diversitate a lucrurilor din această lume.*

„Cu cat prin urmare,” dice Spinoza, „vom cunoașce mai mult lucrurile isolate, cu atât mai mult vom cunoașce pe Dumnejdeu,” adică cu cat vom dobândi o cunoștință mai adâncă a lucrurilor isolate, cu

cat mai mult vom concepe adevărata lor ideie, cu atât mai mult vom recunoasce mai adâncă lor conexiune cu cea mai înaltă ideie, cu ideia de Dumnezeu."

Această mai adâncă cunoștință a ideilor și a conexuluș lor cu cea mai înaltă ideie, cu ideia divinităței, e unită cu o mare placere, căci aci activitatea cugetătoare a omului ajunge la cea mai înaltă a ei expresie. Iubirea, tendința către recunoascere ajunge la cea mai deplină a ei satisfacere; astfel se naște acea fericire, care după Spinoza, e unită cu iubirea intelectuală de Dumnezeu: „*Cea mai înaltă îndestulare a spiritului,*” dice Spinoza, „*constă întru a recunoasce pe Dumnezeu.*” Tendința către această recunoascere o numesc Spinoza, a spiritului intelectuală iubire de Dumnezeu. Această tendință, tot după Spinoza, e de origină divină, pleacă de la însuși Dumnezeu; cu cat un om va fi mai bine-cuvîntat de Dumnezeu, cu cat mai mult va fi exprimată firea lui Dumnezeu în firea aceluia om, cu atât mai puternică va fi acea tendință, acea iubire: „*De aceia iubirea intelectuală a spiritului către Dumnezeu, e tocmai iubirea cu care Dumnezeu se iubesc pe sine însuși întru că el residă 'n spiritul omenesc.*” O repet, această teorie a lui Spinoza e justă dar unilaterală. Principiul divin din om nu se arată numai în această tendință, în această năzuință către cunoștință, ci tot atât de bine în iubirea frumosului, și 'n iubirea a tot ce e bun. După cum există o fericire 'n îndestularea tendinței de recunoascere, tot astfel

*există și o fericire 'n satisfacerea tendinței către frumos, a tendinței spre acțiune.)*

Nu există prin urmare numai o iubire intelectuală de Dumnezeu, ci și o iubire estetică și una practică. Dacă desăvîrșirea intră prin simțurile noastre, ne apare ca *frumusețe*, dacă ne-o 'nchipuim, o concepem ca *adevăr*, dacă ea se exprimă 'n acțiune, atunci devine activitate creatrice. Iubirea practică a desăvîrșirei 'mî pare a fi cea mai superioară. Iubirea practică de Dumnezeu și-a găsit cea mai frumoasă a ei 'ntrupare 'n Isus Cristos și 'n Buddha. Cu aceștia ne vom ocupa 'n prelegerea următoare.

## VIII

### **Deșteptarea libertăței sufletesci de către Cristos și Buddha.**

După cum în Spinoza am vădut pe reprezentantul iubirei filosofice, său după cum o numește el, a iubirei intelectuale de Dumnezeu, tot astfel am vădut în Isus Cristos întruparea iubirei active și practice. Această iubire de Dumnezeu coincide însă cu activa și practica iubire de oameni. Cristos ne spune lămurit: „Unul dintre děnšii,” glăsuesce evangelia lui Matei, „un cunoșcător al sfintelor scripturi îl ispiti și ăse: Învățătorule, care e cea mai însemnată poruncă a legei? Cristos însă îi răspunse: Să iubesci pe Dumnezeu, stăpânul tău, din tot sufletul tău, din toată inima ta. Aceasta e cea mai însemnată și cea mai mare poruncă. A doua, însă d'opotrivă cu prima, este: Să iubesci pe aproapele tău, ca pe tine însuți. În aceste două porunci e coprinsă toată scriptura și profetiile.”

Iubirea domnului este prin urmare, după părerea lui Cristos, în cea mai intimă legătură cu iubirea oamenilor, astfel că ambele la un loc al-

cătuesc cuprinsul celei mai înalte porunci. Permiteți-mi, de a vă desvolta pe scurt, în ce chip trebuie înțeles aceasta.

A iubi, înseamnă a voi existența altuia, a voi ca el să fie, să existe, să trăiască. De voiesc însă ca ceva să fie, să existe, să trăiască, voiesc în același timp, tot ce contribue la firea, existența, viața acestui ceva. De rămân simplu spectator, de rămân pur și simplu simțitor, față de obiectul iubit, atunci această iubire se va exprima prin faptul, că voi remarca în mod exclusiv și voi lăsa să influențeze asupra sentimentului meu acele părți ale obiectului iubit, care favorizează dorința mea, ca obiectul dat să se desvolte pe cât cu puțință mai ne'mpedicat și mai pe deplin: prin urmare voi remarca tot ce e armonic, frumos și desăvîrșit în externa 'nfățișare; căci armonia 'n externa 'nfățișare, pe care o numim frumusețe, e 'n cea mai intimă legătură cu conlucrarea armonică a părților obiectului dat; pe conlucrarea armonică însă a acestor părți se 'ntemeiază existența, firea, viața unuī lucru.

De voi rămâne 'n deplină cugetare și 'ntelegeră față de obiectul iubit, atunci această iubire se va manifesta prin faptul că voi căuta să pricep pe cât cu puțință mai bine, tot ce alcătuesce existența obiectului iubit, că voi căuta prin urmare ideia, care-i alcătuesce temelia, legea, regula generală, conform căreia se nasce și se desvoltă mai departe obiectul dat, legea după care părțile sale conlucreză astfel, încât să se nască

un tot plin de viață, care s' ajungă la o din ce 'n ce mai mare plenitudine vitală.

De voi fi în fine activ față de obiectul iubit, atunci iubirea se va exprima prin faptul că, direct prin faptele și acțiunea mea voi căuta să favorizez tot, ce contribue la existența, firea și viața obiectului iubit. Voi căuta prin urmare, să-'l fac bine direct și pretutindeni, unde existența lui este 'n joc, unde viața lui e amenințată, voi da mâna de ajutor, pe cât 'mă va fi cu putință, pentru a 'nlătura toate turburările și toate pedele, și pentru a face ca libera desvoltare a voinei d'a trăi a obiectului iubit, să 'și ajungă ținta. (Căci a există, a fi, înseamnă a voi să există, și anume a voi să există intr'un chip hotărît, intr'o formă hotărîtă. Existență, fire sau viață nu se pot 'nchipui, fără o voință a vieței, fără o tendință, putere sau energie, d'a fi, d'a exista. Această putere, această voință d'a trăi e tot-d'auna după cum s'a spus, legată de o formă hotărîtă, de un tip anume, de o ideie, care 'n cursul desvoltării obiectului caută să se realizeze prin însăși tendință, ce residă 'n acel obiect. A există, înseamnă prin urmare tendința d'a exista sub o anumită formă. | Firea, natura fiè-cărui lucru constă prin urmare 'n tendință, năzuința sau puterea d'a se nasce sub o formă cu totul hotărîtă, după o lege iarăși cu totul hotărîtă și d'a se menține și desvolta mai departe în a sa existență. Aceasta o 'n-telege Spinoza când dice: „*Tendința conform căreia fie-ce lucru năzuesce a se menține 'n a sa*

*fînță, nu e ult-ceva, derât chiur fința lurrulu-*~~u~~  
*însuși.*"

De voi iubi prin urmare pe cine-va, și vo-~~u~~  
ca să exprim această iubire 'n chip practic, s'op-  
transform în fapte, de voesc să fac bine aceluu  
cine-va și să contribuu ca a lui existenu și viau  
să propăsească, trebuie să observ cu multă băgare  
de seamă, de nu voesc să 'mă greșesc scopul,  
asupra căror lucruri e 'ndreptată tendinua aceluia  
pe care voesc să 'l slujesc, de ce lucruri atîrnă  
a lui viau și ce coincide într'adevăr cu ale lui  
proprii intenuiuni. Altmin treilea s'ar putea ușor  
întembla, ca 'n loc să'l slujesc, să-l aduc pa-  
gube, și 'n loc să fac ca existenu lui să propă-  
sească, d'impotrivă ca ea să regreseze.

De voi raporta acest adevăr la serviciul divin,  
la religiune, la activa și practica iubire de Dum-  
nedeu, se nasce 'ntrebarea: Cum slujesc într'adevăr  
pe Dumnedeu, în ce chip practica și activa mea  
iubire poate ea ajunge la o justă manifestare?  
Răspunsul sună: Poți sluji pe Dumnedeu în  
acelaș chip cum slujesci pe un om iubit, anume  
prin faptul, că faci să propăsească ale lui inter-  
ese, prin faptul că-i îndeplinesci voinu și con-  
tribuu în oru-ce privinu, ca a lui existenu să  
iasă la iveală.

Se nasce însă și întrebarea următoare: Cari  
sunt însă interesele lui Dumnedeu, în coto ro tinde  
a lui voinu și cum pot eu contribui ca exi-  
stenu lui să iasă la iveală? Pe omul iubit îl cu-  
nose, sciu ceia ce el voesc, sciu prin urmare

în ce chip îl pot face un bine, îl pot procura o placere, îl cunosc trebuințele și sciul ~~cum~~ să le satisfac; dar Dumnezeu e departe de mine, nu'l văd, nu'l aud, n'are o anumită formă pentru mine, e 'n acelaș timp atot-puternicul, voinței căruia nimic nu poate resista, el e atot-indestulatul, atot-fericitul: cum pot eu, om slab și verme pământesc, să-l dovedesc în chip practic și activ a mea iubire?

Singurul lucru, care 'n aparență rămâne de făcut, e dovada negativă a iubirii mele active, sacrificiului. Prin faptul că renunț la ceva ce 'mă e drag și scump, prin faptul că fac prin urmare un sacrificiu, chiar fără ca acesta să folosească obiectului iubit, arătăcat de mult, tiu la acel obiect.

Această dovdă de iubire e însă curat negativă, și 'și greșește cu desăvîrșire scopul, căci îl lipsesce orice 'nsemnatate positivă pentru obiectul iubit. Un sacrificiu, care mie 'mă face un rău, fără să folosească obiectului iubit, care prin urmare neagă existența mea, fără a face ca existența celuilalt să propășească în mod pozitiv, un astfel de sacrificiu 'și ar avea rostul numai atunci, când obiectul iubit ar avea interes ca eu să sufer, sau când acel obiect, stăpânit de vanitate, s'ar desfăta lă vederea acelei suferință prin faptul că 'și-ar simți rădicat prin această propulsie eu. Un sacrificiu fără un scop rațional, un sacrificiu prin urmare, care nu are 'n vedere propășirea celuia, în folosul căruia se face acel sacrificiu, nu 'și are loc în iubirea practică. Cum

dar să se manifesteze în mod practic venerația de Dumnezeu?

Ei, dacă Dumnezeu într'adevăr ar fi atât de departe de oameni, după cum se pare, atunci fără 'ndoială în nici un chip omul nu 'și-ar putea manifesta iubirea sa. Dar Dumnezeu nu e departe de oameni. Dumnezeu trăesce, Dumnezeu se află în însuși omul, în tot ce'l înconjoară. Dumnezeu s'a împărțit într'un nemărginit număr de creațiuni. S'a scoborât din nemărginita-i mărire, libertate și desăvîrșire, și viețuesce într'un atom, verme sau om. Divinitatea nu se neagă însă nici sub cea mai meschină formă, *tinde înapoi din*

*\* multimea nemărginilei existenții, înapoi către unitatea celei mai înalte existenții, a celei mai desăvîrșite vieții.* În această tendință a tuturor ființelor însă, după forme din ce în ce mai superioare ale existenței, ale vieței, în această tendință, d'a ajunge din eterogenă multiplicitate, la o unitate din ce în ce mai rînduită și mai plină de 'nțeles a existenței în această tendință constă voința lui Dumnezeu se exprimă existența principiului divin. *Voința d'a trăi, ca voința unei vieții din ce în ce mai superioare, e 'n același timp voința lui Dumnezeu.*

Cine așa dar' voește să slujească lui Dumnezeu, *acela să facă să propășească viața, „căci Dumnezeu,”* după cum dice Cristos, „nu e Dumnezeul morților, ci *Dumnezeul celor vii.*“

Cu cât însă viața pe care o facem să propășească, va fi mai superioară, cu atât vom corespunde mai mult voinței lui Dumnezeu, cu atât îl vom face

un bine mai mare, cu atât îl vom sluji mai bine. Dintre toate creațiunile pe cari le cunoasem, în om e cuprinsă cea mai superioară viață, de aceia vom sluji mai bine lui Dumnezeu, când vom sluji oamenilor. Religiunea și serviciul divin sunt în realitate un serviciu adus oamenilor; activa iubire de Dumnezeu coincide cu activa iubire de oameni. În realitate nu putem face bine lui Dumnezeu într'alt chip, decât facând bine ființelor, în cari se exprimă mai lămurit firea, voința lui Dumnezeu.) De aceia Cristos dice: „Să iubesci pe Domnul Dumnezeul tău din toată inima, din tot sufletul. Aceasta e cea mai nobilă și cea mai mare poruncă. Asemenea ei e porunca: Să iubesci pe aproapele tău ca pe tine însuți,” și de aceia Cristos dice mai departe discipolilor săi: („Sciți că principii de pe pămînt domnesc, și stăpîni au putere. Nu tot astfel să fie între voi; ci de va voi unul dintre voi să fie puternic, acela să fie servul vostru. Cel ce voiesce să fie cel mai nobil, acela să vă fie slujitor. Tot astfel fiul omului n'a venit, ca să fie slujit, ci ca să slujească, și ca să 'ștă de a sa viață spre a multora mantuire.“)

Serviciul divin foarte ușor se poate concepe 'n mod gresit. Oameni mică de suflet, îl judecă pe Dumnezeu, după propriul și micul lor caracter, îl consideră drept o ființă vanitoasă și egoistă, căreia îl slujesc, tămaindu'l, linguindu'l cu vorbe aducându-l sacrificii sau flagelându 'și corpul. Nîmic din toate acestea nu 'ștă are locul în voința lu-

Dumnedeu; în a luă voință resida uumaș și număr viața, cea mai bogată și cuprindătoare viață a creațiunelor sale, și cine face să propășească această viață, sau cine înlătură pedicile ce î se pun în cale, acela scoate la iveală 'n acelaș timp, existența principiului *dixi*, acela face voia lui Dumnedeu; cine însă arde numai tămâie, murmură rugăciuni, aduce sacrificii și în acelaș timp lasă să moară de foame, să se prăpădească în miserie, nevoie și săracie, crea ținurile lui Dumnedeu, atunci când ar putea să le schimbe această miserie, acela și închipuesce numai că slujesce pe Dumnedeu, pe când în realitate îl păgubesce și'l pălmuesce.

De aceia Cristos dice, referindu-se la judecata de apoi: „Atunci regele va dice celor din dreapta sa: Veniți încoa, voi bine-cuvîntați părintelui meu, veniți de moșteniți împărăția, ce vă este pregătită dintr'al lumei început. Am fost flămând, și voi m'atî săturat. Am fost însetat, și voi 'm'atî dat să beău. Am fost mosafir, și voi m'atî găzduit. Gol am fost și voi m'atî îmbrăcat. Bolnav am fost, și voi m'atî căutat. Prins am fost, și voi atî venit la mine. Cei drăpăți î vor răspunde și vor dice: Doamne, când te-am vădut noi flămând, și te-am săturat? Când te-am vădut însetat, și 'ti-am dat să beă? Când ne-ați fost mosafir, și te-am găzduit? Când ați fost gol și te-am îmbrăcat? Când te-am vădut bolnav sau *prins* și te-am căutat? Si regele va răspunde și va dice: Adevăr dic voie, ceia ce ați făcut

unuia dintre cei mai săraci în numele meu, 'mă ați făcut-o mie.' Cum că serviciul divin, activa iubire de Dumnezeu nu constă 'n anume obiceiuri, rugăciuni sau sacrificii, ci în adevărata și activa iubire de oameni, într-o cinstită și folositoare viață, într'o muncă fructiferă și fapte bune, aceasta, Cristos și după el Apostoli îl repetă necontenit. Când fariseii îl dojeneau, pentru că mâncă 'mpreună cu vameșii și păcătoșii, Cristos dice: „Nu cei puternici au nevoie de medici, ci cei bolnavi. Duceți-vă, și 'nvățați ce înseamnă cuvintele: *plăcere am, când văd fapte milioase, iar nu sacrificii.*“ Si mai departe: „*După ale lor fapte le veți cunoșce.* Puteți oare lua struguri din mărăcini, și smochine din scaiu? Nu toti cari vor dice: *Doamne, doamne, veni-vor în împărăția cerurilor, ci acei cari fac pe voia tatălui meu din cer.*“ Sublimul capitol din I-a scrisoare corintiană a apostolului Pavel trebuie să vă fie la tot cunoscut: De aș vorbi cu limba oamenilor și a ingerilor și n'aș avea iubire, aș fi aramă sau un clopot sunător.

Dacă cel bine-cuvântat de Dumnezeu, nu va iubi numai pe oameni ci și divinul principiu din ei, de va face prin urmare voința lui Dumnezeu, prin faptul că va face voia oamenilor, și 'va sluji, nu se va lăsa a fi rătăcit în acest serviciu divin, de recunoșința oamenilor. De ar face bunătățile numai în vederea resplatei sau a mulțumirei, atunci nu le-ar face pentru Dumnezeu. Dacă însă face bine din propria inițiativă, de dragă îninimă,

atunci n'are nevoie de resplată și recunoșcintă; făptuirea bineluſ în sine îl procură plăcere, după cum în Etica lui Spinoză, ultimul principiu sună: „*Fericirea nu e răspînătirea virtuței, ci virtutea însăși.*” O faptă însă, care procură plăcere prin ea însăși, fiind că o facem din tot sufletul, din toată inima, și fiind că n'are în vedere scopuri lăturalnice, o astfel de faptă, dicem că e liberă, o designăm și cu cuvîntul de joc, și o atribuim omuluſ, intru căt el e genial sau bine-cuvîntat de Dumnezeu. Omul dar, care din lăuntrică tendință, din tot sufletul, cu toată dragostea și liber face bine, nu are 'n vedere, ce va resulta pentru propria-i persoană, și ce poziție are acela, căruia îl face bine, față de persoana sa, de persoana binefăcătoruluſ. După cum artistul genial se cufundă cu dragoste 'n a sa operă, fără ca, atunci când lucrează, să se gândească la avantagiile sau desavantagiile ce vor resulta pentru dênsul, (tot astfel, genialul bine-făcător se cufundă cu drag în opera-i de bine-facere, fără a ține seamă, dacă e răspînat cu iubire sau ură.) În aceiași măsură însă, în care un om se cufundă 'n chip desinteresat în a lui operă și 'și concentrează întreaga judecată asupra desăvîrșitelor executări a acestei opere, în aceiași măsură câștigă 'n libertate și neatîrnare, în viață lăuntrică și sufletească desăvîrșire și se apropiie de desăvîrșirea celei mai superioare fințe, a lui Dumnezeu, care cu o nemărginită dragoste îmbrățișează totul și se bucură de tot ce trăesc. Astfel trebuie să înțelesă cuvintele lui Cristos

din predica de pe munte: „Ați audit, că s'a dîs: Ochiū pentru ochiū, și dînte pentru dînte. Eșu însă vă dic să nu vă opuneți răului, ci de vă va da cineva o palmă pe obrazul drept, întoarceți-l și pe cel stîng. Și de va voi cine-va să se certe cu voi, și să vă ia haina, dați-l și mantaua. Și de vă va sili cine-va o postă, mergeți cu el două. Dați celuī care vă roagă, și nu vă întoarceți de la cel care vrea să se 'mprumute de la voi. Ați audit că s'a dîs: să iubesci pe aproapele tău, și să urâsc pe dușmanul tău. Eșu însă vă dic: iubiți pe dușmani vostrii și bine-cuvîntați pe cei ce vă blesteamă. Faceți bine celor cari vă urâsc. Rugați-vă pentru cei ce vă insultă și vă persecută, ca să fiți copii ai părintelui vostru din cer; căci el lasă să răsară soarele și peste cei răi și peste cei bună, și peste cei drepti și peste cei nedrepti. Căci de veți iubi, pe cei ce vă iubesc, ce răsplăta veți avea? Nu fac tot astfel și vameșii? Și de veți fi prietenosii numai față de frații vostrui, ce lucru mare ati făcut? Nu fac tot astfel și vameșii? *De aceia să fiți desăvîrșiți, după cum părintele vostru din cer, desăvîrșit este.*

Omul, care prin ale sale acțiuni, face să prosperească viața, se aseamănă lui Dumnezeu, creatorul a cărui putere și voință, alcătuesc temelia și datu conținutul întregiei vieți. Pentru a se cufunda însă cineva cu totul ca creator în a sa operă, pentru a fi cu toată inima, cu tot sufletul la acea operă, trebuie să aibă o voință ne-egoistică, obiectivă, divină și genială, trebuie

să fie liber de ori-ce mărginire personală, de ori-ce vanitate meschină, sete de căștig, liber cel puțin pe atât, pe căt lucrează la a sa operă. Indată ce atunci, când fac ceva am în vedere alte considerații, decât aceleia căr̄i se raportă fie mijlocit la operă însăși, desăvîrșirea operei suferă. *Interesul se sfărâmă, e sustras de la opera 'n cestiune,* slăbesce tocmai acolo, unde ar trebui să 'și exercite deplina sa putere stimulentă.

Desinteresarea și egoismul, desăvîrșirea și nedesăvîrșirea omului și a tot ce el simte, cugetă sau face, se aū între ele, ca cele două talere ale unei balanțe. Nu poți apăsa pe unul din talere, fără ca celalt să nu se ridice, și vice-versa. De vreme ce însă, în fie-ce tendință către desăvîrșire pe vr'un teren oare-care, principiul divin ese 'n evidență, *de aceia, cu ori-ce cufundare desinteresată în vr'o operă oare-care, facem un serviciu chiar lui Dumnezeu.* Orl̄-ce considerație însă a scopurilor, căr̄i sunt streine de opera însăși, ca bună-oară foloasele personale, căștig și altele, fac cu neputință acest adevărat serviciu divin. De aci cuvintele lui Cristos: „Nimeni nu poate sluji la doi stăpeni.“ Saū va ură pe unul și va iubi pe celalt, saū va stima pe unul și va desprețui pe altul. Nu puteți sluji lui Dumnezeu și mamonului. Tot astfel și mai departe: „Cine 'și pune mana pe plug și se uită înapoi, nu e demn de 'mpărăția cerurilor.“

Ar fi cu desăvîrșire gresit, dacă din cuvintele lui Cristos, „să nu te opui răului, să 't̄i iubesci

dușmaniil, să 'ntorcă și al doilea obraz, când ați primit o palmă pe cel d'intaiu, ar fi cu totul greșit ă dic, dacă am deduce de aci, că Cristos ar fi recomandat timpita resignare și lipsita de voință abandonare 'n voia soartei, și ar fi vădut în aceasta, desăvîrșirea omulu. Nu timpita resignare, ci cea mai înaltă energie, voință și viață, respir cuvintele lui Cristos, și ne-o arăt faptele lui. Cristos vrea să dică: „Ați de gând să facă o faptă bună, și scă că ești pe calea dreaptă, intru săvîrșirea acestui fapt, cufundă-te 'n el cu tot sufletul, încât nimic, nică binele, nică răul ce 'ti se face, să nu te poată abate. Strângeți întreaga ta energie, toată puterea ta de viață, și concentrez'o numai și numai asupra acestor fapte. Tot ce nu e 'n legătură cu opera ta, tot ce se rapoartă, numai la propria'ți, mărginita și trecătoarea persoană, să 'ti fie indiferent; atunci numai vei da nascere la viață, ca și Dumnedeu, care face să răsară al său dăruitor de căldură și de viață soare și peste cei buni ca și peste cei răi, peste cei ce l slujesc ca și peste cei ce l disprețuiesc.

Asupra principiului, de a libera pe om de sub domnia pasiunilor și a cupidităței, de a-i da puterea să 'și concentreze întreaga sa energie, întreaga-ă forță vitală asupra unuia singur punct, asupra acestui principiu, învățatura lui Buddha e de acord cu aceia a lui Cristos. *Omul care ajunge să fie desinteresat, ajunge 'n ucalăș timp să domnească, să fie puternic și liber;* pe cel egoist îl poate cărmui ori cine, care scie să 'i pună 'n

mișcare egoismul, pasiunea și cupiditatea lui; omul desinteresat însă nu poate fi influențat, căci nu se teme și nu speră nimic pentru propria persoană, urmează drumul său, și ceia ce socotește că e drept, aceia o 'ndeplinescă, fără a se lăsa a fi indus în eroare de promisiunile, amenințările, loviturile d'ale soartei, sau întemplierile norocoase. *Omul desinteresat, se ridică până la un anume grad d'asupra soartei, d'asupra întemplierilor, ce pot fi bune sau rele pentru persoana lui,* se rădică până la un anumit punct prin urmare, d'asupra durerei și plăcerii.

Prin faptul că întregul său interes e concentrat asupra unuia singur punct, nu îl mai rămâne niciodată un interes disponibil pentru alte lucruri, încât, dacă trecem peste acel punct care reclamă tot interesul omului în cestiune, ușor am putea fi dispus să cred că omul nostru e 'n genere lipsit de orice interes, se apropie de moarte, de nimic, de sfârșit, de Nirvana. Ușor se poate întempla această greșală dacă punctul către care tinde întreaga activitate a omului desinteresat și liber, e 'n afară de cercul de vedere al tuturor celorlalți oameni, dacă acest punct e 'n chiar nemărginit. Omul care plin de dragoste pentru suprema existență trece peste toate treptele intermediare, și voiescă a se cufunda d'ă dreptul în vecinicia desăvîrsirei, acest om apare omului de mijloc ca un nebun care părăsescă pământul de sub picioarele sale, pentru a se asvârli de la *nălțimea unui turn, fiindcă crede că poate săbură.*

De aci cuvintele lui Buddha: „Cu greu va putea concepe omenirea legea causalităței, incătușarea ce există între cauză și efect. Tot atât de greu poate-va ea concepe răposarea tuturor ființelor, părăsirea a tot ce e pământesc, stingerea cupidităței, încetarea dorințelor, sfârșitul, Nirvana.“

Acest Nirvana, această vecinie și desăvîrsire, această existență și viață superioară, pe care o numim impărăția lui Dumnezeu, apare egoistă și privirii a omului neliber și stăpânit de lucrurile acestei lumii, îi apare dică, ca un *nimic*, ca *sfârșitul*, ca nimicirea a tot ce-i este scump.

In lume domnesc legile naturei, toate aparițiunile sunt regulate în modul cel mai strict de legea causalităței. Omul și poate aservi în parte și până la un anumit punct legile naturei; însă prea departe nu merge a lui stăpânire în această direcție. Bătrânețea, boala, moartea, toate suferințele posibile de natură trupească și sufletească, nu le poate stăvili omul în a lor activitate, nu le poate îndepărta, fie de la sine, fie de la cel căruia îi sunt dragi. *Dacă sufletul său atârnă numai de lucrurile acestei lumii*, nu-i va rămânea niciodată o consolare, niciodată o speranță atunci când suferința sau nimicirea se va aprobia de el. De se va lepăda, dice Buddha, de tot ce e pământesc, de se va stinge ardătoarea-i dorință după desfătările și lucrurile lumii acesteia, de se va sfârși dorința de a face din propria-i și mărginita, trecătoarea și la toate nămplările existenței supusă *persoană punctul central al acestei lumii*, de se

'nceta să rapoarte totul la trecătorul său ești, atunci se va perde 'mpreună cu pasiunea și cupiditatea și frica și groaza. *Sufletul devine liber*, devine oglindă clară a universului, se bucură de fericirea supremă existenții, de fericirea vieții celei mai desăvîrșite; de fericirea Nirvanei. De aceia 'nvîțătura lui Budăhi dice: „Discipolul care s'a lepădat de placere și cupiditate, înțeleptul, a dobândit aci pe pămînt scăparea de la moarte, liniștea, Nirvana, vecinicol lăcaș.“ „Cine a scăpat de rătăcitorul și greul fizicelor a lui Samsara,“ a dorinței și speranței egoiste, „cine a trecut dincolo și a ajuns pe malul celalt cufundat în sine însuși, fără esitări, fără 'ndoiefi, cine a scăpat de tot ce e pămîntesc, și a ajuns în Nirvana, pe acela îl socotesc de un adevărat Brahman.“

Oldenberg unul din cei mai mari cunoșteitori ai Buddhismului adaugă: „Nu este o anticipație a limbajului, ci d'impotriva expresiunea absolut exactă a cugetării dogmatice, când nu viața de apoi numai, care așteaptă pe sfântul cel scăpat, ci și desăvîrșirea, de care el se poate 'mpărtăși în viața aceasta, e însemnată cu numele de Nirvana. Ce trebuia să se stingă, să stins: focul placerei, al urei, al încurcăturei. În nemărginita zare zace frica ca și speranța; voința, agățarea de ilusia eului este 'nvinsă, după cum bărbatul învinge și leapădu nebunatele dorință ale copilăriei.“ „De voim,“ continuă el, „să 'nsemnăm punctul, unde Buddhistul 'să-a ajuns ținta, nu trebuie să ne uităm la intrarea desăvîrșitului muribund în

împărăția vecinieř, ci la momentul pământescel sale vietř, atunci când a ajuns *la deplina lipsă de păcate și durere*. Aceasta e adevărata Nirvana.“

Cu alte cuvinte, Nirvana, tinta Buddhistului, e unul și acelaș lucru cu ceia ce Cristos numește împărăția lui Dumnezeu, împărăția păcei, împărăția supremei vieți și existenți, pe care deja aci pe pământ, ori-ce om ne-egoist o poartă în sine. Nirvana este 'mpărăția dragostei, împărăția unirei sufletelor, împărăția măntuirei de ori-ce chin, apăsare și miserie a acestei lumii. „După cum nemărginita mare o discipolilor,” dice Buddha, „are numai un singur gust, gustul sărat, tot-astfel aceasta a mea 'nvățătură și orinduire e pătrunsă numai de un singur spirit, de spiritul măntuirei.“

Și cunoscutul savant de la Oxford, Max Müller, vede ca și Oldenberg, în *Nirvana, desăvîrșirea existenței*, nu ridicarea ei.

Cristos dice despre sine: „Eū sunt calea, adeverul și viața.“ Buddha ne arată drumul către scăparea din suferință, drumul măntuirei, drumul spre Nirvana. În ce alt-ceva dar trebuie să constea această cale, decât în *distrugerea egoismului, și 'n deșteptarea iubirei*, a ne-egoismului, a milei, a simpatiei pentru tot ce trăesce.

Cristos dice: Căutați să dobândiți mai întai ū împărăția și dreptatea lui Dumnezeu, înțelegând cu aceasta, simpatia și iubirea de oameni. În învățătura lui Buddha, această iubire și simpatie, e numită *dreptate*; și anume această dreptate constă 'n următoarele cinci porunci: Să nu omoră

nici o ființă viețuitoare, să nu 'ți însușeșcă avutul altuia, să nu te atingă de soția altuia, să nu minți și să nu bei băuturi amețitoare.

„Cum se poate împărtăși un discopol d'a lui Buddha din această dreptate,” se întreabă în învățatura lui Buddha. Răspunsul e: „Un discipol a lui Buddha se abține de la omorîrea ființelor vii. Depune armele. *E milos și binefăcător. In mod prietenos caută să facă bine tuturor viețuitoarelor.*”

In legătură cu porunca d'a nu minți, și d'a nu defâima, se dice despre adeptul lui Buddha: „Se leapădă de cuvîntul defaimător, se abține de la orî-ce defaimare. Ce a audit aci, nu spune dincolo, pentru ca să despartă pe aceia de aceştia. Ce a audit acolo, nu spune aci, pentru ca să despartă pe aceştia de aceia. *El este cel ce unesc pe cei desfăcuți, și întăresc pe cei uniți.* Cultivă unirea. Are placere când vede această unire. El este cuvîntătorul ce aduce unirea. Aceasta e o parte a dreptăței sale.“

Cine nu 'și aduce aminte aci de cuvintele lui Cristos: „Fericiti cei ce sunt flămândi și sunt însetați după dreptate, căci ei vor fi săturați. Fericiti cei ce fac pace, căci copiii lui Dumnezeu ei se vor chema.“

Desinteresarea, iubirea, obiectivitatea, deplina abandonarea sufletului, pe care la începutul prelegerilor mele, am pus-o ca semn caracteristic al omului genial sau bine-cuvîntat de Dumnezeu, e 'n acelaș timp directiunea spiritului, pe care Cristos și Buddha o privesc ca aceia, care dăruiesc viață,

mantuire de chin, miserie și moarte, ca aceia care duce la Dumnezeu, sau în Nirvana, la suprema fericire. *Iubirea este secretul întregei vieți. Cel ce iubesc e 'n același timp, cel ce dă viață.* În măsură 'n care iubirea noastră se 'ntinde asupra unor cercuri din ce în ce mai mari, în aceași măsură propria noastră viață căștigă 'n întindere și însemnare, căci primim tot ceia ce iubim, 'n a noastră voință, fire și flință. *De vom iubi ca Buddha întreaga lume,* de se va 'ntinde a noastră bună-voință asupra tot ce există, atunci întreaga lume aparține vieții, cuntru nostru; aceasta însă e cea mai înaltă afirmare a voinței d'a trăi, căci eu nu afirm numai voința d'a trăi care se manifestă 'n singura, mărginita și trecătoarea mea persoană, ci pe aceia, care se manifestă 'n întreaga și ne-mărginita multime de existențe, în nemărginirea 'n timp și 'n spațiu a universului.

In chipul lor particular, descriu sfintele scrierile ale Budhiștilor, această a lui Buddha iubire de univers. „După masă,“ sună un pasagiu, „când m'am întors din preumblarea mea de bine-facere, mă duc în pădure. Aci 'ngrămădesc erburile și frunțele ce le găsesc, și mă aşez d'asupra lor cu picioarele 'ncruciate, cu corpul drept. Obrazul meu e înconjurat d' o deșteaptă cugetare. Astfel staș, lăsând să se 'ntindă, asupra unei părți din lume, puterea bună-voinței, care mă umple sufletul. Tot astfel asupra unei a doua, a treia, a patra părți, în sus, în jos, înlătură, în toate părțile, asupra întregului univers, las să se 'ntindă puterea bună-

voinței, care 'mă umple spiritul, imensa, marea și nemărginita putere, care nu cunoasce ura, care nu vrea să facă rěu niměnuí.

*Cu această nemărginită bună-voință e unită nemărginita fericire a Nirvanei, sau mai bine spus, e identică cu ea. Fericire, noroc, plăcere, rees din satisfacerea ori-cărėi năzuință, a ori-cărėi dorință. Voința care 'și a ajuns ţinta și are ceia ce voiesce, e cauza fericirėi. O voință care doresce fericirea în întregel lumii, tendința d'a se perde 'n iubirea a tot ce există, e însă identică cu voința lui Dumnezeu 'și găsesce satisfacerea 'n existența întregiei vieți. În tendința de viață, ce residă 'n toate ființele, și este corespundătoare cu această supremă satisfacere, unită cu o supremă fericire. Astfel voința înțeleptului din Nirvana, corespunde afirmării celei mai intensive și mai desăvîrșite voințăi d'a trăi. De am primit însă 'n a mea voință existența întregel lumii, atunci persoana mea, existența mea isolată, nu alcătuesc decât o minimă fracțiune din ceia ce am în gând să fac. Dacă mor, dacă persoana mea incetează d'a trăi, nu sufer nicăi o perdere de viață, căci viața persoanei mele nu alcătuesce decât o infinit de mică fracțiune din viața ce e cuprinsă 'n univers. Omul înțelept și bine-cuvântat de Dumnezeu nu cunoasce frica de moarte, și față de cei cari îl fac rěu, simte tot atat de puțină ură, ca și mama față de copilul ei, pentru care 'și dă viață, chiar dacă aceasta îi aduce durere și suferință. „Înțeleptul“, dice Oldenberg despre discipolul lui Buddha, „stă pe o înăltime la care nu ajung faptele oame-*

nilor; nu se necăjesce pentru nedreptatea pe care o păcătoasă patimă ar putea să-ă o facă, dar nică nu suferă din pricina acestei nedreptăți. Corpul, asupra căruia dușmanii se îi au putere, nu este el însuși. Fără grija față de faptele altor oameni face bine și celor bună și celor răi.

„Către cei cari 'mă fac bine și către cei cari 'mă fac rău,“ dice 'nvățatura lui Buddha, „către toți sunt d'opotrivă. Nu cunosc simpatie sau ură. În bucurie ca și 'n durere, în cinstă ca și 'n necinste, rămân nemîscat. Pretutindeni sunt d'opotrivă,“ — adică d'opotrivă bine-voitor și drept, — „aceasta este desăvîrșirea nepărtinirei mele.“

Și 'n viața de toate dilele socotim această ne-părtinire și bună-voință printre calitățile unui om nobil. Fie ca bună-voință față de toate fințele și nepărtinirea față de avantagiile și desavantagiile personale să crească necontenit printre oameni, și fie ca 'imperația lui Dumnezeu, cum o numesc Cristos, sau Nirvana, cum o numesc Buddha, să ajungă la un preț din ce în ce mai mare.

---

## IX

### Desvoltarea omului superior după Darwin, și ipotesa nebuniei a lui Lombroso.

In prelegerea două despre năzuințele filosofice ale omului genial, m' am încercat să desvolt teoria ideilor sau a formelor existenței. Am vădut că oră-ce lucru are de temelie o ideie, că nimic nu poate exista, fără o anumită formă, care să influențeze asupra simțimēntului nostru, care să fie 'nțeleasă de a noastră cugetare, și să fie realizată sub anume 'mprejurări, și până la un anumit punct de acțiunea noastră. Aceste *idei sau forme ale existenței* nu trebuesc însă concepute ca ceva stabil și imutabil, ca ceva absolut, ci d' impotrivă ca *ceva curgător* și supus la o continuă schimbare, ca ceva relativ. Oră-ce ideie, oră-ce formă nu formează decât un popas pe drumul de la un punct de plecare hotărît spre o țintă hotarită numai în parte. Oră-ce ideie, oră-ce formă reamintesc pe de o parte o ideie sau formă trecută, mai simplă și mai nedesăvîrșită, de la care 'ntr' un timp mai mult sau mai puțin îndelungat a ajuns la actuala-ř desăvîrșire; pe de altă parte, *oră-ce ideie sau formă* înseamnă o ideie sau formă

mai târzie, mai complicată și mai desăvîrșită la care mai curând sau mai târziu va ajunge ideia dată.

Orice ideie sau formă, o repet încă o dată, nu 'nseamnă alt nimic, de cât o stațiune, un popas pe un drum hotărît; în fie-ce ideie sau formă e 'nsemnată direcțiunea pe care o apucă o anumită putere sau tendință către existență, o anumită voință d'a trăi, pentru a ajunge la o satisfacere din ce 'n ce mai mare, la o aprofundare și 'mbogățire din ce în ce mai mare, a cuprinsului seū. Marele merit al cercetorului englez, Carol Darwin, este, că a făcut să 'nvingă în știința modernă această teorie, cu raport la lumea plantelor și a animalelor, inclusiv omul. Dintre toate formele de existență, pe care le cunoascem, aceia a omului este cea mai superior dezvoltată, cea mai desăvîrșită. Ceia ce însă îl rădică pe această treaptă mai înaltă, este mai marea simpatie față de celealte creațiuni, pătrundătorul seū interes pentru toate evenimentele, și mai marea sa inteligență, ce stă 'n legătură cu acel interes. Am definit desăvîrsirea odinioară ca putință de existență. Cu cat un lucru va fi mai desăvîrșit, cu atât mai mare posibilitate de existență, cu atât mai multă viață va avea el. Ceia ce însă face pe om, să fie mai desăvîrșit de cât animalele, sunt mai marea sa simpatie față de ceilalți, mai pătrundătorul seū interes pentru tot ce se 'ntemplă 'n jurul lui, mai intensiva sa bucurie față de orinduială și armonie, toate acestea 'n-

legătură cu anumite avantajii corporale, iată cau-  
sele mai marii lui posibilități de existență. În  
minunata-i operă: „*Origina omului*,“ Darwin dice:  
„Chiar' în starea cea mai brută, în care există  
acum, omul este animalul cel mai stăpânitor,  
din căte aș fost vr'o dată pe pămînt. El s'a  
răspândit mai mult decat orice altă formă su-  
perior organizată, și toti ceilalți s'aș dat în lătuiri  
d'inaintea lui. Fără îndoială această nemărginită  
superioritate o are mulțumită calităților sale  
intelectuale, obiceiurilor sale sociale, care îl fac  
să și sprijine și să și apere tovarășii, mulțumită  
în fine educațiunile sale corporale. Extrem de ma-  
rea însemnatate a acestor caractere s'a dovedit  
prin biruința omului în lupta pentru existență.  
Prin a sa putere intelectuală s'a născut limbagiu  
articulat, și de la acesta din urmă aș atârnat  
în cei mai mari părți, minunatele progrese.  
Omul a inventat deosebite arme, unelte, curse etc; e'n  
stare să le întrebuințeze, se apără cu ajutorul lor,  
prinde său și omoară prada, poate să și agoni-  
sească hrana. A făcut plute său luntră, cu ajutorul  
cărora să pescuiască său să treacă pe insula  
vecină. A descoperit arta d'a face foc, prin care  
rădăcinele tarăi său lemnoase pot fi făcute bune  
de mistuit, său cele otrăvitoare, inofensive. Des-  
coperirea foculu, probabil cea mai mare des-  
coperire, exceptând pe aceia a limbagiului, și  
trage origina din ultimele timpuri preistorice.  
Deosebitele invențiuni, prin cari omul în starea  
cea mai brută a câștigat o însemnată preponde-

ranță, sunt rezultatul direct al *desvoltării puterilor sale de obseruație și a memoriei, curiosităței, fantasiei și inteligenței sale.*

Privilegiul superior al o nuluī față de animale, privilegiū pe care se ntemeiază tote celealte, este interesul mai pătrundetor, pe care îl are pentru tot ce 'l înconjură. De se rapoartă acest interes la ceilalți oameni, avem ceia ce numim sentiment moral sau conștiință. Omul simpatisează cu ceilalți oameni, adică resimte durerea sau plăcerea altuia, ca durerea și plăcerea sa, voiesce, după cum mă exprim eu, fericirea, existența altora. În pasiune se poate întemplieră să rănescă sau să păgubescă pe un altul. Dar de 'ndată ce acestă pasiune a trecut, ese la iveală primordialul sentiment al simpatiei, și acela care a adus altuia o pagubă, suferă *acum el însuși*, e rănit el însuși și astfel se nasce o milă și un necaz împotriva sa chiar, o durere lăuntrică, căreia 'l-am dat numele de remușcări de conștiință. Cu cat originala simpatie din om va fi mai mare, cu atat mai mare va fi și durerea simțită față de răul făcut altuia. Dacă un om a făcut o nedreptate, și văd că-i pare foarte rău de ceia ce a făcut, deduc de aci, că sentimentul simpatiei, trebuie să fie foarte desvoltat într'ensul. Această consuferință și bucurie cu ceilalți, nu se găsește la nică un alt animal exprimată mai puternic decât la om. Ca urmare, nică un alt animal nu caută mai mult de cât omul, să 'și apere tovarășii de durere și pagubi, să facă ca

existența lor să propășească, să măreasă pe căt cu putință mai mult satisfacerea, plăcerea și bucuria lor de viață. Consecința e faptul amintit mai sus, că omul, cum dice Darwin, este animalul cel mai stăpânitor din cîte aș fost pe pămînt și a isgonit ori-ce altă formă ori-cat de superior organizată. Darwin în „Origina omului“ dice: „Iscălesc cu desăvîrsire părerea scriitorilor, cari dic, că dintre tote deosebirile dintre om și animalele inferioare, cea mai însemnată este sentimentul moral sau conștiința. Acest sentiment, cum observă Mackintosh, stăpînesce cu drept cuvînt ori-ce alt principiu al activităței omenesci.“ „Această putere e cuprinsă 'n scurtul, dar poruncitorul și atat de semnificativul cuvînt „trebuie“. E cel mai nobil dintre toate atribuțiile omului, care 'l face, fără să stea la 'ndoială un moment, să 'și pue viața 'n joc pentru un altul, sau care după o cumpănită judecată, pur și simplu prin adîncul sentiment al dreptăței sau al datoriei, îl împinge să 'și sacrifice viața pentru vr'o causă mare.“

Nu e vorba, animalele nu sunt cu desăvîrsire lipsite de simpatie, unele față de altele. „Multe spețe de animale,“ dice Darwin, „sunt sociabile; găsim chiar că *diferite specii* trăiesc la un loc: astfel maimuțele americane, corbi, ciorile și grauri.

Dar această tendință către sociabilitate, această simpatie pentru ceilalți tovarăși nu trece la animale peste un anumit grad; legătura dintre indivizi isolati e foarte slabă. Omul este anima-

lul social per excellentiam : „Ceî mai mulți oameni,” dice Darwin, „admit că omul este o ființă socială. Aceasta reiese din antipatia sa pentru singurătate și din dorința de sociabilitate, care trece chiar peste marginea familiei. Isolarea e una din cele mai mari pedepse, ce se pot da cuiva. Unul scriitorii presupun, că omul în starea sa primordială trăia în familiile isolate; dar dacă adă unele familii său numai două, trei, străbat ținuturile unei țării pustii, totuși ele staă în legătură de prietenie cu alte familiile, ce locuiesc acelaș ținut. Astfel de familiile se string la sfaturi și se unesc spre o comună apărare.“

Dacă însă mai marea putere și domnie a omului, mai marea sa putință de existență, se reazămă pe mai marea lui simpatie pentru cei-lalți oameni, și pe mai marea interes, față de tot ce poate sluji totalităței tovarășilor săi, desigur că ’n decursul vremurilor aceste calități atât de folositoare trebuie să se desvolte din ce ’n ce mai mult. Căci indivizi, la cari virtuțile folositoare societății es mai puternic la iveală, sunt și mai bine apărați și înaintați în a lor existență de această societate; d’impotrivă indivizi, cari staă în opoziție dușmănească față de celalți, cari fără alte considerații urmăresc numai propriile lor interese, acești indivizi sunt desprețuiți și stăriți de societate. Astfel cu timpul, trebuie să rămână mai mulți oameni cu năzuințe, tendințe și instincte sociale, pe când oamenii intractabili, dușmănoși, egoiști și crimași, sunt

isgoniți și făcuți inofensivi. Tot astfel stații lucrurile și cu omul isolat. În fiecărui individ trăesc tendințe bune și rele, adică unele care au în vedere viața, și altele care au în vedere nimicirea. Dacă tendințele cele rele sunt isgonite prin rezistență ce ele întâmpină în ceea ce oamenii, iar cele bune cultivate prin stimulație, laudă sau recompensă, atunci cu timpul, dacă individul în ceea ce este primitor de cultură, puterea instincțiilor animalice, sălbaticice și criminale trebuie să scadă, și puterea instinctelor simpatice și sociale să crească. În acest înțeles Darwin pune principiul: „Instinctele sociale sunt mai puternice decât oricare altă,” sau după cum mai dice el: „Instinctele sociale mai stabilă înving pe cele mai puțin stabilă.” După cum Darwin înseamnă pe om ca un animal social, tot astfel ești așa voi să nu mesc animalul genial. Dacă pe de o parte mai superior dezvoltată simpatie față de tovarăși este carel distinge pe om de celelalte animale, pe de altă parte mai profund patrundătorul interes pentru toate întemplierile, pentru toate aparițiunile lăuntrice sau externe, îi dă acea nemărginită preponderanță față de toate celelalte soiuri de ființe. Animalul nu cunoasce decât foarte puține interese, și dacă acestea sunt satisfăcute, atunci a finit și cu lucrurile, nu se mai îngrijesc de ele, nu le mai dă niciodată o atenție. Animalul este mărginit, are un cerc de vedere cu totul restrins, și ce trece peste acest cerc, e că și cum n-ar exista. De aceia animalele întrebuintează

atât de puține sunete și gesturi pentru a se 'nțelege, și de aceia nică n'aș un limbagiu pe deplin format. Animalul nu 'și alcătuesce de cât foarte puține noțiuni generale, cîră să stee 'n legătură cu simplele lui instincte; de voesce să 'și exprime vr'un simțimēnt, are nevoie de prea puține și simple sunete, pentru a deștepta în celalt animal sentimentul înrudit, și noțiunea generală 'n cestiune. Există fără 'ndoială la animale mai superior desvoltate, primele 'nceputuri ale unei vieți mai bogat înzestrare, dar' totuși numai înlăuntru unor hotare foarte 'nguste. Există fără doar' și poate, un înteles pentru culoră și sunete frumoase, tot astfel o putere de judecată primitivă, și în anume 'mprejurărăi o mare putință de sacrificiu și de devotament. Astfel Darwin ne dă o pildă de o purtare simpatică și eroică a unei mici maimuțe americane. „Cu căță va ană înainte 'mă arăta un îngrijitor al grădinei zoologice căteva răni adenei și d'abia vindecate 'n ceafa sa, răni, pe cară i le făcuse un pavian furios. Mica maimuță americană, prietenă cu îngrijitorul, trăia 'n aceiași colivie, și se temea grozav de marele pavian; îndată ce vădu înșă pe prietenul seu în pericol, îi alergă 'n ajutor, și trase prin strigăte și mușcături pe pavian la o parte, încât omul fu scăpat dintr'un iminent pericol de moarte, cum îi spuse maș tardiu medicul care 'l căuta.“ Începuturile unei desvoltări superioare, atât ale activităței sentimentale, cât și ale celei de cugetare precum și al sentimentului de simpatie, nu le

lipsesc animalelor; animalul genial însă, în care aceste 'nceputuri aș ajuns la cea mai strălucită desvoltare este omul. *Dar după cum din întreaga lume de animale omul singur s'a rădicat la această înălțime, tot astfel și printre oameni căță-va individii numai ajung la o așa de mare desvoltare a talentelor comune, incât par' a forma aceiași escepție față de ceilalți oameni, ca specia om față de celealte soiuri de viețuitoare.*

Cine nu bagă de seamă în cercetarea acestei escepții, poate 'n anume împrejurări, să socotească drept o bolnavicioasă degenerare, *ceia ce nu e decât direcțiunea unei sănătoase desvoltări.* Deductiv este aceasta: „Tot ceia ce e sănătos e 'n acelaș timp și normal; ori-ce derivatie de la starea obicinuit normală e ceva bolnav. Genialitatea e o derivatie de la starea obicinuită, prin urmare genialitatea este ceva bolnav.“ Cum că aceasta e o deducție falsă, se simte numai decat, deși nu suntem în stare, să dovedim imediat greșeala ei. Mulți aș dedus aceasta 'n timpurile din urmă, și înainte de toți italianul medic de nebuni, Cesare Lombroso, a exprimat această părere 'n operile sale: „Omul genial“ și „Geniu și nebunie“. Lombroso dice 'n introducerea la „Omul genial“ următoarele: „Idea cum că *geniul* s-ar putea baza p' o psichosă, adică pe o *turburare a sufletului*, mă-a stat de multe-ori înaintea ochilor; am căutat însă s'o deparez necontenit de la mine. Simple idei, fără o sigură basă experimentală, numai aș trece în ziua de azi,

sunt ca și copiii născuți morți, cără se arătă pentru a dispărea imediat. Am avut ocazie să descoper mai multe simptome de degenerare, adică semnele unei degenerări bolnăvicioase 'n geniu, cără pot servi de basă și de caracteristică tuturor turburărilor moștenite ale spiritului; dar întinderea ce se dădea pe atunci teoriei degenerării, și mai mult încă caracterul nehotărît ce 'l primi întreaga concepție, mă făcea să sta'u d' o parte, așa 'ncât însemnam faptele, fără a scoate însă deducții din ele. Cum să nu te'ngrozesc la gândul, că cele mai sublime manifestări ale spiritului omeneșc trebuesc puse pe aceiași linie cu firea idioțiilor și a criminalilor. Cercetările teratologice mař noř, în special acele ale lui Gegenbaur, au dovedit, că formațiunile rudimentare nu vorbesc tot-d'auna 'n favoarea unuř grad inferior, ci de cele mai multe ori, servă ca compensare a unei desvoltări desăvîrșite, ca compensare a unuř progres făcut în altă direcție. Reptilele au mai mulți mușchi decât noi și un organ întreg care ne lipsesc (coada). *Dar tocmai în baza perderei acestor părți am câștigat preponderanța noastră spirituală.*"

„Dacă e stabilit aceasta“, dice Lombroso, „atunci dispare oră ce teamă față de teoria degenerației. După cum giganții și plătesc înălțimea lor cu sterilitate și cu o relativă slăbiciune intelectuală și mușchiulară, tot astfel și giganții spirituali și plătesc prea mareea lor putere intelectuală cu degenerare și boala spirituală. Din această

principiu se întâlnesc degenerarea mai des la densiști, decât la nebuni.“)

„Pe de altă parte,“ dice Lombroso, „această teorie umblă acum pe drumuri atât de sigure, și apoiaș e într'un acord atât de mare cu cercetările mele asupra geniului, încât e peste putință să o pot respinge, și să nu văd în ea o indirectă confirmare a ideilor mele.“

Lombroso nu a sa carte crede că s'a apropiat mult de deslegarea problemei despre firea geniului. El dice: „La această speranță mă îndreptățesc de curând descoperitele simptome ale degenerării, și mai mult încă nesiguranța părerilor ce se opun eventualei deslegării a problemei despre firea geniului; astfel Joly într'un chip cam comod susține: *„În drept vorbind e aproape inutil să mai discuți ipoteza nebuniei geniului, căci puterea nu e în același timp slabiciune, precum sănătatea nu e boala.* Deosebit de aceasta, casurile citate în favorul acestei ipoteze sunt numai isolate.“ „Oare medicul nu scie,“ dice Lombroso, „că la cei bolnavi de friguri, delir sau epilepsie, tocmai puterea e un semn de boală? A doua obiecție cade, se reduce la nimic, atunci când casurile se înmulțesc până într'atât încât numai pot fi socotite drept excepții. E sigur, că există geni, la cari puterile intelectuale să fi rămas în echilibru, dar atunci aceste geni arăta lipsuri de sentiment, cari nu s'a observat, sau mai bine spus, nu s'a accentuat de nimene.“

Eu sunt de părerea lui Joly și dic că și acesta:

„La drept vorbind, e inutil, de a maș discuta ipotessa despre problema nebuniei geniului, căcă puterei nu e 'n acelaș timp slăbiciune, după cum sănătatea nu e boală.“ Ca omul să 'și datorească extraordinar de marea sa putere intelectuală, numai faptului, că are maș puține coaste de cat reptilele, maș puțină mușchiu decat patrupedele și că n'are coadă, aceasta o socotesc de o afirmare cu totul căraghioasă a lui Lombroso. Sunt animale cu coadă și animale fără coadă, dar n'am auđit nică o dată, că vr'o deosebire în însușirile spirituale ale animalelor să se poată constata după existența sau mărimea coadei, și tot atât de puțin are aci mulțimea coastelor sau a mușchilor ceva comun cu aceste însușiri spirituale. Lombroso se rapoartă la legea compensărei, a compromisului, care într'adevăr se poate observa 'n multe aparițiuni, și la care m'am raportat într'o precedentă prelegere. (Dacă un om 'și perde vederea, atunci suma forței vitale ce rămâne, se transmite asupra celorlalte simțuri, în special, asupra audului și asupra pipăitului și le aduce într'o maș mare stare de desăvîrsire decat erau atunci, când simțul visual reclama pentru sine o parte din atențunea și energia vitală. Se 'ntemplă prin urmare o compensare, un anume compromis, astfel că odată cu slăbirea unui simț, toate celelalte se formează cu atât maș desăvîrșit. Aceasta e numai o pildă pentru modul cum natura caută să compenseze o perdere dintr'o parte cu un câștig din alta. Fără 'ndoială că

această compensare stă tot-d'auna într'un firesc raport cu perierea, și de vom tăia bună-oară unuī animal coada, el nu va deveni cătușă de puțin mai intelligent, și nu se va asemăna în ale sale însușiri spirituale cu omul, după cum se seamănă cu el, prin faptul că amândoă n'ați coadă. Lipsa unei coaste, mușchiū sau a codei, nu formează un echivalent indestulător, pentru enormul progres, ce 'l a realizat omul în ale sale însușiri spirituale. Mai departe, ar fi cu desăvîrșire falș de a susține că mai finul simț al pipăituluī și mai finul aud al orbuluī ar fi un *simptom de boală*, pentru că bolnăvicioasa pipernicire a unuī organ, perderea văduuluī, este *causa* mai marei desăvîrșiri a celoralte organe simțuale. Căci în sine, mai fina alcătuire și mai mare energie a unuī organ, pe ori-ce pricină s'ar baza, nu sunt ceva bolnăvicios, adică ceva dăunător și străin organismului total, ci d'impotrivă *c'va cu totul sănătos*, adică *ceva folositor vieței.* (*Cu cât un organ va funcționa mai bine și cu mai mare energie, cu atât mai mult va fi el în stare să contribue la viața și existența întregului organism, cu atât mai sănătos prin urmare va fi acel organ.*) Afară de aceasta, ar fi cu totul gresit de a deduce cu Lombroso, că ori-ce mărire extraordinară a energiei unuī organ, trebuie să meargă paralel cu pipernicirea bolnăvicioasă a altor organe. La caine bună-oară, simțul mirosluī, e extraordinar de desvoltat; partea creeruluī care primesce impresiile mirosluī e mult mai puternic desvoltată decât partea

corespondătoare din creerul omului, dar de aci nu rezultă ca audul sau vădul cainelui să fie pierdute sau degenerate în mod bolnavios. Dacă mai departe voi îndrepta ca și orbul, întreaga energie și atenție, asupra impresiilor auditive sau tactile, voi aduce la 'ndeplinire aceiași dezvoltare a acestor simțuri, fără ca pentru aceasta organul vădulei să degenereze 'n chip bolnavios. Nu lipsa vădulei e directă pricină a supra-desvoltării celorlalte organe simțuale ale orbului, ci mărită atențune, mai mare energie, cu care el urmăresc toate impresiunile ce-i vin prin aud și prin tact, cări impresiuni au câștigat acum o mai mare 'nsemnatate pentru dênsul, căci numai la ele este el avisat, de 'ndată ce voiesce să să orienteze 'n lumea din afară. De voi îndrepta ca și orbul întreaga mea atenție și energie asupra impresiilor auditive și tactile, pot ajunge ca și acesta, la o mai mare desăvîrșire, fără că să mi se 'mpună prin aceasta perderea vr'unui alt organ. *Perderea vădulei este prin urmare numai întemplatărea și relativă caușă*, nu cea necesară, directă și absolută a mai marei activități a celorlalte simțuri. Lombroso crede 'ntr'adevăr, că 'n tot-d'auna, când un organ se dezvoltă peste măsura obiinuită, un alt organ trebuie să se pierdească 'n chip bolnavios; aplicând această lege 'n special la activitatea cerebrală, susține că nici o dată vr'un om n'ar putea fi superior intelectualicesc omului de mijloc, fără ca pe de altă parte să nu suferă 'n spiritul sau sentimentul său vr'o perdere, fără

ca întru cât-va se fie nebun. Și, deși trebuie să admită, că există genii, la cari puterile intelectuale rămân în deplin echilibru, nu o poate tolera părerea sa preconcepță, să admită, că aŭ fost oameni geniali, ca bună-oară Goethe, cari să fi fost pe deplin sănătoși. Admite că deși intelectul era sănătos, trebuiau însă să existe anume lipsuri în sentiment, cari, cum dice el, numai că n'aŭ fost observate, accentuate de nimenei. Deducerile lui Lombroso în această privință sunt foarte nostime. *Pe când mai întâi explică mai marea inteligență a omului față de animale, prin faptul că omului îi lipsește o parte din coaste și mușchi precum și coada, admite mai târziu că o crescere a inteligenței nu se poate întempla, decât în paguba organului sufletesc, a creerului însuși. De ce nu și în paguba altor organe ale corpului? De ce oare să nu existe genii desăvîrșit sănătoase ca intelect, cari să și plătească după teoria lui Lombroso, superioara desvoltare a creerului, cu o ipernicire a vr'unei 'alte părți din corpul lor?* Teoria lui Lombroso e nesănătoasă. Logica nu se resimte cătușii de puțin, în cugetarea italianului medic de nebunii, și Joly avea cuvînt să dică, că 'n realitate, e un lucru inutil să mai aprofundezi ipoteza nebuniei geniului. Dacă am făcut lucrul acesta aci, am făcut-o din pricina că, marea vađă de care se bucură Lombroso, precum și marea multime a materialului orânduit în chip necritic, și pe care 'l aduce ca dovedă a ipotesei sale, a făcut pe mulți să socotească drept bună ipotesa nebu-

nieș geniuluș și să deducă toate consecințele posibile din această ipotesă, ca bună-oară aceia, că nebunia e un semn caracteristic al geniului. Dacă adă cineva 'și bate joc de ratjune, de morală și de sănătosul sentiment estetic, se găsesc oameni, cari intemeiându-se pe Lombroso, să dică: Iată un geniu. E nebun, foarte bine, dar tocmai această nebunie e o dovedă cum că el este un geniu.

Astfel de deducerî m'au isbit de multe ori în scrierile unor amici ai direcțiunelor naturaliste, și mai cu seamă în raport cu filosofii Fr. Nietzsche și cu poetii H. Ibsen și August Strindberg, cu cari ne vom ocupa 'n ultima prelegere. Mulți oameni din ținut de așa socotesc nebunia drept inteligență. Adevărata, sănătoasa genialitate e bat-jocorită de aceiași scriitori, ca un idealism nebun, ca ceva prosaic, urat și sucit. Fără 'ndoială că mulți oameni foarte geniali, în cele din urmă au ajuns nebuni, reamintesc numai pe Lenau și Robert Schumann, dar pentru aceasta, ceia ce dănsi și au să-vîrșit în timpul căt erau sănătoși, n'are nimic a face cu nebunia. Și dacă oamenii geniali în urma prea viei lor fantasiei și a prea desvoltatei lor puteri de imaginație aveau din când în când visiuni și vedeau lucruri ce nu existau, pentru aceasta nu trebuiau să fie nebuni. Unul din cei mai spirituali doctori de nebuni, H. Schüle, dice 'n privința aceasta: „E 'ntr'adevăr o mare deosebire, dacă un Goethe istorisește cu a lui liniste și claritate obiectivă a și visiunea despre excursiunea călăre de la Sesenheim, sau dacă un Jean Paul orindu-șe cu o științifică prosaicitate între

diferitele trepte ale tablourilor de amintire, acea fantasie spirituală 'ntemplată chiar lui, sau dacă o a treia conștiință amestecă ilusiunea simțurilor întem plată ei, cu celealte percepții simtuale, convinsă cu tărie de realitatea celor d'intăi, ca și de adevărul celor d'al doilea, mișcată până 'n aden-  
cul vieței sale sentimentale." *Lombroso* și face însă prea usoară dovedirea teoriei sale. Pe de o parte, ori ce abatere a omului genial de la purtarea normală, o socoteșce ca o nebunie, și pe de altă parte vede 'n zămisuirea unor adevărați nebuni, productul genialei puterii creatrice. În chipul acesta poate fără 'ndoială să aducă un număr de genii nebuni, atât numai că adevărații oameni geniali nu sunt nebuni și adevărații oameni nebuni nu sunt geniali. Schüle dice: „E constată deasa nebunie a oamenilor geniali (Tasso, Swift, Lenau, Donizetti, Schumann). Constatată e și asemenea trecerea de la geniu la nebunie, adesea ori în generațiile cele mai apropiate ale unei familii (Rousseau, Byron). Dar oare cu aceasta se dovedește identitatea naturei geniului cu a nebuniei? Oare puterea creatoare a unui Goethe sau a unui Newton, care exprimă păre-  
riile și sentimentele a secolului întreg, să fie în fond identică cu fantasmagoriile unui nebun? După produc-  
țiunilor lor le veți cunoaște. În valoarea persis-  
tentă a faptelei să deosebirea caracteristică, care deși isvoresc adesea ori dintr-o intunecată și demonică tendință, se arată totuși lămurită, desă-  
vîrșită și consequentă cu devotamentul întregelui energiei sufletesci. Cum că această mare faptă se săvîrsește adesea ori cu cele mai mari sforturi,

căr̄ minează un organism mai slab, nu dovede desce încă natura bolnăvicioasă a însușī faptului. Alătură cu acești oameni de geniu, căr̄ se trec în devotamentul față de ideia vieței lor, sunt acei oameni superiori și desăvîrșiți, căr̄ înfățișează minunata armonie a tuturor însușirilor spirituale, și căr̄ departe de a suferi din pricina acestei minunate puteri productive, d'impotriva par' a se 'ntineri spiritualicesce, rămân încă artiști ai vieței, cum a fost Goethe.

Lamb are cu totul dreptate, când dice că e o curată imposibilitate, să 'ț̄i închipuesc̄ pe un Shakespeare ca un nebun.

Aceia însă, căr̄ se bucură față de fantasmagoriile nebunilor și le iaă drept fulgerele geniului, aceia vor ține și mai departe la teoria lui Lombroso și vor amesteca la un loc nebunia cu genialitatea: acestor oameni n'avem ce să le facem. Timpul va fi judecătorul. Căci în cele din urmă, nesănătoasele producționi, deși susținute câtva timp de reclamă și de modă, cad în uitare: *operele cu adevărat geniale însă nu 'mbretrânesc nică-o dată. După cum ele sunt escedentul unei mari energii și a unei mari plenitudină vitale, tot astfel influențează și ca un stimulent al vieței și al sănătăței spirituale.* De aceia dice Goethe, să nu laș̄ să treacă nică o zi, fără să citesc̄, să veđ̄ saū să aud̄ ceva frumos. Cât timp vor trăi oameni, pe atat timp ei se vor bucura de tot ce 'și tragă origina din plenitudinea vitală și din superioara sănătate spirituală a adevăratelor geni.

## X.

### Omul mărginit, în opoziție cu cel genial, și filosofia egoismului: Stirner, Nietzsche și Ibsen.

In ale sale „scrisorii filosofice“, după ce a prea mărit iubirea, Schiller vorbesce despre „periculoșii cugetători cari cu ajutorul agerimei de minte caută să ‘mpodobească și să nobileze egoismul, transformându-l în sistem“. El dice: „Multă dintre cugetătorii noștri și au luat de sarcină să batjocorească această tendință cerească a sufletului omeneșc, iubirea, să steargă stampila divinităței și să dissolve acea energie, acel nobil entuziasm, în recea și omorâtoarea suflare a unei meschine indiferenți. In sentimentul de sclavie al proprietelor lor nedemnități, s'aunit cu periculosul dușman al bună-vointei, cu egoismul, ca să lămurească un fenomen cē era prea dñmneșteiesc pentru mărginitul lor suflet. Dintr'un sărac egoism și-a țesut teoria lor, și din propria lor măginire, au făcut măsura creatorului, el, sclavii degenerați, cari sub zăngănitul lanțurilor lor își au joc de libertate.“

*Cu astfel de cugetători periculoși avem a face aici, cu nisice cugetători prin urmare, cari în locul*

iubirei și al devotamentului pun ura și egoismul, în locul frumosului și al sublimului, urătul și comunul, în locul adevărului, minciuna, în locul relațiunelor pacinice și al comunităței de interes, răsboiul general, cu un cuvânt pe toate tărîmurile, în locul ordinei, cea mai sălbatică anarchie, neordine și deplină ilegalitate.

Dacă pe de o parte e justă afirmarea mea, cum că genialitatea nu e nimic alt-ceva decât un interes adevărat și extraordinar de mare, sau o sinceră, desinteresată și devotată iubire pentru obiectul dat, cu care se ocupă omul genial, atunci pe de altă parte, *directa opoziție a genialităței, mărginirea* nu și are în nimic alt-ceva temelia ei decât în mărginirea sau scăderei interesului pentru obiectul dat, într'o lipsă de adevărată și devotată iubire, sau după imprejurări, într'o lipsă de adevăr al simțimentului, al cugetării sau al acțiunii.

*Iubirea tinde după unitate, după unirea multiplicităței, a diversităței și a tot ce e opus; ura d'impotrivă desparte ceia ce e unit, desface legătura intereselor comune, rupe ori-ce membru isolat din cohesiunea totală. Iubirea unesc, clădesc, dă nascere la viață, la existență; ura disolvă, distrug și aduce moartea și nimicirea.*

Acolo însă, unde e vorba să se formeze o pluralitate din ființe isolate, unde ele să alcătuiască un tot plin de viață, un organism primitor de viață, acolo fie-ce ființă isolată trebuie să se orînduiască în ideia totalului, trebuie să și ia locul

în orînduirea întregului organism și trebuie să slujească scopului comun, unităței superioare. ( Fie ce ființă isolată prin urmare se supune odată cu intrarea sa în unitatea superioară, se supune ăic, legei pe care se 'ntemeiază această unitate superioară. Toate legile prin urmare se rapoartă numai la o comunitate mai mare, în care ființele isolate se orînduesc. Tendința ființelor isolate d'a se uni într'o unitate superioară, într'un scop comun, d'a se contopi într'o singură viață, această tendință o numesc iubire. *De vreme ce fie-ce ființă isolată, în intrarea sa 'n unitate, în viață superioară, trebuie să se supună legei sau ideiei pe care se basează existența acestei unități superioare, atunci fără îndoială că iubirea trebuie să aibă 'n vedere îndeplinirea acestei legi.*) Căci iubirea după cum s'a spus, nu e decât tendința sau vointă existenței unității superioare, a vieței mai desăvîrșite. De aceia iubirea intrupată 'n Isus Cristos, dice:

„N'am venit să ridic legea, ci s'o îndeplinesc.”

Dacă genialitatea nu e nimic alt-ceva decât un adeverat și extraordinar de mare interes sau iubire pentru obiectul dat, atunci și omul genial trebuie să aibă 'n vedere îndeplinirea legei, iar nu nimicirea ei. *Omul mărginit, lipsit de interes, lipsit de iubire, va nesocoti toate legile, căci nu 'l interesează suprema unitate, suprema viață, a căreia existență se basează numai pe evidența acestei legi.* Omul mărginit, lipsit de interes și lipsit de iubire, este prin urmare un om ilegal, un om care se pune 'n afara legei, un anarchist. Omul lipsit de

iubire și omul egoist, nu recunoasce decât ceia ce se rapoartă nemijlocit la propria și trecătoarea-ă persoană, la propriul și mărginitul său eșu; să se supună unei legi, pe care se basează existența unei comunități superioare, aceasta o socotește drept o nebunie, tocmai pentru că î lipsesc orice 'nțelegere și ori-ce adăverat interes pentru această superioară comunitate. Acolo însă unde se tagăduiesc domnia legei, acolo domnește bunul plac al fiecăruia, ilegalitatea, neordinea și anarchia. *Egoismul și anarchia trebuesc prin urmare puse la un loc.*

Filosofii și poetii esită de curând la modă, cără prea măresc egoismul și bunul plac al individului, preamăresc în același timp anarchia pe toate tărîmurile, rădicarea împotriva tuturor legilor; cei ce predică anarchismul, glorifică 'n același timp egoista mărginire 'n artă, sciință și viață.

Dintre reprezentanții filosofici ai mărginirei egoiste, fostul profesor de la Basel, Fr Nietzsche a ajuns în mare vădă la acei cără susțin anarchia și ilegalitatea pe ori-ce teren, ca și pe acela al artei. De vreme ce însă Nietzsche are un predecesor în Germania, care cu alte cuvinte, dar în fond mai clar și mai precis decât Nietzsche a desvoltat teoria anarchismului său a mărginirei individualității, aş voi să vorbesc mai întâiul despre acest *predecesor a lui Nietzsche*.

El se numește Kaspar Schmidt, fost profesor în Berlin, mort acă la 1856. Pe titlul cărței sale nu și pune adevăratul său nume, ci un pseudonim

Max Stirner. În aceasta operă intitulată: „*Unicul și proprietatea sa*”, Stirner declară golul egoism ca singurul principiu ce duce la fericire, totodată cu rădicarea împotriva tuturor legilor și idealurilor, cără ar putea pune o stăvile egoistului arbitragiu al individulu. Înainte de toate se rădică el împotrivă poruncelor morale a iubirii aproapelui, precum și împotriva a tot ce e în legătură cu ea, ca religiositatea și iubirea de Dumnezeu, care se manifestă chiar și la artist într-o viață cinstită, precum și în simpatia pentru bucuria și suferința celorlalți.

Pentru Stirner, precum și pentru ceilalți egoiști nu există decât divinitatea ce e întrupată în propria-ș persoană. Fie-ce egoist se ține pe sine de Dumnezeu, „de unicul și proprietatea sa”, el își este siesă întreaga lume, întru cat ea e supusă bunului său plac, întru cat el are puterea să dispune de ea cum voiesce. Dacă însă egoistul este unic în felul său, cum este și Dumnezeu, apoi este și desăvîrșit ca acesta, adică nesupus nică unei critici și nică unei legi. Orice dorință a egoistului, chiar și cea mai nebunatică e bună în sine, ca aceia a lui Dumnezeu. După cum Dumnezeu ca o ființă unică nu se poate subordona nică unei noțiuni mai generale și nu poate fi denumit cu nică un nume special, tot astfel și egoistul care se simte unic în felul său. Stirner se exprimă cam astfel: „Se dice despre Dumnezeu, că n'are nică un nume. Acelaș lucru se poate spune și despre mine, egoistul. Nică o noțiune nu

mă poate exprima, nimic din cele ce se socotesc ca a mea fire, nu mă cuprinde, toate sunt numai nimic. De asemenea se dice despre Dumnezeu că e desăvîrșit, și n'are datoria să mațtindă după desăvîrșire. Acelaș lucru se poate dice despre mine, egoistul. „După cum egoistul n'are nevoie să aibă nică o considerație față de Dumnezeu, nică să-i slujească, de vreme ce el, egoistul, este totul, este Dumnezeu, tot astfel n'am nevoie să ţiu seamă de plăcerile și durerie celorlalți oameni, n'am nevoie să mă sacrific, să mă entusiasmez pentru ceva sau să slujesc vr'uei unități, vr'uei idei superioare. Egoistul se păgubesce pe sine, dacă slujesce altuia; cu totul mărginit la sine, numai în întreaga sa mărginire și rămâne el credincios, și se poate desfăta în deajuns.“

„Egoismul,“ dice Stirner, „este deteriorat când 'mă închipuesc că trebuie să slujesc altuia, că-i sunt dator ceva, că sunt nevoit să mă sacrific, să mă devotez, să mă entusiasmez. Prin urmare de nu voî sluiji nică unei idei, nică unei flințe superioare, reese de la sine, că n'am nevoie să slujesc nică unuî om, ci numai mie. Astfel că sunt nu numai de fapt unicul, ci și pentru conștiința mea, adică întrucât cu deplina conștiință, iar nu instinctiv, nu am nică o considerație față de alții, ci numai față de mine însuim.“

Dacă fie-ce egoist e desăvîrșit în sine, ca și Dumnezeu, și nesupus nică uei legi și critici, atunci firesc că cuvintele păcat și crimă n'aștănică o însemnatate pentru dênsul. Ceia ce face

egoistul, e bine făcut, nu are nică o măsură pentru faptele sale.

„Dacă religiunea,“ dice Stirner, „a pus principiul că suntem cu totii păcătoși, aduc și eu un alt principiu: Suntem cu totii desăvirsită. Căci în fiecare moment suntem ceia ce putem fi și n'avem nevoie să fim mai mult. De vreme ce n'avem nică o lipsă, păcatul n'are nică un înțeles. Arătați-mă un păcătos în lumea această, atunci când nu va trebui să mai ascultă de mai marele teu.“

Dacă pentru egoist nu există nică o lege, pe care să n'o poate înfrunta, atunci de sigur și cuvântul crimă n'are nică un înțeles pentru densus; poate face totul cu cea mai mare liniste sufletească, și tocmai în batjocorirea legilor, *în înfruntarea lor, în crimă, se va resfăța el mai mult în presupusa-ă asemănare cu Dumnezeu*: „Nu sunteți atât de mari, ca un criminal,“ le strigă Stirner oamenilor moral și umanitar, „căci voi nu comiteți nimic. Voi nu sciți, că eul cui-va nu se poate desobiciunui d'a nu fi criminal, nu sciți că crima este viața lui.“

De vreme ce însă, societatea omenească și statul nu pot să persiste fără de supunere față de legă, fără de cinstea și umanitatea iudividașilor, trebuie ca Stirner, care e 'n contra presiunii exercitate de legă, trebuie să atace și existența societăței omenesci, a statului. „Dacă statul,“ dice Stirner, „este o societate a oamenilor, nu o grupă de egoiști, din cari fie-cine să se aibă numai pe sine 'n vedere, atunci statul nu poate persista

fără moralitate și trebuie să țină la această moralitate. De aceia ești sunt dușmanul statului. Mie, egoistului, mie nu mă pasă de buna stare a „acestei societăți omenescă,” nu-l sacrific nimic, mă folosesc numai de ea. Pentru a mă putea folosi însă pe deplin de dânsa, o transform în proprietatea, în creațiunea mea, adică o nimicesc și ’n locu-î aduc societatea egoiștilor,” cări ca o turmă de lupi, sunt uniti numai, pentru a vîna prada.

După cum Stirner nesocotesce legile omenirei tot astfel nu recunoasce nicăi *constrângerea legilor cugetărei*. Rațiunea și adevăr în înțelesul nostru nu există pentru el.

De aceia Stirner dice: „De și există numai un singur adevăr, căruia omul ar trebui să ’și consacre viața, fiind că e om, totuși el e supus unei reguli, unei stăpâniri sau legi, e un servitor. Un alt fel de adevăr, dice-se, că ar fi bună-oară omul, omenirea, libertatea etc.” „Cât timp vei crede ’n acest adevăr, atât timp nu vei crede ’n tine însuți, vei fi un servitor, un om religios.” „Adevărul,” continuă Stirner, „adevărul este mort, este o literă, un cuvânt, un material, pe care ’l pot întrebuița. Tot adevărul e în sine mort, e un cadavru, Viu este adevărul în același chip, cum e viu și plămânul meu, adică ’n măsura vitalităței persoanei mele. Adevărurile sunt material ca grăiul și neghina, Dacă ’s grău, dacă ’s neghină, deciderea este ’n mine. „Adevărurile sunt”, după Stirner, „numai fruse, vorbe goale.

Aduse 'n cohesiune, orînduite, ele formează logica, sciință, filosofia.“

Să ne întoarcem acum la ilustrul succesor a lui Stirner, la Fr. Nietzsche. Acesta a fost profesor de limbele vechi la universitatea din Basel. O gravă boală de cap îl sili să se lase de profesorat. Acum căță-vară suferi de o slăbire a creerului, și acum trăesce într-o stare cu totul tîmpită la Naumburg. Nu s'a mulțumit ca Stirner cu o singură scriere, ci a predicat într-o serie de scrieri, rădicarea 'mpotriva tuturor legilor, în fine anarchismul cel mai consequent. Așa 'n tratatul său: „Astfel vorbi Zarathustra“, în „Dincolo de bun sau rău“, în polemica „Genealogia moralei“ și aitele. Ca și Stirner, tăgăduisce și Nietzsche ori-ce datorie a omului, d'a ține seamă de ceilalți oameni. Ba chiar e convins, că iubirea, considerația și bunătatea nu sunt nimic alt-ceva decât slăbiciune. Morala creștin-ebraică, pentru a 'ntrebuiță expresiunea lui Nietzsche, *morala creștin-ebraică, cu a ei poruncă a iubirei aproapelui, o numește el „Morala sclavilor“*. Un „domn“, un „aristocrat“, în înțelesul său un e decât acela care, ca și egoistul lui Stirner, trece peste toate hotarele, nesocotesce ori-ce lege, ori-ce poruncă și nu ascultă decât de bunul său plac. Pentru acest bun plac egoist a inventat Nietzsche frumoasele nume „instinctul libertăței“, „voița către putere“. Libertatea pe care o 'ntelege Nietzsche, e libertatea d'a face ceia ce voesci, fără a ține seamă de ceilalți oameni, prin urmare libertatea

celui mai desăvîrșit egoism, care 'n cele din urmă, nici chiar prin frica de pedeapsă, nu poate fi oprită de la călcarea legilor, de la crimă.

Ca și Stirner, Nietzsche admiră 'n criminal pe omul liber de ori-ce considerație față de lege, dreptate și iubirea aproapelui, pe egoistul per excellentiam. In tratatul său „Dincolo de bun și reu”, Nietzsche dice: „Avocații unuia criminal de cele mai multe ori sunt prea puțin artiști pentru a putea întoarce 'n folosul clientului lor, frumosul îngrozitor al faptului,” mai departe: „Criminalul adesea ori nu este la 'nălțimea faptului săvîrșit, ci 'l micșorează, îl calomniază”.

Inchipuiți-vă bună-oară următorul discurs de apărare: „Domnilor jurați! Clientul meu a mărturisit că a săvîrșit omorul. După lege veți fi siliți să 'l osîndiți, dar' totuși vă rog să aveți în vedere căt de îngrozitor de frumoasă este crima lui. Din pură plăcere de a omori a atras pe un copil într'un loc singuratec, și 'l-a omorit, încet, cu chinurile cele mai rafinate. Nici îngrozita și nevinovata privire a copilului, nici mănușitele-i crispate 'n disperare, nici micul și tremurătorul corp sguduit de durere, nici însăjumâtata și rugătoarea voce a copilului, nici sunetele jalnice ale micii creațuri ce se luptă cu chinuitoarea nimicire, nimic din toate acestea n'aș putut mișca inima omului. Cată tărie și putere de caracter nu se manifestă n această a lui purtare; cine va fi 'n stare să 'l imiteze atât de bine? Cine nu va preferi mai bine să se omoare pe sine, decât să

facă să suferă atât de 'ngrozitor un copilaș? Domnilor jurați, vă rog să admirați tăria de suflet a acestuia om, „frumosul îngrozitor al omului“, vă rog mai departe domnilor jurați, să vă 'nchipuiți ce ar fi putut săvîrși acest om, de ar fi fost născut pe treptele unuia tron.“

Cam aşa ar putea un „avocat, care ar fi în-deajuns artist“, cum dice Nietzsche, „să 'ntoarcă 'n folosul clientului seū frumosul îngrozitor al faptului“.

Cum că n'am exagerat, ci am lăsat să vorbească 'n înțelesul lui Nietzsche pe apărătorul îngrozitorului asasin, ne o dovedescă afirmarea autorului că, *instinctul de basă, instinctul primordial al omului, e tendința spre crudime*. Nietzsche dice: „E'mpotriva delicatei și mai mult încă, împotriva prefăcătoriei animalelor domestice, voi să dic, a oamenilor moderni, de a 'și imagina pe deplin pân' la ce grad, *crudimea era marea plăcere a omenirei trecute*, pân' la ce grad această crudime era ingredientul amestecat ori cărei plăceri, și cat de naiv pe de altă parte, cat de nevinovat ese la iveală a lor *trebuința de crudime*, cat de principal este 'interpretată desinteresata răutate, ca o normală insusire a omului, de această omenire.“ „In tot casul nu e mult de afuncă, decând nu 'și putea închipui cineva nunțile regescă, și marile serbări populare fără execuțiuni, suplicii sau vr'un autodafé; tot astfel nică o casă nobilă fără de ființe, asupra cărora, fără multă cugetare să 'și poată cineva vărsa necazul, răutatea sau

cruda cicălire: *A vedea pe altul că suferă, aduce plăcere, a face pe cine-va să sufere, o plăcere și mai mare.*

Astfel glorifică Nietzsche mărginirea morală, și o pune față 'n față ca adevărată morală a domnilor, eșu însă dic, morala criminalilor și a pușcăriașilor, cu morala creștinească sau cu concepția morală a omului cinstit și uman, pe care caută s'o batjocărească sub denumirea de „ebraico-creștineasca morală a sclavilor“.

După mărginirea morală, este mărginirea intelectuală și a cugetării pe care o apără atât Nietzsche, cât și Stirner, Rațiunea, adevărul și sciința sunt date la o parte, și 'n împărția ideilor cată să ajungă la stăpânire, atât după Nietzsche cât și după Stirner, timpitul bunul plac, mărginirea, ne-rațiunea, minciuna și prostia: „Până aci se dicea, că adevărul are o origină divină.“ „Cum însă“, dice Nietzsche, „dacă lucrurile staț alt-fel, dacă tocmai această origină divină a adevărului devine din ce în ce mai de necredut, dacă nimic numai e divin, decât greșeala, orbirea, minciuna?“

Cum că Nietzsche recusă de fapt, rațiunea și adevărul, pentru a putea glorifica pe orice tărîm, egoistul bunul plac și mărginirea, ne-o dovedesc cuvintele următoare: „Dacă s'a luat odată hotărîrea, d'a nu asculta nică de cea mai bună doavadă contrarie,“ — d'a nu asculta prin urmare de adevăr și rațiune — „atunci este aceasta un

*semn doveditor al unui caracter puternic, al unei ferme voințe prostescă.*"

Prostia egoistului, care nu voește să vadă, nică să audă, ceia ce e lămurit înaintea lui, din pri-cină că e 'n opoziție cu ale lui egoiste interese, această prostie după Nietzsche e una din calită-țile egoistului ideal. De vreme ce însă, pe rați-ună și adevăr, se 'ntemeiază sciința, e necesar ca și aceasta să cadă: La o parte cu ea, strigă cugetătorul anarchist, căci ea e 'mpotriva bu-nuluș plac, ea 'mă arată micimea mea în nemărginitul univers, dependința mea de vecinicele legi ale existenței. Ești însă ca un egoist ce sunt, ca unic în felul meu, nu voești să fiu mic, nu voești să atârn de cine-va, voești să mă simt ca un Dumnezeu. De aceia nu voi să sciști, că întregul pămînt nu e decât o infinită mică parte în ne-mărginitul univers. Pentru mine egoistul, pămînen-tul e punctul central al lumii, și ești punctul cen-tral al pămîntului. La o parte astronomia mo-dernă, care după expresiunea lui Kant distrugă importanța mea: „Nu e oare auto-micșorarea omului, voința lui pentru această auto-micșorare de la Kant încoa intr'un neconitenit progres?" „Întreaga sciință," dice Nietzsche, „tinde să ia omului respectul față de sine însuși, ca și cum acesta n'ar fi fost decat o bizară presupțiune." După cum Stirner neagă ori ce moralitate și ori ce adevăr, tot astfel Nietzsche găsește în devisa orientalului ordin de asasină, cea mai înaltă expresiune, a ceia ce înțelege el sub numele de

libertate spirituală. Această devisă sună: „*Nimic nu e adevărat, totul este permis.*“ După cum în acțiune și 'n cugetare, tot astfel și 'n sentiment, Nietzsche rădică ca unic principiu egoistul bun plac său măginirea. Kant a definit frumusețea ca „ceia ce place în general și fără vr'un interes“ — egoistic, personal. Nietzsche declară d'impotrivă, frumos pentru mine este numai ceia ce voește eū să socotesc de frumos, ceia ce 'mă linguște simțurile, sau ceia ce 'mă satisfac egoismul, setea de plăcere sau vanitatea. Ceva ce să fie frumos prin sine însăși, nu există după el. Ride de acel cără aă naiva părere că artistul ar admira 'n modelul seă numai forma ideală. „Frumos este,“ dice Nietzsche, urmând o expresiune a lui Stirner, „numai ceia ce 'mă promite o fericire“ — o desfătare. Această desfătare însă, poate constă pentru mine, spre pildă dacă sunt artist, în faptul că cu deplină conștiință să trec peste toate regulele estetice, pentru a răni cu aceiașă plăcere, sentimentul frumosului prin ceia ce este neestetic, urât și comun, cu aceiașă plăcere dic, cu care ca egoist mă bucur față de chinurile corporale și morale ale altora. „Arta,“ dice un critic care putea să se entusiasmeze pentru tablourile lui Munch, „arta derivă din „a putea“. Principalul e să arăți că poți face ceva, că ați puterea să faci ceva. Dacă această putință influențează 'n chip plăcut sau neplăcut, aceasta e lucru secundar.“ Cu modul acesta s'a 'ntrodus și pe tărîmul artei, personalul bun plac, anarchia,

atacarea tuturor legilor frumosuluř: Din păcate acest principiu care lovescě 'n față 'ntreaga artă, această *măginire estetică*, a eșit până 'ntr'atât la modă adă, încăt chiar' artisti adevărați, mari și însemnați, stăpeniți de ea comit cele mai nebune fapte.

Printre poetii anarchiști a ajuns la o oare-care 'nsemnatate 'n Germania, Henric Ibsen. Cum că el în fond ca și Stirner și Nietzsche, apără măginirea morală, intelectuală și artistică, aceasta a exprimat-o în scrisoarea adresată docentului privat de la Copenhaga, Georg Brandes. Ca și Stirner și Nietzsche, Ibsen este un disprețuitor al tuturor legilor pe cară se 'ntemeiază existența statului, a societăței omenesci, a sciinței și a artei. H. Ibsen dice 'n această scrisoare: „Statul este blestemul individuluř egoist. Subminează noțiunea de stat, pune înrudirea intelectuală și „buna voe“, ca singure decisorii pentru o unire, și veř avea începutul unei libertăți, care să valoreze ceva. O schimbare a formei de guvernămēnt nu e nimic alt-ceva decât un comeră de magheriță. Ceva mai mult sař mai puřin; totul e o căloșie. Statul 'să are ale sale rădăcină în timp, și tot în timp 'să va atinge punctul său culminant. Cestiună cu mult mai mari decât dênsul vor cădea. *Nici noțiunile de morală, nici formele artistice n'au vr'o vecinicie înaintea lor. La ce suntem în fond datori să ţinem? Cine mă asigură că de două ori două, nu fac cinci, sus la Jupiter?*“

Și aci prin urmare revolta împotriva stavilelor

naturale ale bunului plac și ale dispoziției, bazate pe chiar firea omului. Nicălegile omenirei, nici formele artistice, nici tabla înmulțirei, nici regulele cugetării, nu trebuie să aibă ceva obligatoriu pentru egoistul și mărginitul om. Egoistul se 'ndoesce despre toate, nu însă pentru a ajunge la scop, la conștiința ne 'ndoioasă, la adevăr, ci el neagă pur și simplu toate legile, numai pentru ca ne'mpedicat de vr'o regulă generală a moralei, a judecătei sau a artei, să poată comite, susține sau închipui toate nebuniile posibile, dacă aceasta se potrivesc cu egoistul său bun plac. La ce aberație artistică duce un astfel de principiu, ne o dovedesc cele două drame ale lui Ibsen: „Hedda Gabler“ și „Architectul Solness“.

O conviețuire orinduită a oamenilor în societate, în unire, în comun, în stat, în care unul trebuie să se conformeze celuilalt, iar nu să dea friu liber, cu una cu doă, nebuniei sale dispozițiunii, este tot atât de odioasă poetului anarchist Ibsen, ca și filosofilor anarchiști Stirner și Nietzsche. Ibsen nu pricepe cum un om poate de bunăvoie să și infrâneze absolutul său bun plac, prin faptul că ascultă de legile unei societăți de oameni, și conform acestor legi se critică pe sine însuși. După cum ne o istorisesc Georg Brandes, Ibsen se desfătează grozav, când citescă 'n jurnale: „și apoiai se numi o comisiune“ sau „după aceia se întemeiază o societate“. „Ești cred“, dice Brandes, „că Ibsen în lăuntrul săuduce până la extrem in-

dividualismul, despre care, din operile sale numai,  
nu 'si poate face cineva o parere."

Cum stau lucrurile cu iubirea de libertate si  
de oameni a lui Ibsen, se poate vedea din urmă-  
toarea conversație cu Brandes. „Altă dată“, istori-  
risesce acesta. „Ibsen lăuda grozav de mult Ru-  
sia.“ „Minunată țară,“ dise el zîmbind lui Bran-  
des, „câtă strălucită subjugare aci!“ „Cum aşa?“  
întrebă Brandes. „Inchipueste'ți numai,“ răspunse  
Ibsen, „câtă iubire de libertate se nasce de cai.  
Rusia e una din puținele țări de pe pămînt, unde  
oamenii mai iubesc încă libertatea și îl aduc sa-  
crifici. De aceia țara aceasta e atât de sus pusă  
n ceia ce privesce poesia și arta. Găndesc-te nu-  
mai, că are un poet ca Turgenjew, și sunt și  
Turgenjew în pictură, numai că nu-i cunoascem,  
dar am vădut tablouri d' ale lor la Viena! Bran-  
des respunse: „Dacă toate aceste lucruri sunt  
rezultatul subjugării, firesc că trebuie să o lău-  
dăm. Dar' cnotul, ești oare entuziasmat pentru  
el? Să presupunem că ești rus, ați voi cu băeta-  
șul dumitale să primească lovitură de cnut?“  
Ibsen tăcu cat-va timp, cu o mină de nepătruns.  
Pe urmă răspunse rîdînd: „Să primească, nu;  
dar' să dea!“

Aceasta e iubirea de libertate și de oameni a  
lui Ibsen. E foarte natural ca un disprețitor atât  
de consequent al tuturor legilor, să se entusiasmeze  
pentru sfânta Rusie, unde legile 's întrebuintăte  
de funcționari aproape numai pentru a execu-  
stoarceri, unde un domn absolut poate să de-

frîu liber, fără nică o considerație a legilor, bunului său plac, și unde îngrozitorul absolutism al așa numitului guvern, împinge pe cel mai bun la revoltă, și îi silesce să se pună și ei la rîndul lor în afara legilor.

Maș puțină atențiuie decât Ibsen, merită August Strindberg. El însuși se numește discipolul lui Nietzsche: ca acesta, ca și Stirner și Ibsen, caută și el să pue totul cu susul în jos, să dea urâtul drept frumos, comunul drept nobil, minciuna drept adevăr. Printre cele mai desgustătoare apariții ale teatrului modern, e de socotit tragedia lui naturalistă: „Domnișoara Iulia“ sau „Contesa Iulia“. În prefața la această piesă și exprimă Strindberg așteptarea, că 'n decursul timpurilor să și peardă oamenii, tot ceia ce numim inimă, așa 'n cât să rămână numai bestială și cruda plăcere, față de chinurile aproapelui, după cum Nietzsche găsește adevărată 'nsemnatate a tragediei în faptul că se exprimă, deși pe ascuns, bucuria față de suferințele reprezentate și de perirea oamenilor. „Poate că va veni o vreme,“ dice Strindberg, „când ne vom desvolta și ne vom luma până 'ntrată, încât vom privi cu indiferență această reprezentare crudă, cinică, lipsită de inimă, pe care ne-o infățișează viața, când ne vom scăpa de acestejosnice și nesigure mașine ale cugetărei pe cari le numim sentimente, pentru că devin nefolositoare și dăunătoare, de 'ndată ce puterea noastră de judecată e pe deplin desvoltată. *Faptul că eroina deșteaptă milă, se datoresce nu-*

*mai slăbiciunei noastre, căci nu ne putem opune sentimentului de frică, ca nu cum-va și noi să pățim același lucru.*" „Dacă tragedia mea,” dice Strindberg, „face o impresie tristă asupra unora, aceasta e greșeala lor. Când vom fi puternici că va produce o bună și veselă impresie asupra noastră, când vom privi tăierea unei pădurî de pomî putredî și prea bătrână, cară încă de prea mult timp împedecați pe alții.”

La sfârșit, aş voi să mă 'ncerc să explic pe scurt, cum a fost cu putință, ca o astfel de filosofie și poesie să ajungă la o anume vadă. În firea noastră există tendință bune și rele, o tendință după desăvîrsire, și pe de altă parte și o lipsă de 'ntelese pentru ce e bun și nobil. *Ori-om de mijloc este un amestec de genialitate și mărginire.* După cum ceia ce e bun și divin, în noi, e satisfăcut de ceia ce e desăvîrsit, frumos și sublim, tot astfel și ceia ce e urât, comun, josnic și sucit în noi, răsună și ne atrage din cînd în cînd. Este bună-oară un fapt destul de cunoscut, că o mare parte din doctorii de nebuni, devin chiar ei însiși nebuni, din pricina unuia fel de contagiune spiritu ilă. Nu e de mirare, prin urmare, că predicatorii egoismuluî mărginit să găsească foarte des pămînt roditore, ca sémânța să 'ncoltească, și ca un om, d'al mintrelea cu totul sănătos, să se entusiasmeze d'odată pentru producțiiunile grandomaniei și ale ascunseî nebuniî morale.

In cele din urmă, producțiunile unuia timp plin

dе divergențe cad în uitare; mărginirea morală, intelectuală și estetică însă, care să serbează acum mai cu seamă ale ei orgii, nu va putea fi nică odată isgonită pe de a 'ntregul din inima omenescă, căci suntem oameni, oameni nedesăvîrșiți și plini de divergențe.

Comunul ne învinge foarte adesea ori; ceia ce e mai bun în noi, trăesce de cele mai multe ori numai ca o simplă dorință, ca o ideie; foarte ușor ne lăsăm a fi induși în eroare, când suntem numiți idealisti sau visători. Totuși există o deosebire între egoism și iubire, totuși iubirea te imbogățește, și egoismul te sărăcescă. „Egoismul,” pentru a vorbi cu Schiller, „egoismul și pune punctul central în sine însuși. Iubirea însă îl sădesce în afară de ea, în axa eternului tot. Iubirea tinde la unire, egoismul este singurătate. Iubirea este cetățeană activă a unui înfloritor stat liber, egoismul este un despot într-o pustiită creațiune. Dacă fiecare om ar iubi pe toți ceilalți, atunci fiecare ar stăpâni lumea. Egoismul însă este cea mai mare sărăcie a ființei create.

2

## SUMAR.

---

	Pagina
Prefața . . . . .	III
I. Simțimēntul artistic și activitatea artistică a omului genial . . . . .	1
II. Năzuințele filosofice ale omului genial . . . . .	30
III. Modul practic d'a fi al omului genial . . . . .	55
Apendice: Dumneșteu și lumea . . . . .	78
IV. Cum a conceput Shakespeare firea geniului în Hamlet . . . . .	85
V. Auto-'nfățișarea lui Goethe 'n Faust . . . . .	135
VI. Cum descrie Byron în Manfred pe omul supranatural . . . . .	157
VII. Genialitatea și libertatea sufletească, după teoria lui Schopenhauer și a lui Spinoza . . . . .	177
VIII. Deșteptarea libertăței sufletesci de către Cristos și Buddha . . . . .	197
IX. Desvoltarea omului superior după Darwin și ipoteza nebuniei a lui Lombroso . . . . .	218
X. Omul mărginit în opoziție cu cel genial, și filosofia egoismulu: Stirner, Nietzsche, Ibsen . .	236

---

Mr. H. M.  
P.

